

Ex dono **VI** Authoris
RESPONSIONIS
AD
CONCIONEM
VINDEICIAE;

SIVE,

De AQUA in Sacrificio Eucharistiæ

Necessario Adhibenda :

DISSERTATIO APOLOGETICA

AD

Samuelem Drake, S. T. P.

Auctore THOMA WAGSTAFFE,
Presbytero Anglicano.

*Tantum veritati obstreperit adulter sensus, quan-
tum & corruptor stylus. Tertull. de Præscript.
adv. Hæret. cap. 17.*

L O N D I N I :

Prostant venales apud R. KING, ad Insignia
Principis, in Area Boreali D. Pauli. MDCCXXV.

W

48

4

8

949

SAMUELI DRAKE,
THOMAS WAGSTAFFE,

S.

I quam habeat vim & dignitatem Oratio pulchrè graviterque instructa, id sibi laudis maximè vendicat tua hæc, Vir plurimùm Colende, ad me data epistola, tam eruditè, leniter atq; ornatè scripta, ut nesciam planè, an tuum plus arguat in disputando acumen, an in scribendo comitatem & elegantiam. Cùm itaq; ingenium nullâ non arte excultum egregiâ morum venustate locupletaveris; cùm humanissimi adversarij dotibus, amici officium adjunxeris & amorem, iniquus sanè essem, nisi pari te studio & eodem voluntatis affectu prosequerer. Crede igitur unam mihi esse tecum scribendi rationem, unum Academiæ & Ecclesiæ desiderium; nec quicquam me magis velle, quàm ut Candori tuo par sit causæ æquitas, veritasque ornet, quem tanta distinguit & fandi Copia & dictionis Suavitas.

Fateor quidem, Vir Doctissime, strenuam te negotio huic dedisse operam, omnemque argumentandi virtutem excitasse; vix ibi quid desidero, vel pressius dictum, vel arguté excogitatum, nec nisi veritatem quæro absentem. Nam licet nil durius à me dictum existimari velim, non tamen inclementius quicquam, aut amicè parùm mihi videor statuisse, si errorem nec iniustum mihi, nec à teipso amotum censerem.

Plurima ineunte responsione meâ observavi, ut probarem diversum ab Evangelistâ velle prophetam, cum alter per *γέννημα ἀμπέλου*, alter per *ἀμπέλῳ γεννῆμας* mentem suam exposuerit; sed parcius reponis, nil me egisse, nisi aut probatum dederim, aut exemplo saltem aliquo confirmaverim, quod quæ hic situ paululum sunt & regimine immutata, ita etiam sint & sensu necessario disjuncta, ut ex ipsa transpositionis vi, alteram vini tantum, alteram aquæ etiam notio loquendi formulam (a) ingrediatur. At verò ab argumenti scopo longè hic aberrat responsio tua. Cum enim per *genimen vitis* vinum solum intelligi ex Isaia (b) verbis probaturus esses, postulavit sanè instituti ratio, ut ostenderes eodem utraque sensu fuisse accipienda, quod cum non feceris, actum est de argumento tuo. Nemo enim non videt, quàm illud non sustineat elapsa à te distinctio, nisi ratione aliquâ docuisses formulas illas vel non omnino, vel oppositâ notione necessariò distingui, quod idem est ac si dixisses, solis contrarijs competere dissimilitudinem, nec in rerum naturâ dari eam, quam Dialectici vocant, diversitatem. Si enim ab invicem differre posse ea agnoveris, in quæ non cadat oppositio, agnoscas etiam necesse est, à *γέννημα ἀμπέλου* posse *ἀμπέλῳ γεννῆμας*, & si non contraria meri, dispari tamen *vitis* significatione disjungi. Si quid autem aliud ab alio habeat discriminis, nullo argumento ex ficto utriusque consensu certatur.

Sed auxilio iterùm vocas Lxxii. interpretes, & causam novis subsidijs auctam omni impetu majorem autumas. Nullam hic ordinis inversionem asseris, sed eadem Evangelij verba, eodem & situ omnino & (c) regimine instructa. Frustra autem spem tantam in exemplis à te allatis collocas, nisi quæ situ & regimine cum Apostoli verbis coincidunt, ab iisdem quoque sensu non dif-

(a) *Epist. p. 5.*(b) *Conc. p. 3, 6.*(c) *Epist. p. 5.*

crepent. Age igitur, singula, ad quæ provocas, expendamus. Utrunque sanè convenit, Dominum nostrum per *Genimen vitis* vinum designasse; utrùm vero purum intellexerit, an aquâ mixtum, sub iudice lis est. Illud quidem acriter defendis, satisque te ex Lxx probasse existimas, per *Genimen vitis* indigitari merum; cum tamen universa, quæ protuleris, exempla adeo non merum significant, ut nec ipsi vino ullo modo possint attribui. Ecce primum ex Libro Ecclesiast. (d) desumptum. Ἐγὼ ὡς ἀμπέλῳ ἀπὸ τῶν γεννήματ' αὐτῶν με ἐμπλή-
θισε, ubi τὸ γέννημα de uvis planè, non de vino, intelligendum est, ut apertè indicat facta ibi ex floribus ad fructum transitio, locusque huiusce (e) æmulus, ubi ipsa hic memorata sapientiæ γεννήματα edi dicuntur, & vocis denuo γεννήματ' pluralitas, quam vino minime iudicaverim adhibendam, adhibitam nusquam noverim. Quod ad secundum attinet, sole clarius est eodem illud sensu esse intelligendum. Οὐ καὶ ἀσπερὶς ἢ ἀμπέλωνά σε διαφορὸν, ἵνα μὴ ἀμαθῇ τὸ γέννημα, καὶ τὸ σπέρμα ὃ ἐὰν σπείρης μετὰ τῶν γεννήματ' τῶν ἀμπέλων (f) σε. Vocem hic controversam vel verbo σπείρης, vel substantivo σπέρμα per præpositionem conjunctam videmus: si verbo; tum sane eundem, qui seritur, denotat fructum, nec proinde vinum. Si vero substantivo; eodem res redit: cum enim σπέρμα incultum sementis proventum designet, necesse est ut incultum vineæ fructum significet γέννημα, eadem cum ipso profanatione eodem tempore pollutum. Sanè tantum abest, ut de vino hic loci sit sermo, ut planè constet γέννημα illud torculari non esse idoneum. Prohibetur enim heterogenea arborum satio, ne, quos editura essent fructus, polluerentur, ex quo usus eorum interdictus, ipsique igne essent comburendi. Ita planè sentiunt optimi quique rerum judaicarum interpretes, legem istam huius modi verbis explicantes: ne forte tenearis comburere mixtum semen quod seminaveritis, & proventum (g) vineæ. Quid quod γέννημα hoc difertè racemos appellat (h) Bonfrerius?

(d) Ibid. (e) Ecclesiastic. cap. vi. (f) Epist. p. 5. Deut. xxii. 9.

(g) Targ. Jonathan. in Loc. R. Ob. de Bartenora not. in § 5. Tit. תמורה Cod Mishn. edition. Surenhus. vol. 5. p. 235. Guisius in not. ad heterogen. ibid. vol. 2. p. 140. Maimonid. in heterogen. p. 143. (h) In Loc.

Nec omnino ab hac interpretatione abhorreret tertium exemplum. 1° enim non γέννημα exhibet sed γεννήματα; 2° Ea ipsa γεννήματα non alia sunt quam quæ edantur; καὶ αὐτοὶ φάγονται τὰ γεννήματα (i) αὐτῶν. Fatendum quidem est objectioni huic duo in (k) concione opponi exempla; cum autem in altero rebus edilibus, acino nempe & vinaceis, adjungitur; in altero planè à bibendo (l) distinguitur τὸ φάγεσθαι, nullà sanè ratione à communi & receptà significatione disceditur.

Hæc sanè dicenda habui, concesso dictionem Evangelicam in tribus istis locis exhiberi. Sed longe aliter se res habet: non enim immeritò negatur eandem utriusque numeri esse formulam, dum uno probaveris exemplo *Genimina vitis* pro vino usquam fuisse usurpata. In locis tamen, quæ laudaveris, omnibus, uno excepto, non γέννημα legimus sed γεννήματα. Nec sanè quicquam me movet, quod ex Chione (m) forsan objicies, vinum nempe & mel ab Academico signate γεννήματα appellari. Non enim unicum hic vinum, sed vini simul mellisq; pluralitatem numerus indicat secundus. Quod ad alterum attinet: Γέννημα ibi haberi lubens agnosco, prorsus tamen ab eo quod quæsieris alienum, non ἀμπέλαι sed ἀμπέλων, non vitis sed vineæ proventum. Ut cunque autem concedatur per γέννημα ἀμπέλαι vinum denotari, neminem usquam inelamasti, eandem τῷ γέννημα ἀμπέλων significationem vindicantem. Et si enim testentur & Origenes & Henricus (n) Stephanus vocem ἀμπέλων non nunquam pro ἀμπέλαι usurpari, nequit tamen hoc fieri, cum ille, de quo sermo sit, ἀμπέλων disertè feri dicatur, quod tamen exemplorum duobus contigisse ipsa ostendunt verba οὐ κατασπερείς τὸν (o) ἀμπέλωνα, καὶ καταφρυγύσσειν (p) ἀμπέλωναι.

(i) Epist. p. 5. (k) Conc. p. 4, 5.

(l) Quæ enim proximè sequuntur verba disertè prohibent ne vinum bibat, quod proinde nemo facile crederet per præcedentia prohiberi, præsertim si voces illas quodcunque nascitur ex vino vineæ, eodem modo interpretemur, quo easdem exponit locus ex sexto numerorum citatus, nempe per vinacea & acinum.

(m) Epist. p. 6. (n) Epist. p. 5. (o) Deut. xxii. 9. (p) Esai. lxxv. 21.

Ut tandem quæ hic dixerim, breviter attingam. Per γέννημα ἀμπέλης vinum solum intelligi adeo non probant, ad quæ remittis, Seniorum loca, ut nec controversam verborum formulam agnoscant; nec si id agnoscerent, vinum significant; nec si vinum significarent, merum designant.

Pari etiam successu sequenti argumento insudas, dum hebraicam non esse de qua certatur locutionem ex huiusmodi colligas exemplis, quæ γέννημα ἀμπέλης nusquam exhibeant, nec, si hoc fecissent, instituto tuo quicquam satisfaciant. Non enim de formulæ istius puritate quæritur, quove sensu eam usurpaverint Græci; sed utrum sane, cum a Judæo proferatur, ad mentem Judæorum non sit explicanda. Eorundem verborum apud diversas gentes diversa sæpe vis est & significatio. Exempli gratiâ. *Fils naturel* Gallicè sonat legitima, Anglicè notha progenies. Nec dubitari potest, quin sæpissimè in Scripturis pura occurrat Græcorum dictio sensum planè novum veteribusque incognitum exhibitura. Ita vox ἑθνος, quæ vulgò omnibus terrarum incolis attribuitur, solis etiam infidelium partibus in Evangelio apponitur, ut observat (q) Vorstius, qui etiam idem docet de vocabulo γεγραμμένος, pro scribâ à Græcis, pro *legisperito* a sacris Scriptoribus usurpato. Nec aliud planè evincit, quod ex Evangelio Joannis profert exemplum (r), ὁ ἀνοίξας τὰς ὀφθαλμούς σου (s) τυφλῷ, ubi Græca illa locutio τῷ ἀνοίγειν τὰς ὀφθαλμούς σου non ad linguæ istius normam & proprietatem cilijs diducendis attribuitur, sed Hebræorum more, ipsam videndi facultatem, & oculorum aciem restituere significat. Quid multa? hoc solum plurimis in capitibus egit Vorstius, ut probaret, vocabula non pauca & loquendi formulas Atticorum auribus non ignotas, in novam sæpe & diversam significationem Hebræorum idiomati magis congruam, in Scripturis transferri. Nec tamen in ijs, quæ ex Chione, Anacreonte & Plauto adduxeris, usquam legitur controversa illa vini periphrasis. Quod enim ad primum attinet, si laudatum à te testimonium in eâ ad quam remittis, epistolâ revera extitisset; si philosophus de vino simul & melle locutus, τῷ οἴνῳ καὶ μέλιτι γέννημα ἀμπέλης

(q) *Philolog. Sacr.* p. 1. pag. 43. . (r) *Ibid.* pag. 83.
(s) *Johan.* xi. 37.

opus sibi esse dixisset ; hoc solum probat latè ibi sumi *γεννήματα* pro eo quod Latini referunt per *res* vel pronomen neutrius generis, aut communiter pro terræ proventu, sicut in libro paralipomenon exponitur. Ἐπλεόνασεν Ἰσραὴλ ἀπαρχὴν σίτου, καὶ οἶνου καὶ ἐλαίου, καὶ μέλιτος, καὶ πᾶν γέννημα (s) ἀγρῶν. Ubi vinum illud, sicut & in Chione, vocatur *γέννημα*, quod tamen non per fructum vitis explicatur sed terræ, non per ἀμπέλαι γέννημα, sed ἀγρῶν. At vero frustra Chionem in secundo quem dicis tomo ; frustra quæ objeceris verba in quintâ Chionis epistolâ quæsiui. Fateor quidem tomum priorem philosophum, sextamque philosophi epistolam verba illa præ se ferre, sensu tamen planè diverso & ab argumentis tuis prorsus alieno. Scripta hic videre est μερσίτε οἶνον κεράμια, Chioni vero jam missa, non ipsi, ut ais, postea mittenda; non expetita, sed accepta. Sequitur etiam ex intervallo vox *γεννημάτων*. Tantum vero abest, ut præcedentibus de vino verbis per *τάβλων* connectatur, ut nulla *ibi* extent pronominis hujusce vestigia. Imo hæc ab illâ penitus videntur disjungi. Ibi enim de rebus loquitur jam acceptis, hic de nondum missis; ibi qui sibi vina miserit laudat patrem, hic ut mitterentur *γεννήματα*, optare se (t) proficitur. Præterquam quod voci *γεννημάτων* adjunctum ἐπιχωρίων epitheton liquido præbet eam non nisi terræ proventum designare. Vide integrum in margine descriptum locum.

Sequenti ex Anacreonte exemplo dupliciter respondeo. Primo quod γόνος ἀμπέλαι non hic pro vino ponitur, ut argumentum tuum postulat, sed ei epitheti loco adjungitur γόνον ἀμπέλαι καὶ δίνον. Aliud autem est (ut cum Dialecticis loquar) rem de re prædicare, aliud verbum pro verbo substituere. Vinum quidem hoc in loco filius esse vitis dicitur, quod

(s) 2 Chron. 31. 5.

(t) Ἐκόμισέ μοι Φαίδιμος ταρινὸς ῥοδιᾶν, καὶ μέλιτος ἀμφότερας τένας, καὶ τὴ μερσίτε οἶνον κεράμια ἔεικοσι καὶ πρὸς τῆσις τρία ἀργυρία τέταρτα καὶ τῆς μὲν πίστεως ἐκεῖνον ἐπαινῶ, τῆς δὲ ἐπιμελείας σέ ἐπιγινώσκω. ἤδη μέντοι τῶν ἐπιχωρίων γεννημάτων ὥσπερ ἀπαρχὰς ἐβλόμην ἂν σε ἀποσέλλειν, εἶγε ἐπιτρέποι ὁ καιρὸς. *Epist. divers. Philosoph. Venet. 1499. Ep. 6. Tom. 1. Edition. vero per Jacob. Cujacium Aurel. Allobrog. 1606. p. 27.*

tamen

tamen non probat hoc pro illo usquam usurpari. Ita enim segetem, terræ proventum dicimus, cum tamen *terra proventum* seorsim positum nemo facile de segete intellexerit. 2do. Vinum de quo hic sermo est, ex uvis nondum exprimitur, ut ex ipsis constat verbis — *πινεδμὲνον γ' ὀπώγης*, &c. nec proinde rem nostram attigit.

Quæ postremò objicis Plauti verba, *fructum vitis*, eo quo dicis sensu, phraseologiæ Latina nequaquam adjudicant. Omnis enim argumenti vis in eo posita est, ut qui uvas matrem appellaverit, vinum ideo uvarum tacitè appellaverit filium. Quantum autem à vero distat hæc consequentia, alia nobis testantur exempla, id sanè per *matrem* designantia, cujus correlatum nusquam per filium exprimitur. Sic apes dicuntur (u) matres mellis, & Cybele mater deorum, cum tamen nec illarum pro melle, aut hujusce progeniem pro deorum aliquo positam reperiatis. Imo adeo non deum significat Terræ filius ut de obscurâ stirpe natis dici (x) soleat. Quid quod commentator tuus marginalis non tam pro vite quam pro uva *matrem* hic fisci videtur innuere? Et sanè extra dubium est locum hunc melius per uvam exponi, quam vitem, ex quâ non nisi mediante uva enascitur vinum. De mero autem intelligenda esse Plauti verba non invitus agnosco. Hoc vero, quicquid sit, conjunctioni omnino tribuendum est, quæ temporis calcationis eadem restringit, cum scilicet vinum ex uvâ purum effluerit: hinc autem non sequitur eodem esse modo explicanda, quæ eisdem intra limites non sunt circumscripta. Licet vinum *ut matre fuerat natum* ἀρχαῖον planè sit & indilutum, non ideo *fructus vitis* merum designat. Homo enim *ut matre fuerat natus* nudus audit & vestis expertus, cum tamen *filius mulieris* nusquam hominem νεογέννη sonet aut velamine carentem.

Si vero, quod velis, plenius exhibuisset Anacreontis illud Plautique testimonium, frustra tamen, Vir optime, communi Judæorum voci unicum ex Poetis opponis exemplum: imò si plura in promptu habuisses,

(u) Varro 2. de Re Rust. Cap. 5.
adagia.

(x) v. Erasmi

frustrā ex usu poetico & licentiā, loquendi normam & linguae proprietates statuis. Si denique Græcis Latinisque Scriptoribus familiaris esset dictio illa Evangelica, malè inde colligis non esse Hebraismum. Quam enim sacris Scriptoribus sit solenne voces Græcas Hebræorum menti accommodare, ipsique ideo Græcorum dictioni Hebraizare, testes nobis sunt vocabula *σάρξ* & *πνεῦμα*, de quibus Cl. Pearsonus ait: *Si omnes in universum sensus, quibus his vocabulis Græci uti sunt recenseantur, nullus omnino invenietur, qui mentem Apostolorum (y) attinget.*

Redeundum jam ad Seniorum versionem, locusque ex libro Numerorum desumptus, ad examen denuo revocandus. Quod in concione pro concessio duxeris, nempe *ὅσα γίνεσθαι ἐξ ἀμπέλου* æquipollere *τὸ πᾶν γέννημα τῆ ἀμπέλου*, hic probandum iuscipis ex eo quod utraque *periodus sit universalis, proindeque & terminis & modo (a) par.* At vero ex *quantitatis* convenientiā nequaquam sequitur significationis consensus, quod & ipse benè sentis, cum locum priorem latius altero posse accipi (b) affirmas. Et sanè quam in exemplum protulerim *augurii* vocem, non tam ipsi argumento quam quibus idem hic sustentas, rationibus mihi videor opposuisse. Inde enim clarè evincitur fieri posse, ut iis è quibus educitur, latius pateat loquendi formula, cum *augurium dicere* plura divinandi genera complectatur, quam unicum illud quod ex *avium garritu* sumitur; utque duo loca communi terminorum universalitate conspirantia sensu discrepent & disjungantur, quod *omne augurium & quodcunque ex avium garritu prædicatur* usu planè & constructione distinguuntur. Huic satis te objecisse existimas, cum ais probandum mihi fuisse *γέννημα ἀμπέλου* plus in se, quam *ὅσα γίνεσθαι ἐξ ἀμπέλου*, æque certo continere, ac certum sit latius ferè accipi *augurium*, quam quod ex *avium garritu (c) sit.* Sed pace tua, Vir Doctissime, non hæc mihi demandata est provincia, non hoc argumenti postulavit ratio. Cum enim *γέννημα ἀμπέλου* de solo vino dici ex eo contenderes, quod Seniorum versio

(y) *Præf. Paranet. in LXX. p. 13.* (a) *Ep. p. 7.* (b) *Ibid.* (c) *Epistol. p. 8.*

ὅσα γίνεσθαι ἐξ ἀμπέλου per οἶνον explicaret, tibi sanè necesse fuit, ut probares certum utriusque dictionis cum invicem consensum. Mihi vero, in objectionibus tuis diluendis occupato, satis fuit contrarium monstrasse, huiusmodi nempe consensum exploratæ fidei rem non esse, quod tamen ab exemplo à me adducto ipse non abjudicas.

Quæ de οἶνος inter & σίκερα discrimine adnotaveris, ex eo videlicet quod sint diversa, nequaquam sequi alterum merum, alterum dilutum necessario (d) significare, ex animo amplector. Miror tamen tanto te impetu in fictum huiusmodi & imaginarium errorem invehì. Si enim scripta à me verba iterum in conspectum revocas, facilè deprehendes non ibi hoc agi, ut ex eo quod οἶνος diversum aliquod sit à σίκερα, sibi invicem opponi evincam; sed ut ostendam, diversa cum sint, non posse σίκερα de mero intelligi, nisi οἶνος per dilutum exposueris. Ecce locum: *Hic velim observari, diversum aliquod esse οἶνος à σίκερα, & eà de causâ, SI POSTERIUS MERUM SIGNIFICET, prius non nisi aliud a mero posse indicare, & si aliud a mero, tum certè mixtum, quoniam omne vinum vel merum est vel (e) mixtum.* Liquidò hic apparet, totam argumenti vim in eo poni, ut non solum voces istæ sint diversæ (quod tamen ne aliter fiat, necesse est) sed etiam ut *posterius merum significet*, quo posito οἶνος non nisi dilutum denotare ipse (f) fateris. An verò σίκερα merum significet, alterius sanè quæstionis est. Huic tu opinioni contrarius is, & sententiam nobis adversam magnis nominibus sustinendam suscipis. Si vero Origeni, Hieronymo, Methodio & Beveregio Judæorum aliquot, cum de vocis Hebraicæ significatione quæritur, testes prætulerim, vix meam me opinionem fefellisse crederem. Sanè fatendum est, σίκερα etiam de omni potu inebriante interpretari R. Davidem, cum tamen in iis quæ ex ipso protuleris, neutrum locorum de quibus sermo est respiciat Lexicographus, cum ipsum σίκερα alibi disertè reddat (g) *vinum*, & Hebræorum quosdam citet, qui idem per

(d) Epist. p. 8.

(e) Respon. p. 3.

(f) Epist. p. 8.

(g) v. Pagnin. in voce יין.

merum exposuerint; planè constat nil inde posse inferri, nisi quòd *σίκερα* alium à vino potum aliquando significet. Quem propterea infelicem nobis pronuncias Pagninum nil moror, quoniam quod tecum affirmet, nullo exemplo probat, nempe *ubi nomen vini adjungitur, alios potus indicari*. Imo aliter in Scripturis videtur exponi, ubi dicitur, *Scortatio vinumque & mustum intercipit (h) mentem*. Hunc enim locum cæteris de vino & *σίκερα* loquentibus parem planè esse & æqualem, ex Seniorum versione perspicuum est, quæ hujuscè *וַיִּשְׁכַּר* Judicumque *וַיִּשְׁכַּר* per unicum illud idemque *δινον καὶ μέθυ* interpretatur. *Mustum* tamen quod propriè sonat Hebraicum *תירוש*, adeo non diversum à vino potum denotat, ut si sententiæ tuæ concedamus, non nisi *purum merumque (i) vinum* significet. Minora autem hæc. Sufficiat observasse, Scripturas, licet sæpius vocem *σίκερα* exhibeant, nusquam tamen vel minimam ejus ad quam provocas, significationis suspensionem præbere; cum nihilominus semel saltem aut bis eandem pro mero posuerint, ut in illo Esaïæ, *Væ viris fortibus qui miscerent (k) siceram*, cui frustra objicis, *vocem Hebraicam tam infundere quam miscere (l) significare*, cum prior sensus ab omnibus exulet versionibus, & *לִמְסַךְ* Latinè, Græcè, Syriacè, Arabicè, Anglicè & à Pagnino etiam reddatur *miscere*. Quod autem de potu factitio aquâ diluendo asseris, nullâ sanè auctoritate, nullo exemplo probas; quem tamen in usu fuisse Judæis ut miscerent, pro comperto habeas necesse est, priusquam alteram eam, quam proposuimus, interpretationem argumento exinde desumpto refellendam aggreddiaris. Reliquus, quem dixi, locus habetur Numerorum xxviii. 7, ubi sacrificium libaminis dicitur *σίκερα*, quod tamen perpetuo fuisse ex mero oblatum testantur (m) Judæi. Quid quod Maimonides textum ipsum hisce verbis describit, *vinum & merum non (n) bibes?*

(h) Hosea iv. 11. (i) Epist. p. 14. (k) Esaï. v. 22. (l) Ep. p. 11. (m) Othon. Lexicon Rab-philolog. p. 577. (n) Annot. in Mishn. Tract. תערה. cap. 2. §. 7. Ed. Surenhus. vol. 11. p. 367.

Sequenti sanè argumento suum non deest robur, quo contendis sibi invicem opponi *δινον* & *σίκερα*, non ut dilutum, vino, sed merum vetus, mero (o) novo. In antiquissimâ enim paraphrasi Chaldaicâ repetitis vicibus redduntur voces illæ *vinum vetus* & *vinum novum*. Alibi verò nusquam gentium recepta est hæc interpretatio, quippe quæ tum celeberrimos quosque Christianos, tum ipsos magni nominis Judæos sibi habeat contrarios, & testibus simul tuis & Versionibus polyglottis repugnet. Inter diversas vero dissentientium doctorum opiniones, ea certè seligenda est, quæ argumentis aliundè petitis maximè confirmatur. Nec sanè nil me hanc in rem contulisse existimo, cum vocem *σίκερα* ex ipsis Scripturis, textumque ex parallelis suis explicuerim. Quod verò ad verba illa *ὅξΘ ἐξ οἴνου καὶ ὅξΘ ἐκ σίκερα*, de quibus interrogas, *Quomodo ex vino diluto, ejus omnis vis aqua frangitur, acetum (p) fiet?* Respondeo, vini omnem ex diluendo vim frangi quidem, non tamen extinguere. Tantum vero abest, ut attenuatis viribus non accescat vinum, ut planè constet ex solâ tenuitate acorem contrahi. Ita uterque in Mishnam commentarius verba illa — *inquirebant de vino, aquis intrantibus omphacem*, de aceto interpretatur, scilicet, *ne vinum, ut ait Maimonides, in acetum commutatum fuisset*. Obadias autem de Bartenora dicit, *madefaciebant uvæ dum adhuc erant omphaces, addendo aquam, atque hoc modo conficiebant (q) acetum*.

Fac autem meam me de voce *σίκερα* conjecturam fefellisse, parum inde emolumenti capiet quod contra instituis argumentum. Posito enim *aliud à vino potum* per eandem designari, non inde sequitur τὸ *δινον* esse de vino nondum diluto intelligendum, quod tamen si non probaveris, operam, ut aiunt, & oleum perdis. Si enim *δινον* merum non denotat, quomodo illud denotabunt quæ per *οἶνον* exponis, *ὅσα γίνεταί ἐξ ἀμπέλου*, & *ἀπὸ παντὸς ὃ ἐκπορεύεται ἐξ ἀμπέλου*? Esto tamen, valeat *δινον* quicquid valere cupis, non est mi-

(o) Ep. p. 10.

(p) Ibid.

(q) Vide

Annotat. R. Ob. de Bartenora & R. M. fil. Maimon. in Mishn. Tract. de Divortis, cap. 3. §. 8. Edition. Surenb. fanae vol. III. p. 332.

hi hæc res sollicitudini. Si enim loca ex libris Numerorum Judicumque excerpta diligentius inspexeris, manifestò comperies, sui juris esse vocem *δινον*, nec controversis verbis ullâ cognatione conjunctam. Imo tantum abest, ut clausulæ illæ per *δινον* explicentur, ut nec potabile quicquam significant. In utrâque enim, alia vox occurrit nulla aut prohibendi formula, quam quæ rebus edilibus maximè congruit, è *φάγῃς* — *Non comedet* scilicet *de omni quod nascitur ex vite vini*. Proprio autem sensu usurpari *φάγῃς* ex eo apparet, 10. quod ubicunque pænè vini usus interdicitur, habeatur *πίομαι*. Ita Numeror. vi. 3. *ὅξϑ ἐξ οἴνου καὶ ὅξϑ ἐκ σίκερα ἔπιεται* — *ὅσα κατεργάζεται ἐκ σιφυλῆς ἔπιεται*; & Judic. xiii. 4. *Μὴ πῖνῃς οἶνον καὶ μέδυσμα*, v. 14. *οἶνον καὶ μέδυσμα μὴ πέτω*. 20. Quia verbis testimoniorum alterum proximè præcedentibus, quorum illud non nisi paraphrasis est, *φάγῃς* cū *σιφυλῇ* conjungitur, & uvarum Esus disertè interdicitur — *σιφυλὴν πρόσφατον καὶ σαφῆς ἔφαγῃς*. 30. Quoniam ipse se textus de uvæ partibus, fructuque solido interpretatur, cū, quæ per *ὅσα γίνεται ἐξ ἀμπέλου* in genere prohibuisset, ea quasi speciatim interdicit, *a cortice*, inquiens, *usque ad acinos non (s) comedet*. 40. Quòd ipse codex Hebræus & quotquot ad nos devenerunt antiquorum Versiones per *φάγῃς* exhibent *comedet*, imo nostra Anglorum translatio, & Latina Tremellii huic expositioni suffragantur, nec aliam quæ repugnet, ullam inveniri posse faciliè credendum est.

(s) Numb. vi. 4. Eam commatis hujusce clausulam, quæ sonat *ἀπὸ σιφυλῶν ἕως γράβη*, memorat Mishna, alterum per *exterius acinorum*, alterum per *interius expositura*, cap. vi. § 2. De Nazyræis, Ed. Surenh. p. 164. Vol. 3. Similiter R. Ob. de Bartenora per *quicquid egreditur è vite* intelligit *uvas virides & aridas*, nec non *nucleos acinorum & cutis*, nempe, quæ in hoc versiculo & sine præcedentis prohibentur, universa, Annot. id. § 1. Utrique vero, tum ipse codex, tum commentarius, ubicunque in locis citatis de lege hæc Nazyræis datâ loquantur, voce *comedere* uti sunt.

Nec

Nec quicquam sperandum est subsidii ex variâ illâ quam auguratur (t) concio, punctandi formâ, quæ τὸ οἶνῃ per modum explicationis in altero textuum adhiberi fingit. Licet enim hæc ut obtineat distinguendi ratio, nonnihil facere videatur lectio alterius hodierna, quæ ἀμπέλου inter & οἶνον commatis interposuit pausam, vitium tamen fecisse hunc locum validissimis rationibus evinci potest. Liquidò enim patet οἶνον malè ibi scribi pro οἶνου, v in v ex literarum similitudine & exscribendi incuria tractu temporis converso. Nam si præcedentibus verbis per appositionem cohæreat, necesse est ut eodem casu utrumque gaudeat; si vero, quod rectius affirmes, ἀμπέλου regimen proximè respiciat, tum etiam non nisi secundum sibi postulat casum. Quocumque demum modo accipias, non οἶνον sed οἶνῃ legendum est. Si vero in ipsâ literarum structurâ tam facilè erratur, quanto facilius in minutissimis interpungendi vestigiis? Ita autem se rem habere ex iis constat, quæ de voce φάρισα modò notaverim. Quæ enim vinum non significant, per οἶνον nequeunt explicari. Imò ex ipso, quem opponis, loco aliud ab argumento tuo statuendum videtur. Quis enim τὸ οἶνῃ per modum explicationis adjectum crederet, cum quæ proximè sequantur verba disertè sonent καὶ οἶνον καὶ μέδουσα μὴ πίτω? Ut autem paucis dicam, hæc quam adducis interpretatio, non tantum à genuinâ verborum constructione abhorret, sed & omnium gentium Christo sacrarum voci & auctoritati repugnat. Quamcunque enim Versionum polyglottarum consulas, nusquam sanè τὸ οἶνῃ ab ἀμπέλου disjunctum invenies, textumve aliter redditum quam per vite vini, ut plerumque vertitur, vel per vite vinariâ, ut in Targum Jonathan explicatius habetur, aut per sola vinea. Conjecturæ autem tuæ ut faveat Alexandrini codicis & Complutensis editionis lectio, minimè assequor, cum Grævus saltem nullam inter hæc verba aut pausam interjecerit aut distinguendi notam. Nec quid sibi velit hic loquendi modus, quisquam dubitabit, qui, quantum sit in more Senioribus substantivum pro adjectivo ponere, seriò adverterit. Idem enim valet vitis vini, ac si dixisses vitis vinifera, ut arbor (u) vitæ talem, quæ vitam ferat, arborem designat.

(t) p. 5.

(u) Gen. iii. 22.

En tandem quo redeat argumenti summa : si ex libro Numerorum Judicumve ipsa Evangelistarum verba, eaque *οἶνον* adjuncta, protulisses, necesse tamen esset, ut aliis insuper documentis probares de vino solo esse intelligenda. Cum tamen quæ ex Mosais literis cæterisque Veteris Testamenti libris excerpseris, nec *ῥόνημα ἀμπέλης* exhibeant, nec per *οἶνον* explicentur, vix opus est, ut vel Plutarchi locum plenius indigitem, vel testimonium ejus auctoritate Aristotelis corroborem, quorum alter Oper. Tom. 2. pag. 140. f. Ed. Francofurt. 1599. ait, *mixturam, etiam superante aquâ, vinum (x) vocamus* ; alter Poeticæ suæ cap. 25. *in more positum esse* dicit, ut quod dilutum est, vini tamen nomine (y) indigitetur.

Altera jam sequitur periodus, in quâ malè tecum agi clamas, & responsionem expectanti non respondisse me, sed elusoriis verbis imposuisse contendis, cum tamen, quæ visa fuerit argumenti mei novitas, ex eâ quam habueris, quæstione novâ planè & alienâ prorsus enata est. Inepte enim interroganti inepta convenit responsio. Profer, inquis, vel unicum auctorem, apud quem *ῥόνημα ἀμπέλης* significat necessario vinum aquâ (z) dilutum. Et sanè si hoc non facilè assequeris, quid inde argumento damni aut injuriæ accederet ? Nullisne usquam usa est Scriptura verbis, singulari quodam sibi proprio sensu acceptandis ? Quid igitur sibi velint plurimi isti, quibus abundare eam fateris, Hebraismi ? Sed pergis rogare, proferas igitur auctoris cujusdam Hebraizantis (a) testimonium. Si verò nec hujusmodi talem modò repererim, quem demùm habebit res ista exitum ? Vel nihil probat, vel saltem evincit sententiæ nostræ non esse fidem, argumentandi lege à te impositâ, faciendam. Hinc verò nulla causæ nostræ oritur injuria, nec argumento debilitas. Si enim ex linguæ, cujus idiomate exprimantur, scriptis ; ex gentis, cui dicta sunt, moribus & phraseologiâ probaram dedimus verborum istorum significationem, non est quòd sollicitè indagemus hujusmodi auctorum

(x) Τὸ κραῖμα, καίτοι πλείονος μετέχον ὕδατος, οἶνον καλεῖται.

(y) Τὰ δὲ κατὰ τὸ ἔθος τῆς λέξεως οἶνον τὸν κεκραμένον, οἶνον φασιν εἶναι, p. 91. Edit. Cantabr. 1696.

(z) Conc. p. 8.

(a) Ep. p. 11.

testimonia, qui populis diversâ usis linguâ, moribus & Dialecto, scriptis sese suis commendant. Imò vero ipsum in responsione meâ protuli Irenæum, utpote qui ad Evangelica verba *mixtionis* voce diserte (c) alluderet, qui & alio in loco de Eucharistiam instituyente Christo locutus, mixtionem calicis Sanguinem suum nominâsse eum (d) tradit. Haud tamen negaveris calicem istum, quem sanguinem suum appellaverit Christus, eundem esse quem & dixerit *χρῆμα ἀμπέλου*. Si autem per alterum mixtionem intellexerit, ut testatur Irenæus, per alterum etiam mixtionem necessariò significavit. Nec aliud porrò colligendum est ex Theodoretî verbis, quibus perhibet Christum mixtionem vocitâsse sanguinem (e) iuum, sicut nec ex Liturgiis similiter antiquissimis, quæ præcisè memorant poculum priùs miscuisse Christum, quàm controversa *χρῆμα ὁ ἀμπέλου* verba protulerit. Negas quidem voces hæc *quicquam* certè *Hebraicum* (f) *squrare*, cum tamen quibus sententiam illam sustines argumentis testibusque obviam ipse antea me (g) tulerim, non opus est ut ad examen eadem hic iterum revocem.

Ut autem lectori melius innotescat, quàm sit infirma tenuisque triumphatrix ista interrogatiuncula, adhibitas utrinque rationes æquâ lance trutinat, & citata à nobis scriptorum verba, silentibus ad quos provocas auctoribus, componat. Verba ipsius sunt Christi natu, loco, & religione Hebræi, hominibus Hebræis, ad festum Hebraicum, iplis Hierosolymis habita; ex Hebræorum deinde moribus, sermone, scriptis ediscenda. Hinc vero facile constat vinum aquâ mixtum significâsse.

Quod ad Vossium attinet, sufficiat observâsse 1º. esse quidem Hebraizantis Scripturæ testem maximè idoneum, in tanto tamen exemplorum cumulo cum facillimè erretur, eidem non esse cæcis oculis fidendum. 2º. Licet nec nimis pro meritò satis laudari possit industria, nec doctissimi viri sententiæ, aliis argumentis firmatæ nimis adcredatur; cum tamen contrarium ejus quod velit, pluribus sanè & gravioribus rationibus probetur, auctoritatem ipsius si non contemni, saltem

(c) p. 5.

(d) *Her. Lib. iv. c. 57.*(e) *Dial. 1. Vol. iv. p. 17.*(f.) *Ep. p. 12.*

(g) p. 4. seq.

jure rejici. 2°. Non pro certo haberi nobis hac in re refragari Vorstium, quippe qui nusquam de vino solo hac verba interpretetur, nec nisi ex ipsâ, quâ mixtum Judæorum poculum benedicitur, formulâ, Hebraïsmum sapere evincit.

Quod proximè opponis, nequicquam revera objicis. Quid enim sola Arabum versio contra Syriacam, Persicam, Æthiopicam, contra ipsam textus Originalis mentem, codicisque in quo, ad nos usque tradita fuerint, Græci sensum, perspectum penitus planèque cognitum? Quid, inquam, unum hocce testimonium contra tot testes, tam antiquos & sibi invicem consentientes? Adhac, non tam de Arabicâ versione hic agitur, quàm de redditione ejusdem *Kerstenianâ*, quæ quantum valeat, repugnante vulgatâ interpretatione, judicent eruditi. Ibi enim pro Kerstenii *musto* legitur *succus vitis*, quæ quidem verba, si non idem sonent quod *γένημα ἀμπέλου*, certè à miscendi significatione minùs abhorrent, utpote uvam jam pressam & liquidam denorantia; cum tamen *γένημα ἀμπέλου* non vitis succum primariò indiget, sicut nec vinum, sed uvam nondum prelo subjectam, fructumque vitis haud resolutum. Imo vix credi potest, Versionem Arabicam Orientalibus Christianis longo usu (*b*) receptam, aquam à Christi verbis exulari velle, quâ vinum iidem semper miscuerunt, Christumque ipsum idem fecisse docent.

Ut huic tandem argumento finem imponam. Inspectis jam & seriò perpensis, quos ex diversis scriptoribus adhibuisti, locis omnibus, nullibi apparet vel Seniores vel exterioris literaturæ auctores *γένημα ἀμπέλου* pro vino nedum pro mero usurpasse, cum tamen in confesso sit, voces illas sensu hoc utcunque novo & singulari in Evangeliiis acceptari. Inde vero planè sequitur 1° frustra vos ad hujusmodi scripta provocare, quibus nec ipsi diu immorari sustinebitis. 2° Hebraïcæ planè esse originis locutionem istam Evangelicam (quippe quæ in aliâ nulla reperiatur linguâ, quàm eâ in quâ habita est Judæorum) ex Hebraïcis proinde scriptoribus interpretandam; quod ad argumentum Talmudicum rectè deducit, & iis insuper plenissimè respondet, quibus quereris *non concurrentia*

(b) Millii Prolegom. ad Gr. Test. p. 136.

Evangelistarum verba, non novum veteri Testamento, non Græca Græcis collata illustrando textui (h) adhiberi. Cui enim bono inserviet concurrentia aliquot Evangelistarum loca ante oculos ponere, quorum neutrum altero apertiùs exponitur? textumve cum veteri Testamento contendere, ubi vel nusquam omnino occurrunt verba, vel saltem sensu ab utrinque longe diverso? aut denique Hebraicæ locutionis interpretes ex Græciâ petere, cum ipsi adsint Hierosylmarum cives, & linguæ Hebraicæ expositores indigenæ? Nec tamen harum, quas præscribis, interpretandi rationum, superest una, quâ, in quantum res tulerit, non fuerimus usi, concurrentibus, intelligo, Judæorum simul & Christianorum testimoniis. Et sanè qui credit versionem quampiam (qualem pro certò habeamus Evangeliorum codicem, non enim Græcè locutus est Christus, sed Hebraicè) posse se exponere, nullo ad mores & phraseologiam populi temporumque quo scripta fuerit, habito respectu, animum se suum fefellisse sapiùs deprehendet. Nè autem affirmanti fidem deneges, ecce singulas breviter quidem & summatim descriptas.

1° Ex Sanctorum Matthæi Lucæque Evangeliiis inter se collatis liquidò probatur, eandem fuisse Paschalis & Eucharistici calicis materiam; testatur enim Lucas Christum poculo paschali idem imposuisse nomen, quo Matthæus tradit eum vocasse Eucharisticum, scilicet *ἰὺνμα (i) ἀμπελῆς*. Aquâ quidem fuisse mixtum calicem ex fructu vitis paschalem, ex Judæorum testimonio colligimus, Judaicorum rituum & consuetudinum interprete maximè idoneo.

2° Ex veteri novo, Mosaiico fœdere Christiano, prænunciatâ Eucharistiâ eidem institutâ collatis, alia quidem & nova suggeritur argumentorum copia. Apertissimè enim dicit Paulus, sanguinem fœderis cum Judæis à Domino sanciti aquâ fuisse (k) commixtum, affirmans simul & diserrè testatus morientis Christi sacrificium in eodem præfiguratum. Si verò sanguis aquâ mixtus Christi mortem priùs adumbraret, quàm in carne venerit, annon verisimile est, carne jam assumptâ, eandem vino aquâ mixto fuisse repræsentatam? Cui si diserta antiquorum

(h) Ep. p. 14. (i) Luc. xxii. 18. Matth. xxvi. 29
 (k) Heb. ix. 19. Exod. xxiii. 8.

testimonia adjunxeris, haud facillè negaveris, in vino aquâ diluto fuisse poculum à Christo institutum. Quod ad prophetas attinet, vix quicquam clarius aut enucleatius dici potest, quam quod in libro Proverbiorum legitur, Christum nempe Dei sapientiam vinum suum in cratere miscuisse, & ad cœnam convivas (l) vocasse. Ex duobus hisce exemplis planè constat, novum veteri Testamento conferre nequaquam à nobis prætermitti. 2° Testes fecimus Plutarchum & Aristotelem, vocem *διν* pro *κραμα* sæpius usurpari, qui tamen cum *γέννημα ἀμπέλου* saltem synonymus est; unde patet nec nostræ deesse profanos scriptores, nec vestræ causæ quicquam subvenire hanc in quâ tantopere confidis, interpretandi regulam.

Quod proximè objicis, vix sperarem, eruditione tuâ, animoque candido & ingenuo prorsus indignum, communi hominum instituto, experientiæ & sensui, ipsique rei rationi contrarium penitus & adversum. Dicis sanè iterumque repetis, Christi verba ex Judæis exposituros, ex iisdem fidem suam (m) petere. Christum igitur Apostolis loquentem, Apostolos Christo auscultantes Judæâ abdicas? Sermone eum patrio, audientium linguâ docuisse denegas? Quodd si Isaacum posteros Davidis proles, Judæos Judæus compellâret; si ipsa nobis auctores sunt Evangelia, dicta esse, de quibus agitur, verba à Christo Judæo, Judaico cœtui, convivium inter Judaicum, & in mediâ Palestinâ, omnes judicent, utrùm eorundem sensum & interpretationem ex Hebræorum scriptis elicere, vel à re nostrâ sit alienum, vel Christianæ fidei probrosum. Aliud est Judæos linguæ Hebræorum vernaculæ interpretes constituere, aliud fidei normam & Religionis *οἰκονομίαν* eorum arbitrio committere. Id illis solisque competit, hoc nequaquam. Quod autem temerè protulisti, in eodem inconsultius perstas, asserisque nos cum posterioribus Judæis verba Christi interpretari, antiquissimis refragari Christianis, gravemque Ecclesiæ injuriam inferre, quæ jam per longa retro secula se auctoritate sua sola, nulla Rabbinistarum ope implorata, feliciter (n) sustentaverit. Miror tamen nec satis capio, posteriores nobis objectari

(l) Prov. ix. 2, 3, 5.

(m) Conc. p. 9. Ep. p. 15.

(n) Ep. p. 15.

Judæos, qui in ipso, cui respondendo incumbis libro palam demonstravimus, plerosque laudatos ibidem Hebræorum scriptores, antiquissimis Christianis fuisse coævus, imò ipsos Irenæum, Clementem Alexandrinum, Origenem & S. Cyprianum, quos solos in hanc arenam repugnantes deducis, antiquitate (o) superâsse. Quid quod haud facilè creditur, posse posteriores etiam Judæos hallucinari circa Benedictionis formulam, frequenti usu & annuâ festivitate commendatam. Quantum ad antiquos, si reverâ alicubi dixissent Christum mero fuisse usum, insanus esset, qui Judæorum testimonio diutiùs immoraretur. Cum autem Justinus, Irenæus, Clemens Alexandrinus & Cyprianus (quibus & Origenem jure annumeramus) nusquam tradant Christum de mero locutum, calicem verò, Judæorum idiomate *fructum vitis* ab ipso dictum, aquâ fuisse mixtum pluribus doceant; adeo non evertunt petitum ex Judæis locutionis istius sensum, ut eundem plane muniant confirmentque. Quòd autem *Ecclesia, nullâ Rabbiniſtarum ope imploratâ, se sustentaverit*, si re ipsâ eam antiquioribus seculis ita fecisse constiterit, id sanè disciplinæ rituumque legibus concordie serie traditis, & novatorum fucis commentisque nondum adumbratis acceptum tulimus. Si vero antiquissimorum Christianorum vestigiis æquè nobis, ac Apostolorum illis, inhærere evenisset, quin imò si perpetuam Ecclesiarum omnium consuetudinem mille supra sexcentos annos jam vigentem, non repudiâssemus, actum esset de hac controversiâ. Non tamen extra dubitationis aleam positum est, Rabbiniſtarum opem penitus & semper ipreviſſe Ecclesiam. 1° enim pro re Christianâ argumentum simul petunt Barnabas, Justinus & Tertullianus ex traditâ Judæorum doctrinâ de duorum expiantium hircorum similitudine, de quâ nec verbum in (p) Scripturâ. Imò iidem ipsi Patres, si Justinum exceperis, alia quoque de hircis commemorant, Sacris Literis prorsus intacta; quòd scilicet alter coccino redimitus, maledictus & consputatus in eremum postea

(o) Resp. p. 9, 13. seq.

(p) Vide Levitic. xvi. 5. & seq. Barnab. Epist. cap. 7. Just. Martyr. Dial. cum Tryph. p. 259. Tertul. adv. Judæos. cap. 14.

(q) detrudebatur. Quæ autem de coccino, maledictione, & computatione hic dicuntur, frustra quæres in Scripturâ. Omnia tamen in Mishna habemus fufius descripta. Ita in Codice Joma: De duobus hircis diei expiationis mandatum est, ut sint pares aspectu, staturâ & (r) pretio: alibi vero, Linguam coccineam dividebat; dimidium ad rupem, dimidium inter cornua ejus (s) alligabat. Et supra; Dicebant ei, Vade & exi; vade & (t) exi. Hinc vero, si liceat paulum digredi, perspicuum est, ut observat præsul (u) eruditissimus, Misnaicarum legum codicem antiquioris ævi Traditionum esse synopsis, ex scriptis quibusdam Apostolorum temporibus cœtaneis desumptam. 2° Epiphanius varios contra Hæreticos varias adducit Judæorum Traditiones, hisce verbis à Sixto Senensi expositas: Contra Hieracitas affert genealogiam Melchisedech ex gente Sidoniorum; & adversus Melchisedechianos genealogiam Heliæ & Danielis prophetarum. Item adversus Antidicomarianitas ex iisdem Traditionibus ostendit Josephum, sponsum Mariæ Virginis, aliam conjugem ante Mariam habuisse, & ex eâ suscepisse filios quatuor; qui apud Marcum & Joannem nominantur Jacob, Jose, Judam & Simeonem; & duas filias, Mariam & Salome, quâ defunctâ, cum viduus esset & octogenarius, Mariam Virginem accepisse in uxorem. Item contra Collyridianos refert Mariæ Virginis parentes fuisse Joachim & (w) Annam, &c. S. etiam Hieronymus in Quæstionibus Hebraicis in Genesim sapissimè ad Judæos lectorem remittit. Hinc illa verba: Tradunt igitur (x) Hebræi. Aiunt ergo (y) Hebræi. Ut Hebræi (z) tradunt. Alibi autem, Vera est igitur illa Hebræorum Traditio, quam supra (a) diximus. Et postea: Et in hoc loco tradunt Hebræi primogenitos sanctos officio (b) Sacerdotum. Etiam alio in Capite: Respondebimus veram esse illam Hebræorum conjecturam de (c) Segor. Nec aliud planè suadet libri titulus, iis sanè verbis ab ipso auctore enarratus, quali

(q) Barnab. & Tertull. locis supr. citat.

(r) Jom. cap. vi. §. 1. (s) Ibid. §. 6 (t) Ibid. §. 4.

(u) Hooper's Discourse upon Lent, pag. 369.

(w) Biblioth. Sanct. Sixti Senens. Lib. II. Tom. 1. pag. 136. (x) Cap. xiv. 3. (y) Cap. xxii. 2.

(z) Cap. xxii. 20. (a) Cap. xii. 4.

(b) Cap. xxvii. 15. (c) Cap. xix. 30.

non esset nisi *Genesis ad mentem Hebræorum exposita*. Ita enim scribit : Quia semel opusculum nostrum, vel *Quæstionum Hebraicarum* vel *Traditionum congregatio* est, propterea quid Hebræi de hoc sentiant (e) inferamus. Quin & idem tradit, se *Jobi* librum comprehensurum, *Judæum* petiisse interpretem. Memini me ob intelligentiam hujus voluminis, *Lyddæum* quendam præceptorem, qui apud Hebræos primus haberi putabatur, non parvis redemisse (f) nummis. Utque semel & satis dicam, amplissimè testatur, quanti hæc in re doctiores fecerit *Judæos*, cum ait : Denique quum à me nuper literis efflagitassetis, ut vobis *Paralipomenon* Latino sermone transferrem, de *Tiberiade* legis quondam Doctorem, qui apud Hebræos admirationi habebatur, assumpsi : & contuli cum eo à vertice, ut aiunt, ad extremum unguem, & sic confirmatus ausus sum facere quod (g) jubebatis. Et, Testis est mihi Dominus, me omnia quæ secundum Ebraicum dissero, non de proprio sensu loqui (quod arguitur in pseudoprophetis) sed Hebræorum sequi expositionem, à quibus non modico tempore eruditus, debeo meis simpliciter indicare quæ (h) didici. Quod autem dicit *Origenes Hieronymo* antiquior, adeo in rem nostram quadrat, ut nihil aptius aut luculentius. Differens enim de verbis Christi, quibus *Judæos* redarguit docentes : Quicumque dixerit patri aut matri, Donum est quocunque à me juvari posses, insons erit, hæc habet verba : *Pharisæi vero & Scriba Traditionem hujusmodi legi contrariam prodiderant, quam obscurius refert Evangelium, quam ne nos quidem quicquam eramus explicaturi, nisi quidam Hebræus exposuisset nobis quæ ad hunc locum (i) pertinent*. Communi tamen & usu fuisse apud antiquos receptum, ut *Scripturarum* expositiones à *Judæis* sumerent, testis est *Hieronymus* omni exceptione major, qui litem hanc ita dirimit : Ipse *Origenes*, & *Clemens*, & *Eusebius*, atque alii complures, quando de *Scripturis* aliqua disputant, & volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere : *Referebat mihi Ebræus ; & Audiui ab Ebræo, & Ebræorum ista sententia est*. Certè etiam *Origenes Patriarchen* *Huillum*, qui temporibus ejus

(e) Cap. xiv. 18.

(f) Præfat. in *Job*.(g) Præfat. in *Paralipom.* p. 1418. Tom. I. Edit. Benedic.(h) Comment. in *Nahum.* cap. 2.(i) Com. in *Matth.* xv. p. 22. vol. 2. operum Ed. Basil. 1571. fuit,

*fuit, nominat, & tricesimum tomum in Isaïam, in cujus sine edisserit, Væ tibi civitas Ariel, quam expugnavit David, illius expositione concludit, & quum aliter prius sensisse se dicat, doctum ab illo, id quod est verius, confitetur. Octogesimum quoque nonum Psalmum, qui scribitur, Oratio Moysi hominis Dei, & reliquos undecim, qui non habent Titulos, secundum Huilli expositionem ejusdem Moysi putat: nec dedignatur Hebræam Scripturam interpretans per singula loca quid Hebræis videatur (k) inserere. Si quis verò contenderet, eorum, quæ hîc dicta sunt, plura vetus Testamentum respicere, calculum malè posuisse eum facile evincam. Si enim locutionum Hebræicarum in Veteri Testamento occurrentium optimos interpretes ex Judæis petendos existimâset Ecclesia, ex iisdem etiam Novi Testamenti Hebræica optimè exponenda agnosceret necesse est. Nec enim mutato scriptore mutatur lingua, & Hebræorum dialectus, ubicunque adsit, Hebræica est. Linguae igitur & formularum Hebræicarum idoneus ibi interpres, nescius alibi & cæcutiens in re suâ errare nequaquam potest. Ab hoc autem confectario nec ipsos Patres abhorreere, argumento est supra dictus Origenis locus, ubi ipsius Evangelii claufulam, nisi Judæis ducibus, explicandam negat. Sed fanè iniquissima hæc tua sententia non tam nobis obstat, quam communi hominum voci & judico obluetur. Ut enim missum faciam Galatini librum *De arcanis Catholicæ veritatis*, cujus integro quodam capite probatur, Talmudem à Christianis esse (l) recipiendum; Drusius ille celeberrimus, quem *Athenarum Oxoniensium* scriptor rei Criticæ, Linguarum & Theologiæ peritissimum nuncupat, dicitque eum apud eruditos omnes & peregrinos plurimum valuisse, Hebræici sermonis scientissimum, in Rabbinistarum scriptis exercitatum, & in illustrandis Scripturarum locis non paucis felicissimè (m) occupatum: Doctissimus, inquam, Drusius Hebræicæ literaturæ utilitatem vehementer laudat, obloquentes ita perstringens: *Ebræos qui cum judicio leget, leget non sine fructu. Nam quod quidam scribit, & δὲν ὕπνῃ in illis esse, præstabo hominem illum aut nunquam legisse scripta eorum, aut si legit, non intellexisse.**

(k) *Apolog. adv. Ruffinum. Lib. i.* (l) *Cap. vii.*
 (m) *Athen. Oxon. vol. i. p. 339, 340.*

sed hoc aliàs. Nunc ostendam & ipsum Hieron. & alios gravissimos Theologos Ebraeorum testimonijs nonnunquam usos fuisse. Hoc ideo, quoniam eos, qui id hodie faciunt, homines ἀγνοῦσι & ἀπιστοὶ graviter culpant, & apud vulgum imperitum (n) traducunt. Pergit deinde duo supra à me memorata ex Hieronymo testimonia, ex Comment. videlicet in Nahum. & Apolog. in medium proferre. Angelus Caninius loca aliquot novi Testamenti difficiliora enarraturus, non solum Rabbistarum ope utitur, sed & sæpius affirmat non esse eadem nisi ex Talmude referenda. Ita in Capite de Rabbi, &c. Quoniam vetat Christus, ne quis vocetur Rabbi, nec Pater, explicanda est hujus rei ratio, quæ certè intelligi non potest, nisi è Libris (o) Thalmudicis. Godvinus Hebraicarum Antiquitatum haud infimi subsellii Scriptor, inde natum existimat, quòd quamplurimis tam modica est cum Christo & Apostolis familiaritas, nempe quia moysè & Aarone tam parè (p) utuntur. Per Moysen vero & Aaronem non Veteris Testamenti solum sed & posteriorum Judæorum scripta intellexisse eum ex ijs patet, quæ de duorum penuriâ, claudicatione & inertia, Sacris Literis nequaquam competentibus, infra (q) enunciat, sicut & ex frequenti adhibitorum Rabbistarum usu, plurimisque novi Testamenti locis eorum ope & auxilio ab ipso illustratis. Constantinus cognomento L'Empereur inter Literarum Hebraicarum peritissimos & ipse summus Librorum Talmudicorum Studium ad perfectam utriusque Testamenti cognitionem vehementer commendat. Posito enim quòd Libri 7 Misnaïoth magnum momentum ad sacras percipiendum Moysi paginas afferant, sequitur, Deinde & alia in novi fœderis voluminibus penitus intelligendis utilitas ex ijsdem illis promanat. Stilum (r) enim ac phrasin in N. T. Scriptis usitatam, nobis exhibent. Jo. Christoph. Wagenfeldius, Vir magni nominis, testatur per totam Misnam nullam haberi fabulam quo-

(n) *Observat. Lib. 11. cap. 22.* (o) *Disquisitiones in locos aliquot novi Testamenti. Ed. Francof. 1602. p. 56. vide etiam p. 61, 74 & 97.*

(p) *Epistle Dedicatory to Moyses and Aaron.*

(q) *Ibid.* (r) *Ep. Ded. Cod. Nexikin. Edition. Surinhus. Prefix.*

que imo nec quicquam quod valde à ratione sit (r) alienum. Quin etiam non esse in orbe Librum, qui ijs, quæ extra fidem moresque vivendi in Scripturis habentur, majorem Lucem funderetur, quàm Talmudicæ (s) *Pandectæ*. Johannes Buxtorfius, qui quicquid pænè in Judæorum scrinijs habetur, vidit, legit, animoque complexus est, ipse Antitalmudicorum argumentis responsurus affirmat unicum de Idololatriâ inscriptum Codicem blasphema quædam in Christum præ se (t) ferre, cùmque multa in istiusmodi Libris absurda, fatua & fabulosa contineri fateatur, addit tamen, sunt in ea (nempe Talmude) multa fida antiquitatis Judaicæ collapsæ veluti rudera & vestigia, ad convincendam posterorum Judæorum perfidiam, ad illustrandam utriusque Testamenti historiam, ad rectè explicandos ritus, Leges, consuetudines populi Hebræi prisce, plurimam (u) conducentia. Et aliquanto post, sunt denique in eo quamplurima ad infinita Novi Test. loca quodam voces, phrasæ & historiam insigniter illustranda, maximè momentum (w) habentia. Hammondus noster, non solum in monito ad Lectorem novi Federis paraphrasi præmisso, se inter alia ex Judæorum ritibus difficiliora illustrasse docet, sed & Judaicæ Literaturæ usum annotationibus suis eruditione hujus modi refertissimis, amplè exposuit, quod & plurimis comprobatur exemplis, maximè vero ex ijs, quæ ad Christi verba *Hoc est corpus meum*, observavit, quæ sanè verba, ut ex alijs, ita ex Judæorum phrasi & consuetudinibus explicat, præsertim ex Talmud. de Pasch. c. ult. R. M. Maim. in Hilchos Cametz. umatzah. c. 8. §. 1. 7. & Mekilta fol. 4. (x) col. 1. Vorstius acutissimi ingenii & operosæ Industriæ Scriptor, suam de studii Rabbinici utilitate & præstantiâ sententiam simul tulit, & plurimis novi Testamenti locis Rabbinistarum ope, ab ipso enucleatis, confirmat. Cujus rei exemplo sint verba Christi, de Blasphemian-

(r) *Prefat.* ad Tela ignea Satana. p. 57. citat à Wolsio in *Biblioth. Hebr.* vol. 1. p. 968.

(s) *Ibid.* p. 68.

(t) *Epist. Ded. in Lexicon.*

Talmud.

(u) *Ibid.*

(w) *Ibid.*

(x) *Annotat. on S. Matt. cap. XXVI. v. 26. n. e.*

tribus in Spiritum Sanctum, ἐν ἀρεθροῦς ἐτε ἐν τέτω τῷ αἰῶνι, ἐτε ἐν τῷ μέλλοντι, quæ, cum aliqui ita accipiunt, quasi peccatorum aliquot post hanc vitam foret remissio, ipse aliter planè intelligi ostendit, ex iisdem verbis pro *numquam* apud Talmudistas absolurè (y) positis. Ad Talmudem quoque alibi sæpius provocat Scripturarum interpres, ut in p. 125, 159. voluminis primæ, secundæ verò p. 71, 285, locisque præterea octodecim aliis, quos omnes, inspecto auctorum Indice, facillimè adeas. Johannes Lightfoote, Vir Maximæ eruditionis, summique Literaturæ Hebraicæ Magistris annumerandus, cui non minimæ laudi ducit Wottonus explicuisse in *Horis suis Hebraicis & Talmudicis* in plurimos novi Testamenti Libros impensis, quanti prosunt hujusmodi *Disquisitiones* in traditas Judæorum Doctrinas (z) factæ : Et iterum de eodem. Hoc solum in animo *Secum* statuit Libros novi Testamenti præcipuos expositurus, ut usum fructumque, quem moribus, consuetudinibus, pñrasis institutisque ibi aut memoratis aut digito quasi designatis, interpretandis, exponendis & illustrandis Talmudistæ afferunt, maximum ostenderet planè & (a) argueret. Quem & feliciter in hac arenâ laborasse tradit è Theologorum maximè præstantium numero alius, qui Libris Misnaicis Gemaraque Hierosolymitanâ optime cum consilio fuisse usum ait, in variis Novi Testamenti locis explicandis, ex pari phraseologia similibusque loquendi formulis in iisdem (b) occurrentibus : Doctissimus ille Vir, quid de scriptoribus Talmudicis senserit, hisce verbis exposuit. *Acrior*es hostes quàm ipsos non habet Doctrina Evangelica ; & tamen planiores interpretes quàm ipsos non habet Textus Evangelii ; verbo omnia. Judæis suis nihil nisi nugas propinant, & perniciem & venenum. At Christiani arte & industriâ suâ eos sibi reddere possunt studiis suis utilissimè famulantes, atque inservientes commodissimè interpretationi Novi (c) Testamenti. Otho. Lexici Rabbæico-Philologici auctor ita scribit. *Libuit* — nobis hæc

(y) De Hebraïsmis, vol. I. p. 41, 42.

(z) Miscellaneous Discourses, vol. I. p. 81.

(a) Ibid. p. 113.

vol. I. p. 327.

(b) Prideaux. Connection, vol. I. p. 327.

(c) Prefat. in Hor. Hebr. super Matthæum.

vice præcipue illarum rerum fastigia pervadere, quæ proprius priscos Hebræos, & cultum posterioris templi spectarent, utpote quæ magnum pondus in explicatione Novi Testamenti afferre possent, & quæ in lectione Talmudicorum imprimis (d) exstarent. Qui castigationes ad opusculum Is. Vossii de oraculis Sibyllinis scripsit, præclarâ Eruditione & Doctrinâ Vir, licet cum Vossio agnovit ex Theologorum albo expungendos esse, qui spretis literis Græcis & Latinis, nihil præter Rabbinorum commenta admittunt, tamen ut his etiam adscribantur viri eximie docti qui exemplo Origenis, Hieronymi, Theodoreti, aliorumque Patrum, frequentant Judæorum Limina, vix ferre posse se (e) affirmat. Bernardus ille Oxoniensis, Linguarum Orientalium Sicientiâ celeberrimus, de Doctissimi Guisii indole & eruditione loquens, eâdem operâ suam simul Guisiique mentem de hac controversiâ exponit, ita differens, Noverat autem Vir sapiens & Divinæ Scientiæ studiosissimus, ad S. Biblia utriusque Testamenti, ut dictio, ritus, mores, & præcepta eorum rectè intelligantur, valdè multum conferre Juris Pharisaici corpus, quod *Misna* sive *Deuterosis* vocatur. Id etiam à Lightfoto ad S. Evangelia magna cum Laude demonstratum (f) viderat. Eximii tractatus de jejuniis Quadragesimali Scriptor infusus per ducentas supra paginas aliud nihil egit, nisi ut probaret pleraque Christianorum instituta à Judæis desumi. Ut speciatim dicam. Fusè ostendit duo Ecclesiæ Sacramenta inde deduci, Ecclesiæ Christianæ disciplinam de disciplinâ Judaicâ provenisse, Apostolos denique, presbyteros, & Diaconos Judæorum esse exemplo (g) constitutos: Christum porrò in celebrandâ Eucharistiâ Epularum Paschali rationem habuisse, panemque suum cum poculo consecratum distribuisse, ad imitationem Judæorum panem cum calice paschali benedictum, benedictumque (h) convivis dispensantium, Libris præ-

(d) Otho. Præfat. in Lex.

(e) Castigationes ad opusculum Is. Vossii, &c. Libro cui Titulus, Disquisitiones Criticæ de variis Bibliorum editionibus appositæ. p. 225, 226.

(f) Præfat. Ded. ad *Misnâ Zeraim*.

(g) Hooper. Discourse concerning Lent. p. 158.

(h) Ibid. p. 172, 173.

terea Talmudicis auctoritatem multiplici argumento conciliavit, Misnamque ex ejusmodi scriptis compactam probavit, quæ & Christi temporibus extiterint, & quædam jam antea dudum tradita (i) comprehenderint. Quid plura? suffragio satis amplo Misnaicarum legum Codicem ornavit, cum eo nomine fide dignum pronunciat, quod aliis alio sermone editis Scriptoribus consentiat, maximè verò, cum dicit, *Hujus rei Testimonium non aliunde pretendum est quàm ex Novo Testamento, cujus plurima tum Loca tum dicendi formulæ in Judæorum commentarios adeo quadrant, ut Lucem inde maximam & perspicuitatem mutuentur: Quod sanè evinci facile potest ex præsentis & præteritorum temporum Scripturæ interpretibus aliisque, qui Talmudistas consulere haud indignè tulerint. Hinc effici palàm fit ut Judæorum magistri explicando Evangelio plurimum inservierint, nec hoc illis denegari potuit, nisi quod tantâ astimatione & observantiâ indigni ijs viderentur, quibus fixum immotumque arbitror, ut quo fidem Judæi, eodem ipsi Judæos odio & contumaciâ (k) averterentur. Qui Misnaicos Ordines publici juris nuper fecerit celeberrimus Surenhusius, præter ea, quæ ex eodem excerpta in responsione meâ (l) protulerim, Literarum Hebraicarum Studium multùm alibi & sæpius inculcat, ut in Præf. ad 1. & vi. Vol. & Dedicat. ad. v. Vol. Fabricius, quem penè quicquid sit ubique Eruditionis & Scientiæ, nil fugit, summâ moderatione de hac lite differuit. Non negandum quidem est optimum ibi visum esse eorum consilium, qui unum Josephum decem Rabbinis (m) prætulerint, sicut & aliorum, qui Rabbinos ex Libris novi Testamenti quandoque hausisse, quæ deinde Christiani existimarunt sacros Scriptores à Judæis petiisse, (n) suspicantur. At verò noster Wottonus plurimis in paginis hoc solum egit, ut probaret Josephum adeo non esse Misnaicis scriptoribus præponendum, ut nec quæ his, eadem illi ex æquo competat auctoritas, quod & ipse feliciter assecutus est, & viri*

(i) Ibid. p. 367, ad 375, & seq.
Repar. i. cap. xi. §. iii. p. 376.

(m) Bibliographia Antiquaria p. 6.

(k) Ibid. par. ii.

(l) p. 4.

(n) Ibid. p. 7.

insuper doctissimi (a) testimonio (p) confirmavit. Invictissimis præterea argumentis ostendit hic simul & Hooperus Rabbinos ex sacris Literis ritus suos nequaquam exscripsisse, ut puta ex ipso Misnæ sine & instituto, quæ in Judæorum solorum usum fuit conscripta; ex convenientiâ cum iis Evangelii locis, quæ Judæis in opprobrium planè & ignominiam dicta sunt; ex eo quod compertum sit hujusmodi traditiones ab antiquo inter eos extitisse; ex quibus flagrant odio & invidia Evangelii; ex Textibus perquam obscuris, qui à Judæorum Traditionibus evoluto Sermonem expositis, eam accipiunt Lucem, quam ipsi testius prolati subministrare nunquam potuissent; ex antiquissimorum denique Christianorum, Hieronymi & Epiphaniî silentio, qui tale quicquam Judæis nusquam objecerunt, & argumentis contrarium planè suadentibus (q) contendunt. Fabricius, inquam, licet sententiam illam ab Hoopero & Wottono prorsus infirmatam amplexus fuerit, iis tamen nequaquam concedit, qui omnem omnino explodunt Talmudistarum usum; Misnam vero rituum morumque Hebræicarum, saltem quatenus post eversum templum de illis per Traditionem constitit vel adhuc reliquæ eorundem inter Judæos superfuissent, CERTISSIMUM esse THESAURUM (r) affirmat. Rem autem ulteriùs exequitur, quodque ante-dictis planè consequens est, palam profitetur, ubi illâ præeunte, de ritu quodam & more apud Hebræos usitato Rabbiorum consensus adducitur, eum neutiquam contemnendum venire sed donec certissimis rationibus aut melioribus testimoniis confutari possit, amplectendum, & utiliter adhibendum, ad Lucem Sacris Scriptoribus (s) afferendam. Vir etiam nominis famâ & æstimatione maximus, qui, sacram Historiam multiplici eruditione feliciter illustravit, Scriptorum Hebræicorum utilitatem, Talmudistis pariter & Rabbinis sæpiùs in opere suo citatis, & novit optimè & plenè confirmavit, quod & videas in p. 29, 106, 136, 289, 334.

(a) Dr. Wilkins.

(p) Pref. to Miscellaneous Discourses, vol. 1. p. 33, 47.

(q) Hooper's Discourse concerning Lent, p. 337. Wotton's Preface to Miscellaneous Discourses, vol. 1. p. 28.

(r) Bibliographia Antiquaria, p. 7, 8.

(s) Ibid. p. 8.

comi prioris, locisque aliis sine numero (r) plurimis. Ipse Wottonus toties à me pridem Laudatus, suffragio suo luculentissimo hoc argumentum crebrius comprobavit, & duorum capitum integrorum altero edocuit *Christianis prodesse rerum Misnaicarum studium*, altero objectionibus contra Rabbinos à Galeo institutis (u) respondit. In Præfatione vero idem plurimis in locis vehementissime (w) insequitur, Et sententiam denique suam Josephi Scaligeri, Seldeni, Sheringhamii, Pocockii & Lightfoti nominibus; prolataque in medium D. Ocklei epistola, (x) confirmat. Doctissimus etiam D. Spinckes huic sententiæ adstipulatur, cum Christi verba *Hoc est corpus meum*, ex Maimonide pariter & Talmude (y) interpretetur. Imo vehementer contendit Eucharistiam paschæ, & paschalibus formulis Eucharisticas respondisse. Prolatis enim, quibus ex Talmud. de Pasch. c. ult. R. M. Maim. in Hilkos Cametz umarzah. c. 8. §. 1. & §. 7. & Mekilta fol. 4. Col. 1. institutionis verba explicat Hammondus, subjungit, *Tam proximè ad festum Judæorum paschale accedit Christianorum Eucharistia, & loquendi modus à Domino adhibitus ad usitatas Judæorum formulas. Observatum est igitur ex Fortalitio Fidei l. 4. confid. 6. Impos. 10. Judæos ad hanc Eucharistiam inter & Pascha analogiam diu ante Reformatam Ecclesiam Latinos provocasse, ut evincerent, Christi verba ad Literam interpretantes, ab instituto ejus & mente prorsus aberrasse, & sensum quendam effinxisse, quo Apostoli aliique quivis, sicut ipsi, paschalibus formulis assueti, intellexisse eum nequaquam potuerint. Constat proinde pro nobis in hac, de quâ agitur, controversiâ stare Judæos. Nec quicquam mihi ob stare videtur, quo minus sacramentalia verba eodem modo, quo paschalia Judæi, (z) interpretemur. Bibliothecæ denique Hebræi Auctor celeberrimus, Misnam tradit ex antiquioribus scriptis collectam,*

(r) *Connection of the O. and N. Testament*, by Dr. Prideaux.

(u) *Miscellan. Discours.* cap. 7, 8.

(w) *Pref.* p. 8, 9, 31.

(x) *Ibid* p. 50. and

postscript.

(y) *Spinckes's Discourse on Transubstantiation*, p. 36, 37.

(z) *Ibid.*

quod & Maimonidis, Windeti & Seldeni suffragiis (a) sustentat; Rei porro Theologicæ & Scripturis interpretandis, conducere Talmudis intelligentiam contra *sinistra*, ut vocat, dissentientium Judicia denunciat, fidemque opinioni facit ex testantium Doctorum turbâ sine numero pænè (b) maxima.

Quod ad Hermam attinet *racemos ipsos* in Concione appellantes *fructus* (c), *vitis*, observatum est. 1. Hujusmodi exemplo probari quidem fructum vitis pro racemis adhiberi, pro crâmate non adhiberi, nequaquam: Quod si solis racemis competeret; vinum excludi, si aliter; nec aquam vino mixtam. Si denique vinum excluderetur, actum esse de argumento tuo: si aqua non excluderetur; Hermam frustra objectari. 2. Te non argumentis solum errare, sed circa Hermæ verba plurimum falli, qui racemos adeò non appellaverit fructum vitis, ut nec formulâ illâ utatur, quodq; revera dixerit, *fructum facere*, ipse per *fructifera esse* exponat; si denuo, quod vitis hic dicitur *fructum facere*, ideo fructus vitis racemos significat, ipsam etiam vitem exprimere fructum vineæ, quia alibi vinea pariter dicitur *fructum* (d) *dare*. Huic quidem respondes, te Sanctissimi viri verba adduxisse, ut clarè ostenderes auctorem apostolicum nihil de toties prædicata distinctione omnino cogitasse, non ut probares fructum vitis apud Hermam vinum solum (e) designare. Hic verò argumenta à me producta eludis optimè non refellis. Imo ea confirmas potius quàm evertis. Cum enim vinum æque ac mixtionem non intelligat Hermas, planè liquet verba ipsius vel utriq; pariter repugnare vel neutro. Ipse tamen fateris hanc, de quâ agitur, phrasin Hermæ temporibus pro vino usurpatam fuisse. Quæro igitur, annon pro aquâ vino mixto similiter poterit usurpari? Vis omnis argumenti mei huc redit. Si, quod fructum vitis pro racemis adhibuerit Hermas, ea propter nihil de mixtione cogitasse eum, pro concessio habendum sit; concedamus etiam necesse est de vino pariter eum

(a) Wolfii Bibliotheca Hebræa. par. 2. p. 671, 672. Ed. Hamburgi, 1721.

(b) Ibid. p. 969, 970.

(c) Conc. p. 10.

(d) Responsio. p. 6, 7.

(e) Epistola. p. 16.

nihil somniasse. Idem enim utrinque valet scribentis Silentium. Hoc verò si concesseris, periisti. Sequitur ergo, argumentum à te institutum nimium probare, & proinde nihil. *Racemum* tamen sensu adeo definito gaudere dicis, ut nihil mixti complectatur. Quod si racemus nihil mixti complectitur, an ideo & fructus vitis? Imo si fructus vitis, cum de racemis Sermo est, nihil mixti complectitur, an ideo, cum de poculo dicitur, nihil quoque ejusmodi significat? sanè qui racemos appellat fructum vitis, nec vinum pariter nec mixtum intelligit, & proinde à verbis suis utrumque abjudicat. Quamobrem igitur, quod dixerim non qui racemos appellat fructum vitis, ab ea formula rejicit (d) mixtum, non ita intelligendum volo, quasi Pastor eadem verba eodem tempore, vario planè & diverso sensu usurpaverit; è contra eà solum de ratione hæc proluli, ut significarem eidem formulæ plures esse & diversas notiones, alio tempore ab iisdem aliisve Scriptoribus adhibendas. Sed instas porrò & contendis, fructum vitis aliter apud Hermam ac in Misnâ accipi, cum uvas, quas Misnâ fructum arboris vocat, appellat Hermas fructum (e) vitis. Hoc verò, quomodo ostendit distinctionem Judæis familiarem Hermæ fuisse incognitam? Auctores igitur omnes, omnium quorum non meminerint, ignaros dicis? sensusque, quos non adhibuerint, minimè assecutos? Judæis, quæro, an Christianis Scripserit Pater Apostolicus, de ritibus itidem ex Judæorum scholâ petitis, an de moribus & vivendi ratione locutus? Si nec Judæis nec de Judæorum ritibus verba faceret, à Misnâ amicissimè dissentit, nec verba verbis, aut sensum sensui opponit; sed significatione propriâ, Literali & proximâ ipse usus, aliis impropriad, tropologicam & remotam facillimè largitur. Nè tamen agam de singulis, Pastorem consule, nec quod objicias, invenies; Non ibi fructus vitis pro racemo habetur, nec simile quicquam, nisi quod vitis dicitur fructum facere, quæ tamen planè denotant, & explicantur per fructifera esse. Interrogas vero: *Anne vitis fertilis dici potest, nisi quæ uvas, quæ racemos (f) profert?* Concedo equidem, sed, ni fallor, nil in rem vestram minùs quadrat. Cum enim probandum suscepisses Judæorum Distinctionem Hermæ

(d) Resp. p. 6.

(e) Epist. p. 16.

(f) Ibid.

fuisse incognitam, ex eo quòd fructum vitis pro racemo posuerit, nunc contendis fructum vitis eum pro racemo posuisse, quòd vitem fertilem esse tradit, quod planè idem est ac si dixisses, distinctionem illam arboris inter & vitis fructum Hermam latuisse, quoniam vitem fertilem esse affirmat. In iis quæ sequuntur, hallucinaris planè, quæque à me nusquam dicta sunt, oppugnas. Dum enim *racemos fructum vineæ æque ac vitis designari* contendis, neminem habes adversantem, ea quippe, quæ protulerim, non de racemis, sed ipsâ vite per fructum vineæ exprimendâ agant.

Salvâ jam sibi suâ Talmudis auctoritate, exploranda sunt quæ in loca inde allata impeggeris. Cum ad Bartenoram pariter & Surenhusium provocasses, ut Benedictionem poculi mixti paschalem ad aquam nequaquam (g) referri comprobares, responsum est, viros hosce doctissimos vinum ob præstantiam propriâ benedictione insignitam docentes, haud repugnâsse Rabbinorum sententiæ, qui idem aquæ etiam commixtioni attribuisse in Talmude deprehenduntur. Quibus ut sua constaret fides, testem ipsum laudavimus Bartenoram. Ais verò Bartenoram, *fructum vitis* ob infusam jam aquam adhiberi testantem, *non suum hic referre, sed Eliezeris* (h) *Judicium*. Et sanè non diffitendum est, Decisionis ab Eliezere pronuntiatae rationes, non quod sibi compertum esset, hic exponere Misnaicarum Legum interpretem. Nihilominus tamen argumentum ab ipso simul & Maimonide pro Eliezere excogitatum, adeo quadrat in suum illud de vino, singulari oratione ob præstantiam benedicendo, *judicium*, ut planè & penitus cum invicem conspirent. Utrique enim testantur, vinum istis temporibus sine intermixtâ aquâ bibi non potuisse, mero præstare mixtum, nec vinum propriè dici, quod affusâ aquâ non esset temperatum. Si autem vinum priùs diluendum esset, quàm ad usum valeret; si vini nomine haud dignum cerneretur, quòd hominibus in potum parùm inserviret, uique dum affusâ aquâ bibi potuerit, tùm excellentiæ ejus prædicandæ locus maximè idoneus adhibitam jam mixturam procul dubio secutus est. Ex propriâ verò sententiâ, quoad factum illud, loqui Judæos, utcunque

(g) *Concio. p. 11.*(h) *Ep. p. 17.*

opinionem inde enatæ adversentur, consistentem habemus *Concionem*, quæ, adhibitis cum Bartenoræ tum Maimonidis testimoniis modò memoratis, probat *vino aquam ad ejus vim frangendam corrigendamque admiscuisse* (i) *Judeos*. Quicquid demùm id sit, si formulæ istius rationem à te redditam omnino agnoverit Eliezer, luce clarius est, eandem illum alteri à miscendi usu petiti non consentaneam modo, sed nec ullâ vi aut violentiâ sejungendam judicasse. Si autem aliter Eliezerem, aliter Rabbinos istos sensisse compertum esset, nec inter vini præstantiam & miscendi rationem ulla intercederet convenientia aut consensus, Quid sanè ex repugnantibus Bartenoræ & Surenhusii testimoniis detrimenti sentiet ejus auctoritas? Eliezeri Bartenoram, Misnaico recentem, antiquissimo hodiernum, cultu, æstimatione, fide parem facies & æqualem? Non *Emoraim* alicui aut *Geonim*, nedum posteriorum temporum Rabbino, miminè omnium hodierni seculi Scriptori Laus hæc competit, aut sine injuria & præter meritum tribui potest.

Ut autem R. Eliezeris auctoritas vacillet planè corruatque, Maimonidem advocas & Bartenoram, quorum uterque testatur decisionem non esse juxta Eliezerem, sed Sapientes. Hanc verò decisionem non nuperrimè excogitatam esse, sed è Talmude Babylonico petitam (k) affirmas. At metuo, ut tibi hæc de re constiterit. Etenim licet *Misnam* eo modo explicare, quo illam explicavit Talmud, proposuisset Maimonides, non tamen credendum est, singulas ab eo memoratas decisiones disertis verbis aut definitâ explicatione in Gemarâ haberi: Imò contrarium planè suadent quæ de Talmude paulò antea dixerat, ardui esse operis, nec nisi perspicacissimi ingenii Gemaricorum mentem & consilium (l) assequi. Quis enim vel frigidissimus non caperet Decisiones palàm scilicet & apertè expostas? Ut autem orationi huic nostræ plus Lucis accedat, videamus, quibus plerumque verbis decisiones pronunciant. Nonnunquam dicunt, *Decisio est*, *Decisio pronuntiatur*, *Deciditur*, aliquando *pronunciamus* Dq-

(i) *Conc.* p. 17.(k) *Epist.* p. 18.(l) p. 44. *Edit. Pocok.*

Decisionem, statuimus Decisionem esse juxta (m) omnes, Ego dico quod Decisio sit juxta Ben (n) Asai. Quorum duo postrema haud obscurè innuunt ipsos hosce Rabbinos decisiones, utcunque ex Talmude rationibus & illatione deductas, statuisse. Quod & amplius probatur ex Maimonidis annotatione ad tractatum Demai, in Responsione meâ olim adducta, intactam licet præterieris, Quia Gemara exponit secundum Rabbi Jehuda, ideo deciditur juxta Rabbi Jehudam. Ubi ex Gemaricorum expositione Decidendi ratio causaque petitur, quo intelligi aliud quicquam vix potest, nisi post scriptam Gemaram hujusmodi Decisionem fuisse factam; causa enim effectui prior sit, necesse est. Si autem Decisiones, quarum Maimonides & Bartenora meminerint, non semper apud Gemaricos habentur, sed ex iis argumentorum & ratiocinandi ope eliciuntur, tum sane vel veræ esse possunt vel falsæ, Talmudicorum menti accommodatæ aut secus, prout decidentibus Rabbinis bene aut perperam argumentari contigerit. Quam autem in proclivi fuerit hac in re hallucinari, ipsa operis ostendit perplexitas & δυσκολία. Maimonides testatur non posse, quid in explicatione Mishnæ clarum sit elicere, nisi qui judicii sit admodum (o) perspicacis, quique ipsi præiverunt, Talmudis Interpretes, in Decidendo (p) errasse. Quod autem antiquiores Judæi non assequuti sunt, quomodo tandem ipse absolvit? Si, qui olim in hac arenâ sudaverint, sæpius delirasse constat, an credi potest, nostrum hunc Maimonidem raro aut nusquam fuisse lapsum? Imo verò nec conjecturis solum agimus, aut errandi dantaxat suspectos habemus Misnaicarum traditionum Interpretes, sed & reapse sæpius falli eos, argumento & exemplis docebimus. Ut enim missam faciam Commentatorum in eadem Misna exponenda ab invicem discrepantiam, ex utriusque contrariis planè & sibi mutuo oppositis Decisionibus, maximè vero ex Maimonidis Jad Chazaka, ubi quæ in opere Misnaico decreverat, plurima rerractat; palàm constat ea, quæ ad Decisiones spectant, incerta esse penitus, nec apud Gemaricos verbo tenus aut sensu

(m) Bartenora in *Maaseroth*. cap. 3. §. 5.

(n) Rambam in *פיקדון*. cap. 4. §. 6.

(o) *Præf. ad Seder Zevaim*. p. 44.

(p) *Ibid.* p. 43.
semper

semper invenienda. Quî enim fieri potest, ut alter alteri toties repugnet, sententiamque planè diversam amplectatur, si Gemaram solam exscripsissent, nec dubiis omnino & incertis ratiocinationibus suas inde Decisiones eduxissent? Habemus tamen ex adverso invicem decedentes in *Maaseroth* cap. 1. §. 2. ubi Maimonides dicit, *Decisionem esse juxta R. Jehudam*, Bartanora verò, *Decisionem non esse juxta R. Jehudam*. Quod idem quoque videtur in *Biccurim* cap. 1. §. 7. *Sabbath*. cap. 1. §. 11. & cap. 4. §. 14. *Eruvin*. cap. 6. §. 5. *Shekalim*, cap. 7. §. 6. & *Kethuvoth*. cap. 5. §. 4. Quâ demum ratione suas in Misnam Decisiones retractaret Maimonides, si Talmudicorum verba ad amissim retulisset, nec à Gemaræ mente & sensu plurimum aberasset? Nihilominus tamen Surenhusius scribit Decisionem quandam à Maimonide in *Demai* pronunciatam ab eodem postea revocari. Ipse Maimon. in *Jad Chajaka* capite undecimo *Hilchot Maaser* retractavit hanc sententiam & decisionem pronunciauit secundum sententiam (q) Sapientum, &c. Idem etiam refert in notis ad *Kilaim*, cap. 6. §. 2. *Terumoth*, cap. 2. §. 2. & *Orlah*, cap. 1. §. 1. Si autem Maimonides non semper Misnam eo modo, quo eam Talmud, explicavit; si sententias veras tantum, omissis iis quæ in Talmude manifesto rejiuntur, non ubique recensuit, tum sanè minimè constat vel suam se fefellisse Eliezeris opinionem, vel eandem in Talmude fuisse repudiatam. Etsi enim hoc affirmet Maimonis filius, cum tamen quid verum esset, sapius non attigerit, parcus ei in hac re adhibenda est fides. Quid quod, in Talmude rejici, non ita est intelligendum, quasi ab universo Talmudicorum cœtu, ut tu (r) velis, hujusmodi respueretur sententia, cum in illo quidem Codice variorum planè Misnæ Interpretum variæ comprehendantur & discordes (s) sententiæ, adeo ut Sapientum plurimi in Talmude memorati eidem forsitan suffragentur Doctrinæ, quæ in Gemara rejicitur, aut Decisione abrogatur.

Quod autem dicis, *Decisiones* hasce recentius constitutas, originem sibi ac auctoritatem merito vindicare R. Eliezeris

(q) Surenhus. in *Demai*. cap. 3. §. 6. (r) *Epist.* p. 19.

(s) Maimonid. *Præf. ad Misn.* p. 32. L'Empereur
Clavis Talmud. p. 18. vel

vel *etati vel exsistimationi* (t) *superiorem*, ex arbitrio planè & nimia licentiâ loqueris, dum earundem Originem vel testibus indicare vel cognitione assequi ipse tibi haud quaquam assumis. Esse tamen recentiora hujusmodi Constituta antiquioribus minimè semper congrua, perspicuum videtur ex Maimonidis annotatione in *Shebintth.* cap. 9. §. 5. ubi ipsa Misna Decisionem juxta R. Gamalielelem pronunciat, quod tamen non ideo valere ait Maimonides quia ita in Misna constitutum sit, sed quia *Gemara pronunciat decisionem juxta Rabbi, contra socium ejus.* Sic quoque Scriptor *Halchoth Gnoham* : NON DISCUNT CONSTITUTIONEM EX MISHNA : *sensus est, ubicunque in Misna invenimus ET CONSTITUTIO SECUNDUM EJUS VERBA OBTINET, inde non addiscere homines, ut ejus auctoritate opus faciant, quin etiam nunquam inniti Misnæ Definitioni, donec Gemarici affirmant, istam esse Constitutionem, & per ipsam Misnam (u) doceant.* Imò ipse R. Ob. de Bartenora contra Misnam disertè decidit in *Biccurim* cap. 1. §. 8.

Ex iis quæ dicta sunt, liquet clarissimè, incertæ penitus fidei esse, ad quas provocas, Decisiones, in Gemarâ sæpenumero parùm expositas, nec nisi difficillime ex eadem eruendas ; Interpretes porrò frequenti & plurimo errore versari, Decisionesque suas argumentis minimè fidis substruere, & à Talmudicorum mente & instituto aliena decernere, & proinde nihil posse momenti ponderisve ex annotatis eorundem ad Misnam constitutionibus colligi aut Desumi.

Concedamus autem R. Eliezeris sententiam definitâ Lege in Gemarâ abdicari & rejici, hac sanè ratione Rabbinorum famæ & æstimationi consultum foret, argumentationi tuæ nihil quicquam. Talmudicæ enim Decisiones, ni fallor, à R. Ase, qui Gemaram composuit, constitutæ sunt & (x) declaratæ. Libri verò *Tosiphta*, & *Baraita*, ex quibus pars Gemaræ constat, originem sibi vendicant multò (y) antiquiorem. Ex egregiâ tamen ad Gemaram Introductione in fine

(t) Ep. p. 19. (u) *Clavis Talmudica.* p. 211.

(x) *Videsis Maim. præf. in Misn. p. 32. Halacoth Gnoham p. 18. & Voisin de Lege Divinâ p. 283, 284. Ed. Paris 1650.*

(y) *Voisin de L. D. p. 278. Maim. in præf. p. 31. 32. & Halacoth Gnoham p. 17 & 223.*

Hal. Gnolam (z) colligimus, Locum illum de arboris inter & vitis fructum Discrimine à D. Lightfoot citatum, è *Baraittha* defumi. Ait enim, ubicunque occurrant verba *תנו רבנן* Tradunt Magistri, *Baraittham* designari. Initium vero ab ipsissimis hisce verbis facit, quam D. Lightfoot adduxerit, periodus. TRA-DUNT MAGISTRI pro vino, cui aqua non miscetur, haud benedici, Benedictus qui creat fructum vitis, sed Benedictus qui creat fructum (a) arboris. Tradita autem fuit *Baraittha* à primis *Misnæ* Interpretibus, à R. Olchaia, aliisque, qui antiquissimorum *Gemaricorum* tempore, (b) vixerunt, lex scilicet seculis ante R. (c) *Ase*. Hic verò observari liceat, hanc de Benedictione Judaicâ sententiam in *Baraittha* memoratam, non ut privatam quandam opinunculam, sed communem Rabbinorum Doctrinam enunciari, cum verba illa tradunt Magistri paria planè sint et ex æquo pateant cum solennibus, quibus utimur, formulis, Docet clerus, scribunt Interpretes, & similibus, quæ de pluribus saltem intelligenda sunt.

Ad *Minam* jam redeamus, cujus per *Sapientes* unum aliquem sæpius designari ex *Mamonide* probatum est. Huic vero præter morem æstuanus & maledicus objicis, amputatam maluisse me clausulam, securum satis, modo Lector non sua diligentia, sed mea fide fretus *Maimonidem* (d) consulat. At sanè, Vir Doctissime, licet *Talmudem* hoc fecisse scribat *Maimonides*, quando invenerit multos, quod ab isto Sapiente dictum fuerit, amplexos esse, è converso tamen fatendum est, multorum istorum sententiam ad unum referri, utpote quæ unum habuerit auctorem, ab ipso in cæteros propagata. Quid est, cur *sapientes* per *ô Aseiva* exponant *Talmudistæ*, nisi ut numerum diminuunt, quodque multorum nomine exprimitur, ad unius auctoritatem redigant? Quâ autem aliâ de causâ *Maimonidem* habes à me productum? Doctissimus sanè D. Wotton nobiscum penitus sentire videtur, prætermis-

(z) p. 224. (a) Lightfoot in Matt. xxvi.
 27. (b) Buxtorf. Lex. Talmud. in voce *בריתא*.
 Introd. ad Gemaram, p. 223. Maim. Præf. ad Misn.
 p. 31. Voisin. p. 278. (c) Hal. Gnolam, p. 20.
 (d) Ep. p. 19.

sam quippe à me clausulam simul profert, & præcedentia verba de uno interpretatur; imò ipsi adeo de hac re compertum est, ut planè statuatur idcirco non esse ex Sapientum sententia semper constitutum, quia per *Sapientes* non numerus semper, sed & interdum unus (e) intelligitur. Quin & ipse Bartenora diserte dicit *Sapientes*, quorum meminit Cod. *Eruvin*. cap. 3. §. 7. esse R. *Jose*. Similiter R. *Josua* in *Hal. Gnilam*, scribit *filios Sanctorum* non nisi R. *Menahem* f. *Simonis* (f) denotare, quo & ipso ostenditur non unicum in Talmude exhiberi exemplum, quo Rabbiorum aliquis communi plurium titulo multiplicatoque nomine adumbratur. Imo quoque plurima hujusmodi habemus in Capite de *Sapientum Epithetis*, ubi observatum est, per *alios* intelligi R. *Meir*; per *sunt qui dicant*, R. *Nathan*; per *Doctores nostri qui sunt in terra Israelis*, R. *Abam*, per *Gemari* *Nehardea*, Rab. *Hama* (g) &c. Si ipsum denique audias Maimonidem, facilè, credo, concesseris quæ ex ipso contra tuum de Misnaicorum Sapientum numero commentum protulerim, momenti ponderisque esse maximi. Si enim eadem te inceserat priora loci istius verba scrutandi cupido & ardor, quæ ad posteriora expiscanda impulit, perspectum habuisses necesse est, Sapientes ubicunque pro uno positi fuerint, *universas sapientum junctas* (h) vires significare posse nequaquam. Ait enim Maimonides: *Aliquando hoc titulo designatur unus tantum eorum, quorum nomina præcesserunt, aliis autem totus* (i) *cætus*. Ubi toto cætui opponitur planè unus, & tum solum intelligi dicitur, quando Misna omnes omnino Sapientes sensu minime complectitur.

Fuisse tamen R. *Eliezerem* ætate antiquissimum, eruditionis Laude & nominis celebritate maximum concedis haud gravatè, cæterum sentire te dicis, *Decisionem*, *renitente sapientum voce*, *juxta ipsum esse nusquam per totam* (k) *Misnam*. Licet autem quæ supra dixerim satis superque evincant quàm non sit *Deci-*

(e) *Wottoni Shabbath & Eruvin*. p. 23, 200.

(f) p. 25.

(g) *Hal. Gnilam*, p. 21, 22.

(h) *Conc.* p. 12.

(i) *M. Præf.* p. 51.

(k) *Ep.* p. 20.

tionibus fidendum, tamen ut sententiam hanc tuam ampliori refutatione evertam, in medium proferam Bartenoræ verba, qui in Tractatu *Shabbath* cap. 22. §. 1. juxta R. Eliezerem esse Decisionem, etiam renitente sapientum voce, dijudicat. Ita vero se habent: R. Eliezer permittit. At sapientes prohibent ex ratione quod sint etiam sicut non factæ. Sed Decisio est juxta R. Eliezerem. Quod & iterum videas similiter factum in *Joma* cap. viii. §. 1. Sed pergis. Neque certè tanti esse poterat Eliezer gradu infimo ab ipsa *Misna* collocatus; qui enim, inquit Maimonides, apud ipsam audiunt Rabbi, inter seniores tertii ordinis postremique (l) rejiciuntur. At sanè R. Eliezeris auctoritati nil obest, quod nec Rabban diceretur, nec supremi Ordinis honorem capefferit. 1. enim ex Buxtorfio discimus, ejusmodi fuisse titulum Rabban, qui Magnatem & Principem, non qui Doctorem (m) designaret. 2. Septem solummodo Hillelis Posteriores eodem fuisse (n) cohonestatos, eosque non unà simul & conjunctim, sed alium alii succedentem, non tam ob Eruditionis meritum, quam primigenii lege & jure (o) successionis. Ipse præterea *Misnæ* Compiler, quem in summo scientiæ & celsitudinis gradu constitutum, hominum insuper eloquentissimum & linguæ Hebraicæ callentissimum, adeo ut explicationem verborum Legis difficiliorum è sermone servorum & ministrorum ipsius discerent sapientes, prædicant (p) Judæi; ipse, inquam, *Misnæ* Auctor, alio nullo quàm Rabbi, quàm qui ad seniores tertii ordinis pertinet, titulo insignitus est. Hunc sanè nodum ita solvunt Hebræi, quasi Rabbi, absolute sine adjecto nomine usurpatum, longè excellentius esset, quàm Rabban cum adjecto (q) nomine. Inde verò sequitur plane, fuisse eum ob egregios mores nominisque claritatem Rabbi ראשׁ עֲזָרָה dictum, non gradu, ordine titulisque Rabinorum cæteros superasse. Eliezeris insuper sententiæ auctoritatem conciliat, quodd, licet ipse Rabban haud audierit, discipulus tamen ejus fuerit, qui titulo illo tum temporis usus est, imo & Hillelis

(l) Ibid,

וְרַבִּי.

viatur. Lit. 7.

(q) Id. ibid.

(m) Buxtorf. Lex. Talmud. vocè

(n) Ibid.

(o) Buxtorf. de Abbre-

(p) Maim. Pref. p. 13.

discipuli (r) alumnus; Hillelis, inquam, qui inter Sapientes supremi Ordinis enituit, primusque eorum, qui supra Tituli Dignitatem insignes habebantur, à Maimonide (s) memoratur. Unde & merito suspicari licet, vexatam adeo R. Eliezeris sententiam, junc-tam sibi vindicare Rabban Jochananis & Hillelis auctoritatem, maximè si advertas, quanti Eliezerem præ omnibus fecerit ille (t) Rabban, quantumque Eliezeris inter & Hillelis Decisionem, in Mishnâ habitam (u) conveniat. Cujuscunque demum ordinis fuerit Eliezer noster, meritis tamen est, ut ab eo, qui supremo ordine incescit, summoque titulo ornatus est, Sapientum Israelitarum omnibus (x) præpo-neretur. Et sanè nisi ex Dignitatis Gradu proveniat, quod habet ponderis Eruditio, nisi meritissimi sem-per, immerentes nunquam ad honores provehantur, ad nihil planè valere hujusmodi videtur argumen-tatio. Hic vero jure quæritur, an sapientissimi illi Judæorum Magistri, quos ordine supremos titu-loque omni majores vocat Maimonides, non ob antiquitatem potius, quam ob sublimitatem Gradus nominisque celsitudinem hâc nudâ appellatione Distin-guantur. Observant enim Eruditi, cum primum in more positum fuisse, ut Rabbi dicerentur, cum Christus jam ageret in (y) terris, quo tempore eorum, quos Maimonides supremo Ordini annumerat, postremus vixit Baba filius Butæ, discipulus Schamai & Hilleli (z) coævus.

Ventum jam est ad decantatum in Pirke Avoth R. Eliezeris (a) Elogium. Properato hîc stylo, ani-moque ad vituperandum prono denunciâs, aut falli me multum, aut alios falli (b) passurum. At quo demum modo, quibus se sustinet argumentis hæc

(r) *Pirke Avoth. cap. 2. §. 8, 9. Maim. Præf. p. 50.*

(s) *Maim. in Præf. p. 52.*

(t) *Pirke Avoth. cap. 2. §. 8. citat. in Resp. mea p. 10.*

(u) *Conf. Beracoth cap. 7. §. 5. cum Pesach. x. 2. utrumque citat. in Resp. p. 7, 11, 12.*

(x) *Pirke Avoth cap. 2. §. 8. citat. in Resp. p. 10.*

(y) *Godwin's Moses and Aaron, Lib. i. cap. 7.*

(z) *Maim. præf. ad Zeraim, p. 52. tho in Lexic. Rabbinico-Philolog. p. 62.*

(a) *Resp. p. 10.*

(b) *Epist. p. 20.*

tua infimulatio ? Quereris sanè me delatas R. Eliezeri Laudes Misnæ (c) imputare. At ex ipsis Misnæ verbis, nonne fidem Diſtis feci ? Negas quidem, verbaque non eſſe à Doctoribus Talmudicis ſed à R. Jochanane prolata (d) clamitas. Sed nec ipſa Miſna Doctorum Talmudicorum opus eſt, verùm R. Jehudæ. Potiori ſanè jure contenderes, ipſum *Pirke Avoth* Librum non eſſe Miſnæ partem. Tradit enim Buxtorſius eum *apud priſcos in Corpore Talmudico non extitiſſe, ſed à poſterioribus (e) adjectum*. Si autem tractatus iſte à R. Jehudâ conſcriptus non eſſet, nec inter Miſnaicas traditiones relatus, tamen non eſſe minoris pretii & auctoritatis exinde liquet, quòd ab antiquiore quodam Rabbino literis conſignaretur, nempe à *Rabbi Naſan Habbaveli*, qui viginti annos ante R. Jehudam floruiſſe (f) deprehenditur. Eſt tamen iniquum prorsus & abſonum, Miſnæ aſcribere, quæ Eliezeri à Magiſtro tribuuntur, Laudes ; ſanè non eſt quod injuriam queraris. Namque ſi pro Miſnâ ad R. Jochananem provocaeſſem, R. Eliezeris virtutum Dotumque teſtem maximè omnium idoneum protuleram, utpote quem coævum ſibi habuerit & Magiſtrum, cùm tamen qui Miſnam compegerit, R. Jehuda, nullâ Eliezerem neceſſitudine attigerit, nec niſi præteritis aliquot poſt ipſum ſeculis (g) intervixerit.

Quomocunque autem in prædicando Eliezer profuſus ſit R. Jochanan, tamen obſervas 1º eum Eliazarem filium Arach eidem anteponere, 2º Eliazarem illum ex Sapientibus fuiſſe unum, qui Eliezeri in *Beracoth* (h) reclamant. Primo cum Bartenora ſic reſpondeo, ſibi optimè conſtare R. Jochananem, nec eundem ſimul præferre & poſtponere, laudi et vituperio habere. Distinguenda autem ſunt verba, & ita intelligenda, quaſi filius Hircani aliter, aliter filius Arach eſſet Sapientibus anteponendus ; Eliezer ob ſcientiam maximam & memoriam tenacem ; Elia-

(c) *Ibid.* (d) *Ibid.* (e) Buxtorf. de
Abbreviat. p. 219. Ed. Baſil. 1613.

(f) *Id. ibid.* p. 318.

(g) *Hal. Grolam* p. 19, 20. *Maim. præf. ad Zeraim*
p. 49, 50. (h) *Ep.* p. 20.

zar ob animi in dicendo acumen & (i) subtilitatem. Quod & dilucidè pater ex ijs quæ priùs dixerit R. Jochanan, ubi illum *cisternæ calce limite, quæ nec guttulam perdit*, (k) assimilat, hunc *fonti, qui scaturiendo magis atque magis* (l) *invalescit*; Quæ quidem loquendi formulæ ab interpretibus de felici & tenaci memoria, deque assiduo Literarum studio & diligenti perceptione exponuntur. Subsequens, inquam, præconium verbis communioribus conclusum, ex luculentiori antea descriptione explicandum est. Cùm igitur, quo quisque excelleret, speciè priùs proderit, posteaquam, non aliter accipiendus est, quam juxta ea, quæ fusiùs antea enarrasset. Ita quidem de utroque Bartenora: *Inveni scriptum quod Abba Schaul non contrariatur Doctori primo, & quod Rabban Jochanan filius Zachai duo dixit, ambo vera*; nam in scientia & memoria tenenda ei par erat R. Eliezer; sed in disputandi genere ei par fuit R. Eleazar Arachi (m) filius. Secundo, nequaquam certum est inter Sapientes, qui contra R. Eliezerem disputant, comprehendì R. Eleazarem Ben Arach. Pro facto enim habemus haud semper in Misna per Sapientes intelligi (n) totum cætum. Nec si ita se res haberet, necesse est, ut Ben. Arach iis annumeretur. Sentio enim Maimonidem non id velle, ut totus cætus universum Talmudicorum Doctorum corpus complectatur, verùm omnes solosque quorum antea fieret mentio. Sensu enim magis definito apud ipsum gaudere vocem cætus, quam ut neminem non sapientum comprehendat, ex eo perspicuum est, quòd Misnaicorum pars aliqua interdum hoc nomine (o) vocetur, interdum sola Hillelis (p) familia. Quod & in ipsa Maimonidis verba maximè quadrat: *Cum autem in Misna dicit Sapientes, aliquando hoc titulo designatur unus tantum eorum, quorum nomina præcesserunt; alias autem totus* (q) *cætus, hoc est, totus cætus eorum, quorum nomina præcesserunt.* Eleazarem verò per Sapientes ne-

(i) R. Ob. de Bartenora in loc. apud Surenhus. vol. iv. p. 428. (k) Pirke Avotb cap. 2. §. 8. (l) Ibid.

(m) Bartenora in loc. ap. Suren. v. iv. p. 428.

(n) Maim. Praef. in Zeraim. p. 51.

(o) Ibid. p. 48.

§. 2.

(p) Ibid. §. 3.

(q) Ibid. p. 51.

quaquam

quaquam indigitari aliæ nobis suadent & graviores rationes. Apertissimè enim ostendit Maimonides diversum in Mishna munus, partes & personam Eliezeri imposita, quàm quod sustinet Eleazar Ben Arach, dissimili itidem de causâ memorari eum, nec quicquam cum altero habere commercii. Eorum, inquit, quorum nomine composita sunt judicia, decisiones legales, constitutiones & decreta omnia per totam Mishnam, numerus est virorum nonaginta & (r) unus. Inter hos recenset R. Eliezerem F. Hircani, de Eleazare verò ne verbum quidem. Imò eum numero planè excludit, cum nonaginta & unum absque illo computat. Similiter quoque triginta septem enumerat, quorum mentio facta est in Mishna, facti alicujus quod tempore cujuscumque ipsorum accidit, aut sententiæ moralis quam protulit, aut expositionis mysticæ quam docuit (s) gratia. Inter hos verò recenset R. Eleazarem filium Arach. Hic autem notandum est, inter R. Eliezerem & Sapientes in *Beracoth* non nisi de sacro ritu Decisioneque certari, quæ sanè res est ab Eliezeris cætusque ad quem pertinet, negotio, causâ & officio quàm maximè aliena. Si enim verbis supra citatis minus hoc perspicuè dixisset Maimonides (quod tamen factum patet) disertè nihilominus testatur, R. Eleazari & reliquis istius cætus nullas fuisse in lege Determinationes, nec illos aliquod illicitum vel licitum (t) pronunciasse. Hoc etiam argumento plenè & lucidò responsum est iis, quæ priùs objeceris. Utcunque enim R. Eliezerem moralibus sententiis & mysticâ expositione superaret Ben Arach, propter quæ sola citatur in (u) Mishna, apertum tamen est, hunc illi Decisionibus ad Legem Ritusque spectantibus præstare minime posse, quæ sanè filio Arach adeo in Laude non posita videmus, ut à provinciâ ejus planè exularet, nec ei per totam alicubi Mishnam tribuantur. Observatu præterea dignum est, quòd Maimonides Rabbinos sibi invicem dissentientes enumeraturus, non Eliezeri Eleazarem opponit, sed solos huic nostro Hircani filio adversantes inducit R. Akibam & R (y)

(r) *Ibid.* p. 46.(t) *Ibid.* p. 47.(y) *Ibid.* p. 53.(s) *Ibid.* p. 47, 48.(u) *Ibid.* p. 46, 47.

Josiam. De Akiba vero, explicato nomine, loquitur ei, de quâ certatur, præter unam proximam (z) sectionem, unde & conjecturâ ducimur ad suspicandum non nisi eundem hunc Akibam per Sapientes Eliezeri reclamantes denotari, juxta Regulam à Maimonide constitutam, quod nempe, cum dicit sapientes, aliquando designatur UNUS tantum eorum, quorum nomina (a) præcesserunt.

Quod ad R. Jehudam attinet, Sapientibus in *Pesachim* antepositum, abjudicatam aliquando fuisse Sapientibus Decisionem libenter (b) profiteris, quo sanè concessio, nil ultra, adducto hujusmodi exemplo, quarimus. Illud vero quam rarissimè accidisse affirmas, & omnino præter receptissimam regulam, quæ statuit, si unum inter & plures sit controversia, decisionem esse juxta (c) plures. Equidem non diffiteor, cum de re aliqua contentio est, Decisionem, ex Surenhusii Sententia, plurium sequi Consensum, imò suo hoc idem suffragio comprobatur (d) Maimonides. Quomocunque autem regulam hanc ut receptissimam prædicas, fuisse tamen haud semper & ubique observatam concedis ultro, & allatis insuper rationibus ostendis, quod nempe ipsi nonnunquam Sapientes unius sibi repugnantis sententiam veram (e) animadverterent. Si autem veriora aliquando diceret unus ille, à quo dissentirent Sapientes, tum sanè necesse est, ut Sapientes aliquando numeroque majores hallucinarentur. Si autem hallucinati sunt aliquando Sapientes, fieri etiam potest, ut idem illis in hac, de qua agitur, controversiâ, accideret; nec proinde R. Eliezeris auctoritati satis officit, quod oppositos sibi habeat & contra disputantes Sapientum quam plurimos. Sed etiam ad unum solummodo locum provocassem, ubi minimè valet regula de pluribus, non tamen tantâ exemplorum paucitate laboramus, ut alia nulla ejusmodi in promptu habeamus proferre. Non solum præ Sapientibus ponitur R. Jehuda in dicto tractatu *Pesachim*, sed etiam in *Shebith*, cap. 7. §. 4. Similiter juxta R. Johananem f. Nuri, etiam repugnante sapientum cœtu, deciditur in *Eruvin* cap. 4.

(z) *Misn. Beracoth*, cap. vii. §. 3. (a) *Maim. Præf. ad Zeraim* p. 51. (b) *Epist.* p. 21. (c) *Ibid.*
 (d) *Maim. Præf. ad Zeiram*, p. 12, 17.
 (e) *Epist.* p. 21.

§. 5. Ipsi denique R. Eliezeri, ut dictum est, dissentiente licet Sapientum consensu, Legis addicitur constitutio cum in *Shabbath* cap. 22. §. 1. tum etiam in *Joma* cap. 8. §. 1. Nec sanè dubitari potest, quin & aliis possit hæc res confirmari exemplis, si vel instituti ratio aut argumenti necessitas postularer, ut *Misnam* diligentiusvolvendo plura indagemus. Imo mihi videor ex ipso Maimonide didicisse, *Misnam*, cum Unico plures adjungat Rabbinos diversa Sentientes, quod & factum videmus in illa, quæ Eliezerem inter & Sapientes est, disputatione, non tantum haud semper sed & rarissime esse plarium captu sensuque definiendam. Ait enim — *Causa cur sententiam alicujus unus, & sententiam diversam plurium recenseat, est quod consuetudo sit juxta animas istius (f) sententiam.*

Eliezerem denique nostrum cum præclare quidem & ex Christi sententiâ de *Corban* statuisset haud negaveris, in patriis tamen traditionibus versatum minas fuisse eum hæc ipsa ratione contendis, quod suffragio suo explanationem comprobavit, non solum à mente Doctorum omnium Talmudicorum alienissimam, sed & Judaicæ Traditioni ab ipso Christo memoratæ (g) adversantem. Ex errore autem maximo enata est hæc argumentatio. Pro concessio enim habet, receptissimam fuisse apud omnes omnino Judæos damnatam à Christo Traditionem; cum tamen in diversum scissos dudum ante Christum fuisse Judæorum Magistros ipsa ostendant Maimonidis verba, quibus docet ex primis synagogæ magnæ temporibus, cujus postremus Misnaicorum primus fuerit, sententias protulisse eos longissime diversas, & in contrarium ab invicem (h) abiisse. Vero igitur simillimum, est fuisse tunc temporis, quos minimè tetigit Christi judicium, qui nec Legis aut Traditionum integritatem obductis cerebri figmentis corruperant, qui Eliezeri similes, iniquæ, quam Christus reprehendit, Doctrinæ repugnarunt, & veritatem à cæcutionum Sapientum commentis asseruerunt. Nec ex Maimonide solum manifestum est hoc quod dicimus, sed & ex ipsâ Christi Doctrinâ, ut Doctissimis qui-

(f) *Maim. Praef. ad Zerkim.* p. 20.

(g) *Epist.* p. 21, 22.

(h) *Maim. Praef. ad Zerkim.*

busdam visum (i) est, ubi Discipulos hortatus dicit, *omnia quæ dixerint vobis Scribæ & Pharisei ut servetis, servate & facite, quoniam in Cathedra Moſis (k) ſedent*; non enim credi poteſt Chriſtum vel falſa docentibus auſcultandum monuiſſe, vel in Cathedra Moſis ſedem, niſi Moſaicam Diſciplinam ſanctiſſimè obſervantibus, adjudicaſſe: Quod ſaltem ſuaderet fuiſſe tùm temporis apud Judæos Traditiones quaſdam, perpetua ſerie devolutas & fide maxima conſervatas, etſi è Doctorem numero eſſent, qui Lege multùm abuterentur, veraque falſis mutarent, de quibus loquitur Evangel. Marc. cap. vii, 11. Si autem, verſanti inter homines Chriſto, variatum eſt ſententiis, nec eadem Rabbino- rum vox aut opinio, nil mirum quod R. Eliezer à Traditionis iſtius à Chriſto memoratæ propugnatoribus diſſentiret, qui & ipſi forſitan in hac eadem re à contemporaneis aliquot Doctores diſſiderunt. Imo cum diſcrepantium ſententiarum eam amplexus fuerit, quam ſuffragio ſuo Chriſtus & auctoritate comprobavit, meritò credendum eſt iis ſuccediſſe cum Magiſtris, qui tñ Corban cum Chriſto obſtiterunt, Doctrinamque ſuam ex teſtibus fide digniſſimis omnique exceptione majoribus accepiſſe. Fruſtra igitur iſtas: *Non patronum Legis Evangelicæ, ſed ſcientiarum Talmudicarum judicem (l) quærimus*. Nec enim ipſi Legis ſubverſorem petimus ſed interpretem, non damnatæ à Chriſto Traditionis vindicem, ſed mutuati ab ipſo à Judæis ritùs formulæque enarratorem.

Ut autem Lucis plus ponderiſque huic noſtræ diſquiſitioni etiamnum accedat, utriuſque denuo explorandus eſt Talmudis animus. Prius igitur loquatur Hieroſolymitanum illud, de quo ita D. Prideaux: *Cum circa annum Chriſti trecentefimum compoſitum fuerit, fieri poteſt quam facillime, ut Diſtio, Proverbia, & Phraſeologia, quæ Chriſti tempore uſu increbuerint, in eodem mancant planè & (m) conſerventur*. Hoc, inquam, Talmud Hieroſolymitanum de R. Eliezeris ſententia in Miſnaicis habita agens, in medium proferat R. Zarikæ

(i) *Voſſen de Lege Divina, cap. 45. Wotton's Miſcellaneous Diſcourſes, Vol. I. p. 97.*

(k) *Matth. xxiii. 2, 3.* (l) *Epist. p. 21.*

(m) *Connest. Vol. I. p. 327, 328.*

Testimonium, quo docetur nomine R. Jose Ben Chinana Sapientes cum R. Eliezere consentire, quod Calix Benedictionis aqua aliqua Miscendus (n) est, i. e. prius quam Benedicatur. Hæc enim verba ex præcedentibus supplenda esse perspicuum est ex ipso loci scopo & proposito, stylique Talmudici contextu & Structurâ, quæ cum Rabbinus alicujus Sententiam integrè prius proposuerit, parcius semper repetit, pluraque Lectori ex antecedentibus subintelligenda relinquit. Quod & in ipsâ hac Eliezeris Mišnâ ostenditur, quâ Doctoris istius & Sapientum diversa opinio, ita brevissime exponitur: *Non benedicunt super vinum donec aqua misceatur, secundum R. Eliezerem: at Sapientes benedicendum (o) aiunt, i. e. antequam misceatur: ubi Benedictionis simul subiectum & benedicendi tempus in postremâ clausulâ totum subicitur, nec vini aliqua aut aquæ mentio occurrit, sed quæ pluribus antea fusiùsque sunt tradita, solâ dein benedicendum voce omnia comprehenduntur. Quod autem extra Dubitationis aleam rem confirmat, si quidem de tam facili & perspicuâ constructione dubitari potest, Talmud alterum, quod Babylonicum dicitur, idem ejusdem profert R. Josi Testimonium, luculentioribus verbis expositum, additaque insuper hac ipsa, de qua agitur, interpretatione insignitum. Tradit R. Jose f. Chinana Sapientes cum R. Eliezere consentire, de Calice Benedictionis, quod Benedicendus non est, donec aqua (p) misceatur.*

Præterea verò quod Hierosolymitanam Doctrinam maximè hic illustrando confirmet Babylonica, suffragium alibi dedit R. Eliezeri plenissimum ex antiquissima nempe sui parte, quæ Baraita dicitur, à D. Lightfoot desumptum, & à me pluribus supra vindicatum. Ita autem se habet: *Tradunt Rabbinî pro vino, cui aqua non miscetur, haud benedici, Bene-*

(n) רבי זריקא בשם רבי יוסי בן חנינא מדרים חכמים
לרבי אליעזר בכוס של ברכה שהוא נתן לתוכו
מים כול שהוא: Talmud Hierosolymit. Ed. Venet. pag. 11.

(o) Misna Beracoth. cap. vii. §. v.

(p) אר' יוסי בר חנינא מדרים חכמים לרבי אליעזר בכוס
של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים.
Talmud Babylonic. p. 50.

dictus qui creat fructum vitis, sed Benedictus qui creat fructum (q) *arboris*. Patet igitur R. Eliezeris Sententiam non singularem esse, non novam aut alienam, sed concordi Sapientum voci, traditæque Rabbimorum Doctrinæ congruam planè & accommodatam. Notatu autem quam maxime dignum est, quodd in utroque Talmude R. Eliezerem inter & Sapientes optimè quidem & penitus conveniat, quod sanè suaderet Misnæ textum de sententiarum discrepantia minimè esse interpretandum. Certum prorsus & exploratum est, usurpatam ibi loquendi formulam non ubique Diversitatem denotare, sed sæpius ad ea, quæ præcellerunt, distinguenda pariter & explicanda adhiberi. Ita de verbis *at Sapientes dicunt* diserte docet scriptor *Hal. Olam* (r) celeberrimus, quæ tamen ipsissima Misnæ nostræ sunt verba, solaque ex quibus Sapientum à R. Eliezere dissensus elicitur. Possè autem Misnæ locum tam diu & graviter vexatum ita explicari, nec fide caret, & rationi consentaneum est. Cum enim R. Eliezer communiter dixisset calicem aquâ haud temperatum minimè esse Benedicendum, merito credi potest, Sapientes verba ipsius distinguendo respondisse, Calicem aquâ haud temperatum, possè quidem benedictione *arboris* prædicari, benedictione *vitis* nequaquam. Nil hic coactum, quodve Misnæ stylo Dictionique non optimè congruat, quæ quamplurimum Brevitate gaudet, nec nisi multis de novo additis explicanda (s) est. Nec tamen solius Misnæ stylo competit hæc, quam dicimus, interpretatio, sed & communioribus inter homines Loquendi formulis. Quam facillè enim, R. Eliezeris & Sapientum nomine differentes hodierni in hæc verba prorumperent? R. Eliezer. Calix benedici non potest, usque dum aquâ misceatur. Sapientes. Imo potest quidem. R. Eliez. Quo tandem modo? Sapient. Benedici potest benedictione *arboris*. R. Eliez. Cedo equidem, ceterum contendendo Benedictionem *fructus vitis* non esse calici prius adhibendam, quam aqua diluatur. Sapient.

(q) תָּר יין עד שלו נתן לתוכי מים אין מברכין עליו בֶּפֶה
 הגפן אלא בורא פרי העץ : p. 50. *Talmud Babylonic.*
 (r) H. O. 104. (s) *Hal. Olam.* p. 17. Maim.
Pr. ad Zeraim p. 31, 44. Verum

Verum dicis. *R. Eliez.* Idem igitur sentimus utri-
que. *Sapient.* Omnino. Quæ autem hic primo dicta
sunt à *R. Eliezere* & *Sapientibus*, non nisi ipsa, de
quibus certatur, *Misnæ* sunt verba. Cætera vero,
utrum ex iisdem non facillimè defluant, quisque
judicet. Si autem Sensum hujusmodi & Interpreta-
tionem capiat *Misna*, dubitari sanè vix potest, quin
& ita debeat intelligi, quoniam *Legum Talmudi-*
carum Codices utrique simul testantur, consentire
inter se *R. Eliezerem* & *Sapientes*; *Babylonii* verò
Talmudistæ, Locum hunc exposituri, distinctionem
illam inter vitis arborisque fructum exhibent planè
& disertè affirmant. E contra verò, si per *Sapientes*
ii demum sint intelligendi, qui *R. Eliezeri* in di-
cendo adversari fuerint, nullo sanè negotio primas
illi partes vindicabimus. Per *Eliezeris* enim adver-
sarios alium neminem quàm *R. Akibam* aut *R. Jo-*
sua aut utrumque pariter denotari facile suadet
Præfationis Maimonidæ sectio nona, ubi, cum sibi
propositum fuerit *Doctores Misnicos* ab invicem
discrepantes enumerare *Universos*, solos inducit *R.*
Akibam & *R. Josua*, in contrariam à *R. Eliezere*
Sententiam (t) abeuntes. Fuisse autem ei contem-
poraneum *R. Josua* nequaquam negandum (u)
est: attamen non pari nominis æstimatione floruit.
Celebratur quidem à *R. Jochanan Ben. Zachæi* ob
animum omni à fraude alienum, vitæque integrita-
tem, non tamen tot honorum titulis, tot *Digni-*
tatis Præstantiæque notis, quot *R. Eliezer*, ab ipso
pariter & *Maimonide* insignitur. Quid quod *R. Jo-*
sua in toto isto capite, unde *Testimonium* hoc *Elie-*
zeris desumitur, non semel memoratur? quod sanè
eum per *Sapientes* designari minimè posse, multum
& vehementer suadet. Alterius quidem, nempe *R.*
Akibæ mentio fit expressa eodem *Misnæ* capite,
sectionum præcedentium duarum primâ, ut supra
observavi; at verò *R. Eliezeri* postponitur in *Mis-*
cellaneis (x) *Wottonianis*, temporeque ei posterior
fuit, utpote à *Maimonide* inter *Sapientes* collocatus,
qui post eversum *Templum* vixerunt, cum tamen

(t) *Main. Præf. ad Zeraim. p. 53.*

(u) *Id. ibid. p. 51.*

(x) *Vol. 2, p. 25. not. a.*

R. Eliezerem inter eos qui eodem jam Stante egerunt, (y) annumeret ; R. Eliezeris denique Discipulus (z) fuit, eidem proinde ex Judæorum hodiernorum judicio, postponendus : pro concessio enim habent Decisionem non esse juxta Discipulum, repugnante Magistro, (a) statuendam.

En igitur R. Eliezeris Sententiam fide omni jam & veneratione dignissimam, utriusque Talmudis testimonio diserto & antiquissimo, summaque ejus præ dissentientium universorum auctoritate commendatam. Ut autem decisionem ab ipso prolatam amplius adhuc confirmem, quid Judæorum in Calice Benedictionis replendo moris fuerit, explorabo, quique pro miscendi usu inveniuntur, testes in medium producam. Hic vero palam facio & vehementer affirmo, calicis adhibendi praxin modumque R. Eliezeri fuisse aperte suffragatam. Quanti autem apud nos ponderis esse debeat hujusmodi circumstantia, penes Lectorem sit judicare. Inter eos vero, quibus Litis hujusce arbitrium permittendum est, antiquitate prima, auctoritate maxima celebratur Hillelis pariter & Schamai familia, quorum utriusque sententia ita in Misna describitur : *Miscent ei vas primum, scholeque schamai & Hillelis benedicunt pro* (b) *vino*. Et postea : *Miscent ei vas* (c) *secundum*. Et iterum : *Miscent ei vas* (d) *tertium*. Aliud habemus & luculentum Testimonium in iis Misnæ locis, quæ de Calice loquuntur. Ut in Beracoth : *Miscent* (e) *Calicem*. In Demai : *Miscent ei* (f) *Calicem* : In Succa. *ad miscendum* (g) *poculum*. In Nazir : *Miscent ei* (h) *poculum*. Etiam in Pesachim : *Minister stat ad* (i) *temperandum*. Et in Shabbath : *Qui vinum profert ex loco prohibito, quantum sufficit ad miscendum* (k) *poculum*. Alterum quoque suppeditat Maimonides in tractatu de Ritibus Paschalibus : *Miscent primo poculum unicuique, & benedicit, Benedictus qui creat fructum vitis ; miscent ei poculum Secundum ; miscet poculum quartum, & super illud perficit Hallel, additque insuper Benedic-*

(y) Maim. Præf. ad Zeraim p. 49. (z) Id. ibid. p. 50. (a) Hal. Olam. p. 205, 218. (b) Pesachim. c. x. §. 2. (c) Ibid. c. x. §. iv. (d) Ibid. §. vii. (e) Ber. cap. viii. §. 2. (f) Dem. cap. vii. §. 2. (g) Suc. cap. xi. §. 9. (h) Naz. cap. xi. §. 3. (i) Pes. cap. vii. §. 13. (k) Shab. cap. viii. §. i. tionem

tionem Cantici, & dicit, *Benedictus sit qui creavit fructum vitis, & postea non quicquam gustat ista* (l) nocte. Contendis quidem sed frustra מִן אֵינָהּ per infundere interpretari cum Surenhusio Bartenoram. 1° enim vero non est dissonum idem per infundere velle viros istos doctissimos, quod nos per אֵינָהּ intelligimus, nempe poculi Paschalis infusionem non vino solo sed & aqua pariter constantem. Imo vix potest credi, voce illâ aliud quicquam designasse Buxtorfium, quam vinum & aquam infundere. Palam enim proficitur, ex ipsa etiam Misna, eundem hunc calicem, cui adhibet verbum infundere, aqua & vino esse commixtum. Fuisse autem in eo calice vinum aqua temperatum docet nos Liber (m) Misnaioth. Nec sanè video quid obstat, quo minus & Surenhusium quoque eodem sensu exponamus, qui in *Pesachim* eandem planè vocem in Textu ad infundendum, in notis ad temperandum vertit (n). 2° Quæcunque demum sit Buxtorfii & Surenhusii opinio, laus & æstimatio, iis nequaquam cedit D. Lightfoot, cui Capellum & Othonem subjungere licet, qui omnes per miscere (o) explicant. 3° Observatu maximè dignum est, inter R. Eliezerem & Hillelem Schamaique unicum intervenisse R. Jochananem, utpote qui horum discipulus fuerit, & illius præceptor, unde & nobis facile persuaderi potest Sententiam suam ab Hillele & Schamai Eliezerem (p) mutuasse. Ipse autem totidem verbis testatur Calicem non fuisse benedicendum, donec additâ aquâ temperaretur. Hillel verò & Schamai iis suam verbis Sententiam exponunt, quæ primariò quidem & maximè propriè idem significare omnes concedunt. Qui enim poculum prius misceri jubet, quam benedicatur, idem facit ac si benedici prohibuisset, usque dum aqua infunderetur. Contendis quidem מִן im-

(l) Othonis Lex. Rab. p. 448. 451.

(m) Pool. Synops. in Matth. xxvi. 27.

(n) Pesac. vii. 13. Annot. R. Ob. de Bartenora.

(o) Lightfoot on Matth. xxvi. 27. Capell. in J. Scaligeri Vindic. p. 171. seq. Lib. de veris Hebræorum Liter. Otho. Lexic. Rab. Philolog. voce Pascha.

(p) Main. Præf. ad Mishn. p. 50. Pirke Avoth. cap. ii. §. 8.

permixtam quandam infusionem etiam denotare, tamen fateris illud frequentissimè quidem & ex Origine significare vinum aqua temperatum, quod satis superque monstrat ita hic esse idem necessario intelligendum. Si enim verba nudè & per se posita interpretationi huic nostræ congruant planè & adstipulentur; miscendi usus notissimus, aliaque consensus vestigia aliter non esse ea explicanda, si non penitus evincent, saltem suadebunt. Si quæ ab Hillele & Schamai dicta sunt מִיּוֹן לִי מִיּוֹן de mixto possunt commodè exponi, discipuli eorundem, eodem de Subjecto locuti, vinique cum aqua commixtionem explicitè memorantis auctoritas ad eadem miscendi sensu intelligenda coget nos planè & obstringet. Hic vero, ut & (q) olim, observandum duco, מִיּוֹן per vices pænè perpetuas poculi adjungi, cum tamen Misnæ auctor alio planè vocabulo solam infusionem sapius designet. Hoc autem argumento causam me meam impugnasse ais, nihilque agere, nisi probaverim Judæos, cum vino solo nonnunquam benedixisse pro certo solerent, solitos etiam tum fuisse diverso quodam מִיּוֹן vocabulo (r) uti. Huic sanè objectioni suum constaret robur, si quod velis, testibus quibuscvis rationeve aliqua monstrasses, nempe Judæis in more positum fuisse, ut vino solo benedicerent. Fateor quidem cum merum biberent, id eos benedictione *fructus arboris* consecrâsse, haud tamen concedo merum solitos fuisse bibere. Quæ enim in hanc rem protuleris omnia, huc solum redeunt, licitum quidem fuisse, non usu & consuetudine receptum, ut merum fumerent. Quid quod ipsa, quibus meri potio conceditur, verba, usitatam minime fuisse eandem planè innuunt? Formula enim ista, *Licet vinum biberit purum*, propositionis vim attenuat, clarèque suggerit vini puri usum insolentissimum fuisse, nec nisi præter morem adhibitum. Frustra igitur dicis מִיּוֹן non posse semper poculo adjungi, nisi & aliquando infusionem (s) denotet. Si enim apud Judæos communiter viguit Miscendi usus, ex communi usu petenda est interpre-

(q) Respons. p. 12.

(r) Ep. p. 23.

(s) Ibid.

tandi ratio. Adhæc, magnopere contendo, neminem facile posse induci ut credat Misnam poculo nusquam adjunxisse impermixtæ infusionis vocem primariam & maximè genuinam, si quidem puro constitisset vino. Certum prorsus & exploratum est, codicis istius auctori non defuisse verba eundem præ se sensum ferentia, cui allatis exemplis in Responsione mea fidem (t) feci, sicut etiam nec ipsis Talmudistis, qui *infundunt vinum* per מולץ מין (u) expriment, & *infusionem* per (x) קרקנא. Quid igitur aliud colligendum est ex perpetuo ejusdem vocis, mixtum propriè denotantis, usu, quam quod idem semper Lectori intelligendum proposuit, poculique mixti institutionem verbis miscendi usui accommodatis designare statuit? Ita planè D. Lightfoot viisum fuit, qui non solum מג de mixto interpretatur, sed & diserte tradit Judæos eâ de causâ vocem hanc in Festi Rubricis usurpasse, quod calicem tantum non semper (y) admiscuerint. Cui & suum adjungit testimonium Otho — *Rationem habes, cur in cap. ult. Pesachim & in tota hujus festi Rubrica, quando de infundendis poculis loquuntur, semper adhibeant simpliciter verbum מג, quia scilicet ut plurimum pocula hæc absque dilutione cum aqua non (z) ebiberunt: utque omnem denique scrupulum eximat, ipsum proferat Maimonidem dicentem ארבע כוסות האלו צריך למזג, necesse est ut quatuor illa pocula (a) misceantur.* 4m. Deducitur Testimonium ex poculorum paschaliū numero, vinique, quod capiebant, mensura & quantitate. Etenim cum in Misna tum in Talmude Hierosolymitano unusquisque tenetur ad quatuor pocula (b) exhaurienda. In eodem vero Talmude, tract. Shabbath, quatuor hæc pocula quartanam vini italicam continere (c) dicuntur; titulo denique *Avoda*

(t) P. 12.
voce זלף.

(u) Buxtorf. Lex. Talmud. p. 672.
(x) Id. ibid. p. 2149.

(y) In Matth. xxvi. 27.

(z) Otho. Lex. Rab. Phil. p. 452.

(a) Id. ibid. (b) Misna Pesach. cap. x. 1.
Tal. Hieros. Pesach. fol. xxxvii. 2.

(c) Tal. Hieros. fol. xi. 1.

Zara, quartana vini hominem inebriare (d) traditur : Quæ quidem omnia simul collata quam certissimè D. Lightfoot visa sunt evincere, Judæos aquam cum vino solitos fuisse commiscere. Ait enim, Cogita quam sobrie inter Judæos actum fuerit, si vino aquæ plurimum haud (e) interposuerint. 5m. ex usu verborum כרי מויגת הכוס in Gemar. Hierosolymit. in Pesach. quæ sanè Buxtorfius interpretatur ad mixtionem poculi, ut eo poculum impleat & diluat mixta (f) aqua. 6m. ex Talmud. Babylon. in Beracoth, ubi de poculo Paschali tertio inter alia præcipitur, ut ויין vinum purum infundatur in poculum, & fiat commixtio aquæ in poculo, sicut ab Othone (g) exponitur. 7m. ex iis Misnæ verbis, quibus mandatur ut Calefactorium stet in (h) medio, quæ de vase in quo calefaciunt aquam, qua temperant vinum, intelligit (i) Bartenora. Ex admoto vero calefactorio, aliud nihil colligi posse contendis, quam discumbentibus aquam præsto fuisse, ut cuicunque visum fuerit calice uti temperato, ei statim hujusmodi (k) porrigatur. Contrarium tamen planè suadent concurrentia alibi testimonia, ea præsertim, quæ Judæos vinum semper diluisse affirmant, fortiusque illud fuisse tradunt, quam ut bibi poterit purum, admotaque aqua haud temperatum. Cum igitur in textu dicitur, Si duo Sodalitia Pascham comederint in una domo, calefactorium stabit in medio, hanc ejusdem reddit Bartenora rationem, ut facili negotio pro duobus Sodalitiis vinum temperari possit. Non ait pro iis, quibus visum fuerit aqua uti, sed pro utraque familia, istius inde ostendens consuetudinis universalitatem. 8m. ex ejusdem Bartenoræ annotatione in vocem מחל, ubi dicit מחל incipiat, nimirum ad temperandum aqua & bibendum. Notat enim hæc vox idem quod מוהר (l) temperans. 9m. ex Maimonidis pariter & Bartenoræ notis in

(d) Ibid. fol. xl. i.

(e) Lightfoot's Workes, Vol. ii. p. 61, 259.

(f) Lex. Rabb. p. 1183. voce מויגת

(g) Lex. Rab. Phil. p. 451.

(h) Pesach. cap. vii. §. 13.

(i) Ibid. in not.

(k) Epist. p. 22.

(l) In Demai, cap. vii §. iv.

Textum controversum, quorum ille vinum vero, de quo hic Sermo fit, valde efficax erat, adeo ut sine aqua bibi non posset, quæ hac de causa semper addebatur in magna (m) copia, hic vero, quia vinum eorum erat admodum acre, ut non potuerint id bibere sine intermixta (n) aqua. Quibus etiam consentit Glossa in Bab. Beracoth: Vinum ipsorum strenuum erat, & potationi absque immixtione aquæ non ita (o) idoneum. Huic vero dupliciter respondes. 1°. Licet aquam semper addi tradiderit Maimonides, non tamen ita semper, quin idem ipse asserat in tractatu de Paschate, licet vinum biberit purum Judæus, officio tamen suo in isto ritu (p) satisfecit. 2°. Quanquam Maimonidem strictiori sensu intelligamus, mo tamen ipsum confirmare merum antequam affusa sit aqua, ex Sapientum judicio aliquando (q) benedici. Posterius illud cum fusiùs antea expenderim, non est quod iterum idem dicam. De altero autem, licet Maimonidis verba non ipsum solum habeant auctorem, sed & ex Talmude etiam desumantur, nobis tamen ab iisdem nil metuendum est, utpote quæ aliud nihil in se comprehendant, quam quod meri usum à recepta consuetudine multum decedere, à communi Paschæ lege rarissima quadam exceptione deerrare probet planè atque confirmet. Si enim vinum, juxta Maimonidem, semper aqua temperatum est, pro certo habemus aquam illi rarissime & pænè nunquam defuisse. Si Paschæ calicem perpetua lege & usu diluebant Judæi, quod fecisse eos procul dubio ostendit illud semper Maimonidis, instituto nostro nequaquam repugnat, quod exempla unum duove contraria inveniri forsitan possint. Loquendi enim arbiter cum sit usus, interpretandi etiam ratio ex eodem petenda est. Dubium non est, quin poculi Paschalis solita benedictio solitæ temperandi methodo comparata fuerit, congruè proinde eidem interpretatione explicanda. Tradit insuper D. Lightfoot, poculum miscuisse Judæos, ut esset

(m) Beracoth. cap. vii. §. 5.

(n) Ibid.

Otho. in Lex. p. 452.

(p) Epist. p. 23.

(q) Ibid.

(o) Fol. 50. 2. citat. ab

libertatis signum, & quoniam assertio à servitute Ægyptiaca non aliter fuerit integrè (r) exhibita; Quod sanè perpetuum & constantem miscendi usum suaderet maxime & commendaret. Locum præterea ex Maimonide prolatum ita explicat: Licet qui vinum biberit purum, officio suo, quoad vini potum, satisfecisset, in libertate tamen annuntianda officio haud quaquam (s) satisfecerat. Nisi igitur vinum Paschale aqua miscuissent, officio non integrè fuerant perfuncti; quo sanè probatur mancā fuisse contrariam praxin, nec usquam proinde verisimiliter observatam. Notatu præterea dignum est, D. Lightfoot, sententiæ huic suæ suffragantem adhibere ipsam Gemaram, testari-que traditam hanc in Gemara doctrinam pro certo quodam axioma inter Judæos esse (t) receptam, idem ex Bartenoræ annotatione in cap. ult. tract. de Decimis secundis §. 6. ubi hæc habet verba: Putat fieri non posse, ut omnis aquæ quantitas inde exeat, sed medium cantharum aquæ inter facies remansisse, unde fiat, ut inter tres illos cantharos & dimidium unus detur cantharus vini, & duo aquæ, & habetur ut vinum mixtum aqua: Solent enim cum vino miscere (u) aquam. Idem quoque innuit postea in annot. in cap. primum de Decimis secundis §. 3. — Hoc intelligendum est, quando infuderit tres & invenerit quatuor mensuras, hinc constet, quod sit instar vini (x) diluti. Posterioribus hisce testimoniis, vini cum aqua proportio & mensura enarratur tanquam ordinaria quædam & solennis consuetudo, quod quidem apertissimè demonstrat, quam fuerit perpetuus ille & definitus miscendi usus. In utriusque autem interpretis commentariis supra citato enucleatius traditur hæc res; Maimonide dicente, miscere solitos esse vinum ita, ut esset una pars vini & quatuor partes (y) aquæ. Bartenora vero, ut commiscere possit illud juxta proportionem unius partis vini ad tres de (z) aquis. Item ex ipsa R. Eliezerem inter & Sapientes orta disputatione, (si quidem inter eos

(r) Lightfoot's Temple-Service, p. 96.

(s) Id. vol. i. p. 961.

(t) Id. ibid.

(u) Surenhus. vol. i. p. 261.

(x) Id. ibid. p. 264.

(y) In Tit. Shabbath.

cap. viii. §. i.

(z) Ibid.

revera pugnatum est) qui, ut in Responsione observatum (a) est, contendere non omnino habuerint, ante vel post infusam aquam recitaretur benedictio, si quam præcederet aut sequeretur, aqua non fuisset infundenda. Huic vero objecturus dicis voces *donec* &c. apud Latinos, apud Græcos *ἄχρι, ἕως*, apud Hebræos *ἕως* nihil sapissimè de futuro affirmare, quod & exemplis ex Samuele, Isaia & Matthæo adductis confirmare conatus (b) es. Sed sanè, Vir Doctissime, inter omnia hæc exempla non reliquum est unum, quod instituto tuo non penitus repugnet, sententiamque contra quam disputas ratam firmamque faciat. Etsi enim vox *Donec* nihil ibi de futuro affirmet, quatenus respiciat negationem præcedentem, ejus tamen, cui negationem connectit, existentiam quam certissimè ponit. Ita cum Matthæus dicit, *Non cognovit eam, quousque peperisset filium illum suum* (c) *primogenitum*, licet de futura Virginis cognitione nihil intelligat, tamen profecto innuit, primogenitum suum Virginem revera peperisse. Similiter quamvis ex eo quod *Samuel non perrexit invisere Schaulem usque ad diem mortis* (d) *sue*, nequaquam sequatur, hunc illum postea invisisse, tamen mortuum fuisse eundem sine dubio demonstrat. Ad eundem pariter modum si hæc Milnæ verba, *Calix benedicendus non est, donec aqua* (e) *misceatur*, forsitan non evincerent calicem post infusam aquam fuisse benedictum, certo tamen certius evincunt, eum fuisse aqua temperatum, quod sanè ipsum est, quamobrem adduxerim. Idem quoque sentiendum de reliquis duobus exemplis, quorum primum ex Isaia delimitur, qui ait, *Si expietur iniquitas vobis, deonec* (f) *moriamini*, alterum verò ex Judæorum commentis in celeberrimam istam de venturo Messia prophetiam — *Non auferetur sceptrum de Juda, donec veniat qui mittendus* (g) *est*. Scilicet illud futuram iniquitatis expiationem minimè ponit, tamen fore, ut morerentur iniqui, penitus pro concessio habet. Hoc vero licet ex Judæ-

(a) P. 12.

(b) Epist. p. 24.

(c) S. Matth. i. 25.

(d) Sam. xv. 25.

(e) Beracoth. r. vii. §. 5.

(f) Isai. xxii. 14.

(g) Gen. xlix. 10.

orum mente de futura sceptri ablatione nihil affirmet, venturum tamen Messiam, teipso iudice, ostendit; unde & pari jure concluditur, verba illa *donec aqua misceatur*, futuram calicis mixtionem plenissime quidem & omnino indicare. Præterea vero, ut contra miscendi usum nihil faciunt quæ adduxeris testimonia, ita nec quicquam prohibent, quo minus & Misnam de futura benedictione interpretemur. Licet enim Scripturæ futurum nihil respiciant, cum *Josephum Virginem non cognovisse* tradant, *quousque primogenitum suum peperisset*, aliter tamen cum Misna agi, quando docet *calicem non esse benedicendum usque dum aqua misceatur*, hinc apparet, quod Scripturæ de integra negatione loquantur, Misna de circumstantia negativa; illæ de Josepho qui Virginem nusquam omnino cognovisset, hæc de calice, qui benedicendus non esset tum solum, cum aqua admota nondum temperaretur. Cum Josephus Virginem non omnino cognoverit, fieri haud potest, ut eam, nato jam filio cognosceret. Tantum vero abest, ut calix, de quo loquitur Misna, nunquam benediceretur, ut eum haurire, nisi præeunti Benedictione, nequaquam (b) licuerit; qui & in hoc ipso Misnæ capitulo memoratur, non eo fine, quo Josephum memorat Evangelium, ut excludatur benedictio, sed è contra, ut confirmetur eadem rataque habeatur: Quod & ipse capitis ostendit titulus & institutum. *Benedictiones* enim inscribitur, & benedicendi formulas ubique exhibet rationesque exponit. item ex iis Scripturæ locis, quæ de mixto loquuntur. Ita Isai. — *Va viris fortibus, qui miscent* (i) *Siceram*. Proverb. — *Cui va?* — *Euntibus ad investigandum vinum* (k) *mixtum*. Et iterum — *Sapientia miscuit vinum* (l) *suum*. Quæ omnia, nullus dubito, quin cuique rerum æquo æstimatori visa fuerint ad communem & usitatam miscendi consuetudinem alludere. Quid plura? sufficiat tandem novissime observasse, *moderatorem meri haustum maximum fuisse intemperantiæ argumentum*, non solum Palestinæ, sed & universi Orientis incolis, *merum* itidem, *is maxime fuisse invisum*, &

(b) *Meim. Præf. p. 22.*(k) *Cap. xxiii. 29, 30.*(i) *Cap. v. 22.*(l) *Cap. ix. 1, 2.*

adeo mores eorum à meri usu abhorruisse, ut qui hoc sibi indulgisset, Scythæ & Barbari loco à suis (m) haberetur. Si autem meri usum aspernabantur atque abhorrebant, si vinum aqua nondum dilutum bibere, infame, ebriosum, barbarum aestimabant, quis induci potest, sanus ut crederet in eodem sacra confecisse eos, aut festo, solennitate summa, maxima religione celebrato adhibuisse?

Hicce demum de testimoniis notari velim, eorum plurima luculenter & definitè ad rem loqui, & universa cum invicem simul collata extra controversiam demonstrare, receptam fuisse inter Judæos vinum aqua temperandi consuetudinem. Quod autem magni est ponderis & observatu dignissimum, quæ benedictionis faciunt mentionem, eam omnia mixtioni postponunt. Ita Schamai & Hillelis scholæ ante miscent, quam benedictionem pronunciant; quibuscum consentit Maimonides, poculum primò misceri testatus, & postea benedici verbis, *qui creat fructum vitis*. Idem quoque ex cæteris planè proflui videtur. Cum enim tum Surenhusius tum Rambam nobis auctores sint, non licuisse Judæis nisi præmissa benedictione (n) quoquam frui, cumque aquæ nulla usquam assignetur benedictio, merito credendum est, poculi benedictionem fuisse semper mixtioni postpositam, ut aquam simul comprehenderet. Si autem moris fuerit Judæis, poculum prius miscere, quam benedicerent (ut evincunt planè testimonia supra citata) vero perquam simillimum est, benedictionem mixtioni fuisse maxime accommodatam, & necessario illud significasse, cui pro more adhibita est. Ex quibus facile colligitur R. Eliezeri, renitente Sapientum cœtu, esse obsequendum, prout sententiam communi usu & solenni consuetudine confirmatam præ nuda quadam opinione amplecteremur; aut potius dicendum, R. Eliezerem inter & Sapientes nullam, quæ creditur, interesse controversiam, sed utrumque cum invicem de re nostra consentire, ut supra, adhi-

(m) Concio. p. 17, 18.

(n) Surenhus. in Berac. cap. vi. §. 1. Maim. Pref. ad Zerasim. p. 22.

bitis rationibus & auctoritate, evincere conatus fuerim.

Quos prouiderim auctores Schamai & Hillelis ætati testimonium perhibentes, adeo non damnas, ut tuum ipse iusfragium iis adjungere non dedigneris, querarisque non argumento tuam deesse vim & pondus, sed immodica testium caterva nimiaque probatione onerari te plane & opprimi. Pergo igitur observare, quod cum ostenderim Judæis nusquam in consuetudinem venisse, ut merum biberent, nec si aliter fieri contigisset, ut quibus merum, iisdem mixtum verbis sanctificarent, sequitur planè rationem illam, quam hic obtendis, adeo non concionis dilemma, ut nec ipsa se possit aliquo modo, sustinere.

Ad cæteras quod attinet objectiones, nempe *nihil de distinctione arboris inter ac vitis factum in primævis auctoribus Christianis reperiri* — et ubi Patres ipsi usurpant voces *ἄμμινα ἀμπέλα*, de vino sola (o) intelligere: responsum est olim, si juxta sententiam hanc tuam se res haberet, probasse te solum; quod nemo inficiatur, apud Græcos scriptores usurpari verba ista, prout postulat Græcæ linguæ norma & proprietates. 2º De facto tamen aliter fuisse judicandum, ipsum enim Irenæum de mixto eadem explicasse, eodem planè modo, quo Patres poculum cui à Christo (p) applicantur. Primo respondes non negando me vera prædicasse, non contrarium rationibus confirmando, sed orantis artem & elusionem (q) causando. At pace tua, vir doctissime, categoricum non capiunt omnia argumenta responsum, præsertim quæ a scribentis scopo & proposito plurimum aberrant. Aliud, est propositionis veritatem denegare, aliud ejusdem ad id quod agitur congruentiam diffiteri. Fieri quidem potest, ut vera quis dicat in rem minimè quadrantia, præferatque exempla argumento haud quaquam apta: Eludere tamen non dicitur, qui ubi erratum sit, ostendit, & hujusmodi argumentationem infirmam vocat & viti.

(o) *Epist. p. 25.*

(p) *Respons. p. 4, 5, 15.*

(q) *Epist. p. 26.*

osam. Ita non eludentis erat, quæ de Patribus dixeris largiri, quæ inde deduxeris, nequaquam : Non eludentis erat concedere *γέννημα ἀμπέλου* de vino solo intellexisse Patres, hoc tamen non obstante, affirmare à periculo longe abesse causam nostram. Si enim vinum solum haud denotent apud Hebræos, quibus dicta sunt ; sermone Judaico, quo prolata ; contrarium frustra urges ex scriptis Patrum, qui nec Judæos compellarunt, nec Hebræorum idiomati magis, quam ipsi nos, adstricti fuerunt. 2°. autem non tantum appositè minùs adducuntur Patres, sed nec verum est, eos *γέννημα ἀμπέλου* de vino solo ubique intelligere ; ad Irenæum enim provocaram contrarium disertè testantem. Ad ceteros tamen patres quod attinet, Christum suum miscuisse poculum testantes, ad ea quæ ad quartam propositionem postea annotaveris, remittis. Cùm vero quæ olim produxeris exempla, iterum repetas, quibus probatum te dedisse existimas, distinctionem illam Judæicam primævis scriptoribus fuisse incognitam, Patresque per *γέννημα ἀμπέλου* merum intellexisse, Hermam illi, huic Irenæum, Clementem Alexandrinum, & Cyprianum in suffragium advocans ; monitum velim lectorem, me supra protasse ea, quæ ex Herma citantur, in eodem non reperiri, nec si reperirentur, in rem omnino (r) quadrare : cæterorum vero neminem esse, qui in locorum ex iis adductorum aliquo semel dicit innuitve, se *γέννημα ἀμπέλου* eo, de quo contendis sensu, uti, aut esse illud hoc modo interpretandum. E contra horum alter planè ostendit, se longe diversa sentire, cum Christi verba de temperato poculo disertè (s) exponit, quæ verba, cum explicatiora planè se habeant, quam quæ ex eodem in causæ adversæ subsidium produxeris, nempe *quæ ex vite accipitur, potus*, ea sibi congruenter facillimè explicant, à suo tamen sensu & significatione distorqueri ab iisdem nequaquam possunt, ut Concioni præter morem & rationem (t) suadetur. Mixtio enim, quæ apud Irenæum, ut olim probavi, & postea jam sum probaturus, vinum aquâ dilutum

(r) Vide p. 32. sq.

(s) Iren. Lib. V. c. xxxvi.

(t) Concio. p. 33.

significat

significat, cum mero nequit recipiari; *qui autem ex vite accipitur potus*, cum omnem ex vite potum generatim denotet, cum mixtione facile potest & aptè converti: Alter pro *γένημα ἀμπέλου* substituit *αἶμα ἀμπέλου*, quod sanè in rem æque est vestram, ac si fructum usurpasset pro progenie. Ex obscuris hujusmodi sermonibus argumenta instituere, ignotum per ignotius probare est, locumque controversum expositione dubia & ancipiti interpretari. Hic denique tertiusque ille, quem profers, Pater aliud nihil aiunt in locis ad marginem Epistolæ (u) citatis, quam cui quisque lubens subscribat, ex Christo videlicet dicente, se *de fructu vitis non amplius bibiturum donec novum biberet in regno Patris*, quam certissime evinci eum vinum inter cænam bibisse. Hoc enim æquè probant verba *fructus vitis*, si vinum aqua mixtum, ac si merum, significant. Idem præterea omnes tres, in ipso eodem libro, duoque eorum in ipso capite, unde objecta hæc loca protuleris, vehementer & apertè affirmant Christum institutionis poculum miscuisse. Cum igitur nihil quod opinioni vestræ vel minimum arrideat, in quibus ipem maximam collocas, (x) Patribus inveniamus, idem jure statuendum est de cæteris, in quibus minus confidas; lectorque pro explorato habeat, nihil omnino in primævis auctoribus Christianis reperiri, quod assertionem hanc tuam ullatenus sustineat, minimamve isthæc objiciendi præbeat materiam.

Secundam confirmaturus Propositionem, ita disseris: *Cum ex usu Paschali vel merum vel dilutum Judæi poculum ebiberint; Servatoris nostri poculum, tam merum quam dilutum esse posse evincunt planè rationes (y) firmissimæ, &c.* Quibus respondeo 1º Ex lege Paschali mero forsan licuisse uti, licet concesserim, me tamen penitus pernegasse illud usquam in consuetudinem venisse, opinionemque testibus confirmasse, ipsa concione judice, (z) probatissimis. 2º. Hoc forsan licuisse, si concesserim, pro facto tamen licuisse minimè definitum à me est, contrarium etiam

(u) Epist. p. 26.

(x) Ibid.

(y) Ibid. p. 27.

(z) Resp. p. 16.

fuadent rationes non levissimæ, ut supra ex eo probavi, quod, teste D. Lightfoot, *licet qui vinum biberit purum, officio suo, quoad vini potum, satisfecisset, in libertate tamen annuncianda officio haudquaquam (a) satisfecerat*, quam nihilominus exhibendam præcipuus ipectat Paschæ scopus & consilium. 3° si vel merum vel dilutum bibere soliti fuissent Judæi (quod negandum est) moribus tamen eorum plurimum abtuisse, ut merum benedictione *fructus vitis* insignirent, quæ veruntamen ipsissima sunt Christa verba. 4° denique, si poculum, nulla lege aut necessitate coacti miscuissent Judæi, nequaquam inde colligi, Christianis ad miscendum non teneri, pariter ut Eucharisticum poculum laica manu consecrari posse non sequitur, eo quod Paschale sanctificaverit homo sacris non initiatus.

Inchoante tertia propositione concedis, *non tam aquam quam vinum etiam instauraturo cœnam suam Servatori per accidens præsto (b) fuisse*. Hinc vero nonne planè edocemur, quam infirmum sit ex *more gentis* desumptum argumentum? si enim contra vini necessitatem nihil faciat, quod per accidens & ex *more gentis* fuerit adhibitum, nihil etiam adversus aquæ necessitatem valet, quod eodem se modo habuerit: Sed nodum hic facile solvi autumas, cum ais, *Ex Christo imperante oritur utendi vini obligatio, ex Christo silente, affundendæ aquæ necessitas nulla (c) confirmatur*. At sane, vir doctissime, pari jure Christum vetuisse aquam affirmares, ac vinum præcepisse. Certo enim certius est, utrumque eum ex æquo fecisse: hoc est, neutrum. Per universam enim Scripturam vox occurrat nulla, quæ tibi possit affirmanti adstipulari. Præcepto ibi instituitur poculum, illudque unicum, verbis insuper tam generalibus, ut quicquid in se idem continuerit, omnino complectantur. Voces autem *fructus vitis* post institutam jam cœnam prolatae sunt, adeoque non vini usum imperant, ut nec quicquid præ se ferant imperii, & narrandi tantum vim habeant, nullo aut præcepto aut sanctione munita. Fac autem Christum hiis verbis poculum instituisse, probari inde haud potest, eum apostolis in

(a) P. 58.

(b) Epist. p. 27.

(c) Ibid. p. 28.

mandato dedisse, ut mero, sed è contra ut vino aqua mixto uterentur, sicuti in superioribus ostendi.

Fortuito fieri multa, quæ tamen futura prædestinavit Deus, cum exemplis confirmassem, respondes *facta hæc esse, ut impleretur quod fuerat prædictum, prophetarum vaticinia ut rerum exitus comprobarent* — *Christo autem novissime discumbenti aquam fuisse affuturam, qua voce prophetica moniti (d) sumus?* Equidem haud nego allata a me ejusmodi fuisse rerum exempla, quæ à Prophetis olim fuerant prænuntiata, nec alio eadem adhibui consilio, quam ut ex vaticiniis eodem spectantibus, ostenderem à Deo fuisse prædefinita, utcumque demum per accidens evenirent. Vaticinia tamen ista, pariter ut ea, de quibus agunt, facta, hac solum de ratione adducta sunt, ut constaret accidentalitatem (quam dicunt) non esse rei indifferentis notam & indicium. Si enim indifferentiam quandam argueret eventuum contingentia, idem alibi æque ac hic faciat necesse est; si autem in iis exemplis, quibus annuis, tale nihil arguit, quid est cur aliter se haberet in iis, quibus assensum non præbes? nihil sane interest quod de illis locuti fuerint propheta, de hisce sileant. Vim enim nullam, nullos frenos eventuum libertati injicit prophetia, sicut nec arbitrio præscientia divina; utque nihil fit, quoniam prænosceatur, sed è contra prænosceatur, quoniam fiet; ita nec quicquam accedit, quoniam prædicatur, sed prædicatur, quoniam accidet. Nè ramen longius abeam, luculentissimum habemus in Proverbiis vaticinium, quo prædicatur fore ut calix Eucharistiæ vino & aqua constaret — *Sapientia miscuit vinum suum, & clamat, Venite, edite de panibus meis, & bibite vinum quod (e) miscui.* Utque ansam objectandi omnem eripiam, ipsa hæc prophetia de mixto à Judæis, versionibus Polyglottis, Origenis & Cypriano (f) exponitur.

Quærenti itidem mihi, *quare non ab aqua submovenda pariter abhorreatur, cum ex eodem quo vinum, instituto ac ratione (g) pendeat*, respondes, *Christus aqua*

(d) Ibid.

(e) Prov. ix. 2, 5.

(f) Vide Reasonableness and Necessity, &c. p. 48.

(g) Resp. p. 17.

modo usus fuerit, eadem ex vulgari consuetudine usus est, quæ nullo aut instituto, aut ratione (b) pendeat. Cum autem ipse supra concesseris vino, ex vulgari consuetudine Christum æque fuisse usum ac (i) aqua, vel palinodiam hic canas, necesse est, aut vini necessitatem, contra universæ ecclesiæ tuamque ipsius fidem, abneges.

De *Cenaculo*, *vesperi*, &c. cum observatum fuerit, esse hæc loci solummodo & temporis circumstantias, reponis, non *physicas rei qualitates sed Christi mandatum essentialia poculi dominici constituere*; ita rerum naturis alligari etiam posse circumstantias, ut essentialiam aliquo modo ingrediantur, hocque Eucharistiæ ipsi usuvenisse, satis testari — *confractionem panis & poculi benedictionem*; substantias denique circumstantiarum nonnunquam solummodo vim habere, sicut qui materiam Eucharisticam continebat, poculi (k) ambitum. De quorum omnibus ex ordine disceptandum est. 1° igitur dico Christi mandatum, ut causam efficientem; physicam vero substantiam, ut causam materialem, poculi essentialia constituere. Sacramentum ex substantia materiali instituit Christus, & physicas panis vini que qualitates perpetuo mandato consecravit, unde patet quam perspicue, de Eucharistia cum loquamur tanquam logica substantia, naturæ ipsius & instituentis menti propositoque congruere orationem nostram. Sed, inquis, fieri etiam potest, ut rei essentialiam ingrediantur circumstantiæ. Quorsum vero hæc? Nihilne igitur interest inter rem sacramenti & administrandi modum ritumque, inter materiam Eucharisticam, et loci temporisque circumstantiam? si nequeat hoc à te affirmari, quàm absurdum est, quàm à vera ratione alienum, ut, cum de re sacramentali contendimus, locum objiceres; cum de ea, quam consecravit, bibit, tradidit Christus, materiâ, tempus opponeres; cum denique de dominico poculo differimus, *cenaculum, vesperem, linteum* impingeres? At pergis, *confractio panis & poculi benedictio* — *Eucharisticis celebrationibus ita adhaerescunt, ut avelli, nisi infando sacrilegio nunquam* (l) potuerint.

(b) *Epist. p. 23.*(i) *Ibid. p. 27.*(k) *Ibid. p. 29. 30.*(l) *Ibid. p. 29.*

Sed, nī fallor, plurimū hic, Vir Doctissime, à te erratum est, qui poculi benedictionem, partem nempe consecrationis Eucharistiæ omnino necessariam, inter Circumstantias enumeras, & eam panis frangendi necessitatem excogitas, quæ Circumstantiarum naturæ haudquaquam competat. Vel enim ex instituto frangendus est panis, vel non. Si ex instituto: Fractio porro non est Circumstantia. Si non ex instituto, quæ Lege, quibus rationibus confirmas sacrilegium admittere quicumque aliter faciat? Sed concedamus Circumstantias rei aliquando essentiam ingredi, an canaculo competit illud? Cur igitur respuis? An aquæ? Quare demum non uteris? At quæris, *poculi ambitus nonne erat substantia?* Haud diffiteor. Sed qualis? Non quæ materiam Eucharistiæ ingressa est, non quæ rem Sacramenti confecit. *An vero hic, ais, essentiam Eucharistiæ ideo ingreditur?* Minimè quidem; sed coram adest ratio, causamque in manu tenes. Poculi ambitus bibi non potuit, nec propterea præcepto comprehendendi. Aqua vero vino infusa est, ut pariter cum ipso exhauriri posset; cum autem vino aquam eo fine immiscuerit Christus, ut simul biberentur, bibendi etiam præcepto simul comprehenderentur, oportet planè & necesse est: Cum porro poculum illo bibendi præcepto fuerit institutum, dicente Domino *Bibite ex hoc (m) omnes*, perspicuum est, aquam æque fuisse ac vinum institutione consecratam. Quod autem de loci, temporis, ac gestus circumstantiis sæpe & multum loquantur Scripturæ, de substantia vero aquæ altissimum sit ubique (n) silentium, id sane contra aquæ usum ejusdem est ponderis, ac contra infantium Baptisma, de quo silent ubique Scripturæ, cum tamen frequens & multus sit in iis sermo de loci circumstantia, ubi Baptizatus fuerit omnium Dominus.

Quæ de pane nondum fermentato objeceris, sequenti argumento satis mihi visus sum refutasse. Christum vel in omnibus imitari oportet, vel quoad substantiam solam. Si in omnibus, tum etiam in gestu, in participantium numero, in vini mensura & portione panis. Si quoad substantiam solam; tum aquæ necessitati benè convenit cum adiaphoro panis nondum fermentati usu. Eadem enim in

(m) St. Matthew xxvi. 27.

(n) Epist. p. 29.

azymo & fermentata pane substantia, non ita in mero & vino aqua (o) intermixto. Hoc vero nullo negotio diluendum (p) pronuncias. Dum autem Disjunctionem doli accusas, teque ipsum pariter & Lectorem fallis, fraudemque quam obtendis, facis. Christum, inquis, in omnibus imitari quidem oportet, sed non nisi iis in omnibus, quæ ipse (q) instituerit. At quis, obsecro, usquam denegavit in iis solis imitandum esse Christum, quæ ipse instituerit? Et quid demum ponderis habet hujusmodi concessio contra argumentum supra citatum? Argumentum, quod ex ipsa petitur institutione, Christi mandato totum nititur. Ita enim diversis se habet verbis: Christus aut omnia instituit, quæ in Eucharistia celebranda fecit & observavit, aut sola quæ ad Sacramenti pertinent substantiam. Si illa; tum etiam gestum, participantium numerum, vini mensuram, & portionem panis. Si hæc; tum fieri potest, ut quæ minimè azymo, ea penitus aquæ competat necessitas; à fermentato enim sola qualitate discrepat azymus, à mero substantiarum diversitate distinguitur vinum aqua temperatum. Sed contendis porro Christum imitari oportere non nisi iis in omnibus, quæ disertis verbis & perpetua lege imitanda (r) sanxerit, contra id quod factum videmus, & rei veritatem. Nullibi enim extat in Scripturis de vino præceptum, aut definitis verbis, aut dilata expositione traditum, quod tamen à perpetua lege institutionis rejiciendum haud censes. Ad Misnam vero remittis, utpote quam testari existimes fermentum fuisse Diversam à pane (s) substantiam. Cui cum respondissem vocem, quæ ibi fermentum vertitur, Hebraicam, in Veteri Fœdere panem fermentatum sæpissime (t) denotare, valde te hæc mirari proferis, cum, ut pergis, quæ è libro Exodi protulerim utraque, Seniores fuerint de זֶמֶן (u) interpretati. Et sanè donemus ita esse. Quid postea? Hinc aliud nihil colligitur, quam quod ipsa זֶמֶן pro pane fermentato nonnunquam accipitur. Namque prior clausula, licet haud memineris, esculentam fuisse testatur זֶמֶן istius substantiam, pro-

(o) Resp. p. 18.

(p) Epist. p. 30.

(q) Ibid.

(r) Ibid.

(s) Conc. p. 20.

(t) Resp. p. 19.

(u) Epist. p. 31.

indeque panem. Imo præterea monstravi, ipsam quoque Miliam fermentum de pane exposuisse, utpote tale fuisse illud edocentem, quod (x) comeditur.

Dicenti insuper Plinio azymum, relictum donec ace scat, fermentescere, respondes 1°. *nisi extrinsecus quod panem corrumpat fermentetque adjiciatur, nullam ei inherere fermentandi vim.* 2°. De auctore Romano nil te morari, cum pani postquam fermentum admiserit, novam accessisse substantiam ipsum testetur (y) Evangelium. Ad prius quod attinet, Plinii verba non tam hic explicas, quam contra repugnas. Ait enim ille verbis quam disertissimis fermento juxta ac acore ultro intumescere massam farinariam. Alterum duplici peccat errore. 1°. enim si concedamus diversa quadam substantia suum Judæos panem fermentasse, tamen Plinii testimonio confirmatur planissimè, quod possit nulla addita substantia fermentari, unde liquido patet, diversam ubicunque adhibuerint fermentandi causa substantiam, eandem ibi solam habuisse Circumstantiæ vim & tenorem. Vinum autem misceri non potest, nisi ex alia sibi adjuncta materia, quæ igitur necessario adhibenda est. Romanorum æque fermentatus est ac Judæorum panis, licet alter altero modo. Vinum autem non ex æquo commiscetur, utrum aquam addideris, aut non addideris, nec proinde institutioni æque congruit solum ac temperatum. 2°. Proxime ad verum accedit, ut fermentum in Evangelio memoratum numero tantum non specie à farina distingueretur. Auctori enim nobis est Castellus moris fuisse, ut farinam aqua jam subactam deponerent, donec acorem contraxisset, posteaque pannificiis (z) miscerent, unde colligi potest, fermentum quod acceptum mulier abscondit in farine satis tribus, fuisse ipsum quoque farinam, sed acore jam satis vitiatam, & obturgelcentem, ut alteri apposita eam quoque corrumperet & fermentaret. Imo affirmat Castellus vocem ζύμη, quæ & eadem in Evangelii loco supra citato usurpatur, massam hujusmodi farinariam, quam modo exposui, (a) significare.

(x) Resp. p. 19.

(y) Epist. p. 31.

(z) Castelli Lex. Medic. voce Zymoma.

(a) Ibid.

Quod autem argumenta, quibus contenditur Christum azymo fuisse usum, intacta penitus præterirem, id feci, ne de quæstione planè ancipiti & perplexa, & à re nostra, utcunque demum statueris, aliena, frustra mihi foret laborandum. Si quis autem curiosius adhuc de re istà inquisiverit, conferat *Concionis* p. 20, 21. cum p. 89, 90, & seq. libri cui titulus, *The Reasonableness and Necessity, &c.*

Traditionis denique ecclesiasticæ patronum, nobis opponis, panis azymi necessitatem (b) comprobaturum. Equidem non dissimulandum est, eum ita loqui, quasi, Christus azymo fuisset usus: sed ex usu necessitatem nullam confirmari satis superque jam ostendi. Nec quicquam porro argumenti de Christo azymis utente ex eruditissimo hoc scriptore adhibuisti, quod quæ in contrarium proferri solent, rationes, ullatenus infirmet, prout ostensum est in libro, ad quem supra lectorem remiserim.

Cum igitur nostram hanc de Eucharistiæ materia sententiam ex Judæorum scriptis & consuetudinibus probaverim, quatenus hæc possint Christianorum Patrum doctrina & moribus confirmari, proximè quærendum. Si autem venerandus ille martyr & confessorum cætus non amplissimo testimonio, non perpetuo usu & observatione miscendi institutum commendassent, si denique una voce & consentienti suffragio ipsi illud Christo haud adjudicassent, de aqua vix usquam omnino foret litigandum. Ad Ecclesiæ igitur catholicæ traditionem provocamus, ad sæculorum retro omnium disciplinam.

Plurima sanè cum ex *Iustino* potulerim, de miscendi usu planissima, de necessitate luculenta, mentem nobis atque scopum Apologiæ opponis, quam *imperator* ideo fuisse porrectam ais, ut constaret, nihil esse reipublicæ à Christianis ad res miscendas periculi, pacis & tranquillitatis plurimum studiosis. 2º poculum igitur sæculo suo mixtum fuisse testantem *Justinum*, quæ moris planè ac consuetudinis, non quæ officii ratio postulabat, exponere. 3º id ei consultissimum haberi ut religionis Christianæ cum quibusdam Ethni-

(b) *Epist. p. 31.*

corum placitis dogmatibusque affinitatem (d) probaret. Quibus, ut quam brevissimè & uno quasi verbo respondeam, observo imò. contra factum nihil penitus valere argumenta, nec quicquam referre, quid sibi Apologiam Scripturo, proposuerit Justinus, cum Christum miscuisse Calicem verbis tradat disertissimis. 2º ab ipso, quem dicis, Apologiæ instituto minimè fuisse alienum, ut quid docuerint, quid in sacris egerint Christiani, Imperatori expositurus, dogmatum etiam, & consuetudinum rationes causasque simul expediret, & quo fine, qua occasione, quo demum auctore hæc a se gesta fuerint, enarraret. 3º eum non tantum quæ consuetudinis, sed & quæ officii ratio postulabat, edocere, certo certius confirmari, ex eo, quod citat Christi verba, *Hoc facite in mei recordationem, hoc est corpus meum, hic est Sanguis (e) meus* ad probandum Sacramentalem victum esse Christi corpus & Sanguinem, nec proinde ut panem potumque vulgarem assumendum. Idem etiam patet ex ejusdem verbis de Baptismo, in quibus lavandi necessitatem ostendit ex Christo dicente, *Nisi regenerati fueritis, non introbitis in regnum (f) calorum*. Quæro insuper, quid sibi velint plurima, quibus intudat, argumenta, quæ allegaverit Scripturarum testimonia, si consuetudinibus Ecclesiarum declarandis solam atque unicam impendisset operam? Negandum quidem non est, consultissimum haberi viro Apostolico, ut Religionis Christianiæ cum quibusdam Ethnicorum placitis dogmatibusque affinitatem probaret: Instituto autem nostro adeo non repugnat illud, ut idem planè asserat & confirmet, quod & Sacerdotum Mithræ exemplo perspicuum est, quos Christianam oblationem ideo excerpisse docet Justinus, quod panem & poculum aquæ in mysteriis suis (g) adhibuerint. Hic vero iterum nobis objicis Scriptoris mentem & propositum, dicisque eum Christianorum poculum Perfico assimilasse ea solum ratione, quod utrique apposita fuerit (h) aqua. Equidem si hoc concesseris, amplius haud postulo. Non enim allata sunt de poculo Mithræ Justinus verba, nisi ut appareret, Calicem supra ab eodem memora-

(d) *Epist. p. 33, 34. (e) Apol. 2. p. 98. Ed. Par. Apol. 1. p. 130. at Ed. Grab. (f) Ibid. p. 94. Grab. 116. (g) Ibid. p. 93. Grab. 130. (h) Epist. p. 34, 35.*

tum aquam pariter ac vinum comprehendisse. Calix vero iste idem fuit, de quo Christus dixit, *Hic est sanguis meus*, prout disertè tradit (i) Scriptor Apologeticus, & proinde subsequitur Christi calicem aqua juxta ac vino fuisse repletam. Q. E. D.

Ad Justini autem provocas Phrasæologiam, contendisque eum Christi sanguinem appellare αἷμα ἢ σαρκῆς. Cum autem respondiſſem Justino hujusmodi formula utenti assentiri nos penitus, nec repugnare, si de vino quoque exponeretur, quoniam temperamentum sæpius denotat vox (k) illa; de interpretatione nostra vehementer quereris, affirmasque vinum cum æquívocum sortiatur sensum, minimè convenire τὸ αἷμα ἢ σαρκῆς quæ misturam aquæ rejiciunt negantque omnem, aliam denique vix potuisse locutionem, quam τὸ αἷμα ἢ σαρκῆς ad designandum vinum solum, idoneam & definitam magis (l) accommodari. Quæ vero hic docueris triplici argumento refellam, ostensurus 1º. τὸ αἷμα ἢ σαρκῆς non necessariò significare merum. 2º. Si merum significarent, tamen ad Eucharistiam eadem nequaquam spectare. 3º. Si ad Eucharistiam spectarent, typicè solum hoc fieri. Quod autem merum non necessariò significant, ex eo probatur, quod nusquam usurpentur ad mixtum à mero distinguendum, sed loquendi quodam circuitu & solita periphrasi pro vino adhibeantur. Periphrastica autem locutio, licet terminis premi videatur angustioribus, tamen sæpiſſime vocis περιφρασεως sensus universos complectitur, parique cum eadem Latitudine protenditur. Ut cum Christus dicitur *filius Davidis*, non homo solus intelligitur, sed Deus, quoniam Christus θεὸς ἀνθρώπος est, licet Christi nominis periphrasis per *filium Davidis* exposita, non nudè & per se exprimat Deum. Præterea *sanguis*, *succus*, *fructus uvæ* inter se permutantur planè & idem designant, seque proinde mutuo explicant sicut ignotum ignotius. Imò ipsi nos Anglicè dicimus, *The Juice of the Grape*, quod *uvæ* sanguini planè & penitus respondet, cum tamen merum eodem intelligimus, addere solemus vocem *pure*, ut inde constet mixtum nos minimè velle, sed solum vinum, ideoque dicimus,

(i) *Apol. 2. p. 98. Par. Grab. 130.*

(k) *Resp. p. 24.*

(l) *Epist. p. 35.*

The pure Juice of the Grape. Sed 2°. Non hic loquitur Justinus de Christi sanguine Sacramentali, sed vero & reali, non de Eucharistia, sed de ea, quam in cruce sustinuit Dominus, passione. Ait enim *ἐν τῷ*, — *verbum, lavans in sanguine uvæ (ἐν αἵματι σταφυλῆς) stolam suam, passionem ejus, quam subiturus erat, prænuñciavit, per sanguinem lustrans atque purificans sibi credentes. Quæ enim a divino Spiritu per Prophetam dicta est stola, fideles ejus sunt, in quibus, quod à Deo est semen, verbum habitat. Quod vero sanguis uvæ dicitur, significat eum qui appariturus fuerat, sanguinem quidem habiturum, verum non ex humano viri semine, sed ex virtute (m) Divina.* 3°. Denique observandum est, non esse hæc Justinus verba, sed ab ipso ex veteri Testamento citata, qui testatur porro non fuisse ea nisi *ἐν παραβολῇ* à Mose (n) dicta. Nulla autem inter nos quæstio est, utrum Christi sanguinem *ἐν τῷ πᾶσι* possit merum repræsentare, hoc enim & pura aqua fieri ex Scripturis (o) edocti sumus, sed utrum in Sacramento Eucharistiæ vino comperat, ut sine aqua, effusi in crucem sanguinis Dominici fideles faciat participes, de qua nihil planè Justinus. Ex omnibus igitur quæ dicta fuerint, concludo an mixtum designent hæc Justinus verba, an merum, an ad Sacramentum spectent, aliove referantur, nihil inde deduci posse ad comprobandum vel Christum mero fuisse usum, vel ita credidisse Martyrem.

De *κεῖμα* & sensu & notatione cum ita egisset concio, ut suaderet Justinum non tam de aqua & vino quam de aqua & mixto fuisse Locutum; responsum est, 1°. In aqua & τῷ *κεῖματι* non plures dari substantias quam in aqua & vino. 2°. Per *κεῖμα* nil nisi vinum, partem nempe pro toto forsitan intelligi. 3°. Denique ipsum Apologiæ contextum *ποτῆριον ὕδατος καὶ κεῖματος* per *δύο καὶ ὕδατος* (p) explicatum dedisse. Reponis primo, esse *κεῖμα* tam ab aqua quam à vino diversam sine dubio (q) substantiam. Quod sane verissimum est, sed ad rem minimè appositum. Non enim quæritur

(m) *Apol.* II. p. 74. *Ed. Par. Grab.* p. 66.

(n) *Dial. cum Tryphon.* p. 286. *Par. Jebb.* p. 189.

(o) *I. Cor.* x. 4.

(p) *Resp.* p. 21.

(q) *Epist.* p. 35, 36.

eadem sit cum vino quod aqua ^[75] substantia, sed utrum $\text{ὕδωρ} \& \text{κῆμα}$ inter nos, an κῆμα aliam aliquam aut diversam a $\text{ὕδωρ} \& \text{οἶνον}$ substantiam complectatur. Verum inquis, non hic de vini aut κῆματ natura, sed de verborum serie atque ordine argumentamur, positoque quod aqua altero in loco de Eucharistia cum vino simul ac pane prædicata, ideo ad essentiam ejus constituendam complendamque requiratur, tum certè κῆμα eadem verborum formula constructioneque de Eucharistia enunciatum, amputari nullo modo, aut ab essentia posse ejus divelli (r) contendo. Sed pace tua, Vir Doctissime, verissimum esse contrarium ejus, quod dicis, tam certum est quam quod certissimum. Non enim ita de verborum ordine argumentamur, ut sensum eorum & significationem ex animo prorsus deleamus. Nec de miscendi modo & via instituta est nostra disceptatio, sed de mixtionis materia. Constat autem in $\text{ὕδωρ} \& \text{κῆμα}$ plures non dari substantias quam in aqua & vino. Cæterum ubi plures non dantur substantiæ, nequaquam possunt plures prædicari. Ad alterum quod attinet, negas partem pro toto, ubi altera totius pars in eadem clausula ponatur, posse (s) intelligi. Sed aliud profecto inadet receptissimus inter homines loquendi usus, & formularum hujuscemodi exempla ubiq; obvia. Ita Scripturæ, in montibus & in (t) Carmel, cum tamen Montium unus fuerit Carmel, & alibi, a Galilæa, & a Judæa, & ab (u) Hierosolymis, quæ tamen Hierosolymarum urbs in Judæa fuit posita. Et iterum dicite discipulis ejus & (x) Petro, qui tamen inter discipulos annumerandus est. Quibus consonant Nazianzeni verba, ubi de hominum æquali statu & conditione agens, omnes esse ait $\text{ἐν τῷ αὐτῷ πληρὶ καὶ κῆματ}$ (y) licet πληρὶ pars tantum sit κῆματ ejus, ex quo fuimus efformati. De tertio obiervas, ipse cum concesserim οἶνον vinum dilutum denotare posse, verisimilius esse per οἶνον κῆμα , quam per κῆμα οἶνον (z) indicari. Etli autem vinum aqua mixtum denotare posse οἶνον in consensu sit, cum tamen aquæ definitis verbis adjungitur, vero haud simile videtur aliud quicquam quam vinum per eundem intelligi. Imo pro certo habemus nil nisi vinum

(r) Ibid. p. 36. (s) Ibid. (t) 2. Chron. xxvi, 10.

(u) Marc. iii. 7, 8. (x) Ibid. xvi. 7.

(y) De natali Christi. (z) Epist. p. 36.

eodem posse hoc in loco designari: non enim hic loquitur Justinus de rebus poculo nondum consecrato præparatis, sed de vino & aqua commixtis jam & distribuendis. Ab hisce vero utcumque diversa fuerint ὕδωρ & κρᾶμα, priusquam miscerentur, inter se tamen invicem commista & confusa non nisi unicam constituent ex utrisque σύνκρῳσιν, ex vino & aqua constantem. Sed ut nihil dissimulem, singulis iterum accuratius libratis, summa mihi videor ratione statuisse vocem κρᾶματ^Θ pro κερκρᾶμέν^{υς} hic usurpari, juxta notissimam Grammaticis Enallagen, qua adjectivum aut participium pro substantivo ponitur, cujus rei exemplo sit Homerus δᾶνατ^Θ καὶ μῶδεα adhibens pro δᾶνατ^Θ (a) εἰμαρμέν^Θ, & Virgilius *velatum auro vittisque* (b) *juvencum*, pro aureis vittis; Lucanus denique *Chalybem frenosque* (c) *momordit*, pro frenos Chalybeos. Imo in Scripturis habentur ejusmodi non pauca. Ita in Genes. δέον καὶ (d) πῦρ, pro δέον πνεῦμα. Job. *silentium* & (e) *vocem* pro *vocem silentem*. Jerem. *Finem* & (f) *expectationem*, pro *finem expectatum*. Similiter quidem & pari ratione creditur Justinum ὕδατ^Θ καὶ κρᾶματ^Θ, pro ὕδατ^Θ κερκρᾶμέν^{υς} fuisse usum. Si tamen pro substantivo habeas, vinum hic intelligi vel inde evincitur, quod κρᾶμα τῷ ὕδωρ adjungatur. Quid enim est cur aquæ bis fieret mentio? Ubinam invenies ex Patribus qui duplicis istius mixtionis mysterium prædicat, vel hujusmodi consuetudinis semel meminit? Adde quod Is. Casaubonus in notatis ad Athenæum testetur quod in idiotismo Græcorum κρᾶσις est (g) *vinum*, quæ sanè si in alium quempiam, certè in hunc locum optimè quadrant, ubi κρᾶμα in eadem qua ὕδωρ, clausula constituitur & conjungitur. Quid multa? Si de cramate nemo usquam nisi unicus egisset Justinus, de nostra hac interpretatione potuit fortassis merito dubitari, cum autem ab ejusdem & subsequen- tium sæculorum Scriptoribus multa ejus & frequens fiat mentio, cum Ecclesiæ Patres vetustissimi & Episcoporum

(a) *Iliad.* iii. 101.(b) *Æneid.* v. 266.(c) *Pharsal.*(d) *Cap.* xix. 24.(e) *Cap.* iv. 16. ex Hebr.(f) *Cap.* xxix. 11.

ex Hebr.

(g) In *Athenæi Deipnosoph.* L. i. c. 20.

habita olim concilia miscendi usum de vini simplicis & aquæ infusione exposuerint, cum denique ipse Justinus controversa verba per *διὸ καὶ ὁ ὕδωρ* disertè explicet; rationi maximi congruit, ut de vino & aqua intelligamus quæ Præsidenti oblata fuisse *ὕδωρ καὶ κέσμα* testatur Apologia, nec ab interpretandi communi & certissima regula propter excogitatam nuper literalis sensus necessitatem, recedere.

Sententiam præterea nostram ex aliunde confirmamus, ex eo nempe quod Martyr aquæ pariter ac reliquis duobus *Elementis consecrationis virtutem ascribat & (b) efficaciam*. Huic vero respondes, non negando rem ita se habere, non qui aliud suaderet, contextum adducendo, sed affirmando aquam *ex accidenti plane, non ex instituto (i) sanctificari*. Si autem ipsum audiamus Justinum, inveniri nihil potest hujusmodi, aut ab eodem extorqueri. Inter aquæ enim & vini panisque consecrationem, nullam aut distinctionem agnoscit, aut diversitatem. Non panis & vino alteram, alteram aquæ sanctificationem adscribit, sed quam panis, eandem vino, quamque vino, hanc ipsam aquæ assignat virtutem, omnique semota disjunctione pronunciat, panem, vinum & aquam sanctificari. Si igitur ex accidenti sanctificatur aqua, ex accidenti quoque sanctificantur panis & vinum; si autem panis & vinum in Eucharistiam consecrantur, in eandem quoque consecratur aqua necesse est. Ubi enim nulla inest terminis distinctio, ibi nec in rebus intelligendum est discrimen. Sed quid hisce immoror? Res ipsa fidem argumento faciet. Verba enim tam diu vexata perlegat quisquis sit rerum æquus æstimator, & tuto me denunciare posse credo, fore ut minime suspicatus fuerit, distinctionis aliquid in verbis apertè adeo & perspicuè expositis occultatum, *Diaconos nempe unicuique præsentium distribuisse de sanctificato pane & vino & (k) aqua*.

Ad alteram testimonii hujusce partem quod attinet, non argumentum argumento opponis, nec quicquam de novo adducis, quod objecta vel mea evertat, vel confirmet tua. Sola repetis, quæ responsioni olim

(b) Resp. p. 21.

(i) Epist. p. 37.

(k) Justin. Apol. II. p. 97. Par. Grab. 127, 128.

concefferunt, & ex Concione transcripta adhibes, quæ jam antea expendi & coargui. Non enim negas Justinum de Sacramentali poculo egisse tam eo in loco, quo aquæ superius meminere, quam in altero, quo Christi Eucharistiam instituentis verba protulerit, ut *elementorum mutationem ostenderet*. Non negas eadem fuisse, quæ ibi distribui dicuntur, hic mutari. Minimè demum inficiaris mutationem istam, Justino judice, institutioni acceptam referri. Si autem Calicem vino & aqua plenum fidelibus traderent, si calix iste ita traditus in sanguinem Christi mutatus fuerit, si denique mutatio ista ex institutione provenerit, sequitur necessariò vinum & aquam Sacramenti lege & instituto fuisse confirmata. Quis enim fieri potest, ut institueretur mutatio materiæ non instituta? Quatandem ratione ex Christi mandato deduci potest vini & aquæ mutatio, si non & usus? Qui Baptismi aquâ purgari dicit peccata, hanc vero purgationem à Christo institui, à Christo proinde institui Baptismi aquam procul dubio insinuat. Similiter cum vinum & aquam præter naturam mutari tradit Justinus, mutationem autem istam à Christo institui; vinum quoque & aquam à Christo institui efficaciter denunciat. Adeo a rei veritate distant, quæ nullo auctore, nullis adhibitis argumentis affirmas, ut locus ex Justino laudatus *necessitatem aquæ aperte doceat confirmetque, deque essentia Eucharistia affusa aqua cum vino & pane prædicetur planè, nec mixto Calici quam miscendo locupletior testis agnoscendus sit* (1) Justinus.

De Justino autem plus satis. Ad Irenæum prope-
randum est, quem, cum poculum sæpius mixtum
appellaverit, Christumque ipsum miscentem induxerit,
de sola infusione locutum contendis. Iis autem testi-
moniis sententiam sustines, quæ si citata à te uni-
versa, teque ipso interprete exposta, comprehendant,
receptissimis in Irenæum Commentariis, mixtum illud
de vino & aqua explicantibus, nequaquam repugnant.
Quid enim, si *καὶ ἡμιον* & *μίσκος* rarissimè aliquando
pro *infundere* usurpantur? Itanè tandem interpre-
tandum est, ubi nulla aut suadet ratio, aut cogit
auctoritas, contra apertissimum contextus sensum,

(1) Epist. p. 37.

& miscendi usum, quem exprimunt, notissimum? Quæ igitur ex Homero, Apollonio, Didymo, Eustathio, Hesychio, Suida & Phavorino protuleris, nullo egent examine. Observare tamen liceat, quoniam responsum tam vehementer expetis, illagitalque. 1°. Homeri illud θυμῶν κερύσαι, si absolute sumitur (ut intelligi videtur) optimè exponi per mixtionem. *Corat humerosque lavit* JUCUNDITATEM MISCENS. h. e. cum jucunditate. 2°. χαίλι in Apollonio particulæ negativæ vim habere, & proinde χαλίκρην æquè nobis ineptè obijci, ac si quis contenderet κερύννυμι ideo mixtum non denotare, quod ἀκρατον hoc non faceret. Optime vero te redarguunt Scholiastæ tui verba. χαλίκρητον ἢ ἀκρατον ἢ χαλῶντα τὰς φρένας· ἀθηναῖοι δὲ ἢ ἀκρατον χαλὴν λέγουσι. 3°. Didymum pariter & Eustathium sententiam nostram confirmare potius quam evertere. Vero enim haud simile est eos Græcorum, quibus scripserint, indigenas docuisse, τὸ κέρασε diversum aliquod à mixto ibi significasse, si modo mixtum, obvio magis & receptiori sensu, haud denotasset. Horum inluper alter tradit vocem ἐνέχεεν pro ἐκέρασε ad infusionem designandam tum temporis in usu fuisse. 4°. Hesychium non ibi agere de voce cui explicandæ adducitur, hanc vero de mixto ab eodem planè exponi. κερύσαι· μίξαι, ἐνώσαι, συνέσαι. Idem denique de Suida & Phavorino esse dicendum, quod supra monui, cum de Didymo & Eustathio agerem, nempe κεράννυμι fuisse olim sed rarissimè adhibitum pro *infundere*, præter linguæ genium & vocis istius usum receptissimum. Quod & ex ipso liquet Phavorino, κερύννυμι sensu proprio & consueto explicante per κερνά· κράμα per μίγμα, κέρα· μα. κρᾶσις per μίξις οἶνος ἢ ὕδατος· δὲ ἢ ἐκέρχεται τὰ κερνῶνται. Prudentii verba si feliciter tacuerim, quod testimonia hujusmodi nulla seorsim expenderim, sed omnibus simul communiter responderim, eadem feliciori multò mutatione in rem tuam accommodasti. Cum enim Prudentius scripserit *mero miscet*, tu obijcis *mixtum merum*, quæ sanè ab invicem æque discrepant, ac vinum jam mixtum ab eodem nondum mixto sed miscendo. Omne enim vinum prius merum est quàm misceatur. Dum autem impermixtum maneat, rectè dicitur merum, quocumq; demum verbo adponatur; ut aqua merito dicitur vinum misceri, licet mixta aqua nul-

lo possit modo appellari, donec vino fuerit copulata & conjuncta. Cum denique Doctissimorum omnium, qui Irenæo edendo illustrandoque insudarunt, contentientem nostræ habeamus interpretationem, repugnantem Armachani unius sententiam nil moror, qui, licet in explorando Patrum sensu esset *versatissimus*, non tamen ita versatus, ac ii, qui Irenæi opera in publicum danda suscepissent, dictionemque ejus & sensum accuratissimè necessario expenderent, ut elimatus tandem & explicatior prodiret. Criminationem denique in Feuardentium, Grabium & Massuetum, utpote Hypothesi abreptos, institutam prætereo, nemo quippe non facillime deprehenderit, adeo eam in argumentum non cedere, ut ob penuriam planè argumentorum adhibeatur.

De fructu ligni vitis, cum hujusmodi locutio in Irenæo nusquam extet, frustra laboras. Nec quicquam refert utrum mixtum an merum significant hæc verba, quæ ex Irenæo effinxis, in Irenæo nullibi inveneris. Sufficit ostendisse ab iis, quæ citaveris, diversum longè esse tum verbis tum sensu Textum (m) Originalem. Quandoquidem vero ad ea remittis, quæ de *ἡννῶν ἀμπέλαις* & *ἀμπέλαις ἡννῶν* supra dixeris, ad responsum quoque meum eidem supra redditam remittendus es. Observatione autem præterea dignum est, locum haberi in Irenæo alterum hujusce æmulum, ubi aquæ mentio videtur fieri satis perspicua. Quomodo autem constabit eis eum panem in quo gratiæ actæ sint, Corpus esse Domini sui, & calicem Sanguinis ejus, si non ipsum Fabricatoris mundi filium dicant, id est, verbum ejus, per quod lignum fructificat, & defluunt fontes, & terra dat primum quidem fenum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in (n) spica. Liquido hinc patet Eucharistiam pane vino & aqua, Irenæo judice, constitisse. Materiam enim Dominici panis & calicis ex ligno, fonte, tritico desumptam prædicat. Instituitur nempe contra Hæreticos argumentum, qui Christum mundi conditoris filium fuisse negabant. Hos ex concessis de instituta à Domino Eucharistia principiis coarguit Episcopus. Christus, inquit, nec in pane corpus suum, nec in calice san-

(m) Resp. p. 26.

(n) Lib. iv. cap. 34.
guinem

guinem potuit instituere, si materiam, ex qua utrumque proveniret, haud plasmasset; si non idem ipse fuisset, *per quem lignum fructificat*, qui fecit vitem, *per quem defluunt fontes*, qui fecit aquam, *per quem terra dat triticum*, qui fecit panem. Non autem hic de vini aquae & panis usu, sed institutione agitur, nec Christum mundi fuisse fabricatorem ex eo probatur, quod idem Elementa hæc in victum usurpallet, (hoc enim ab omnibus factum est) sed quod iisdem corporis sui sanguinisque vim & energiam communicasset: unde luculentissime confirmatur, panem vinum & aquam, tum Irenæo testante, tum concedentibus Hereticis, Sacramentalem fuisse materiam, Corporisque & Sanguinis Christi institutam repræsentationem.

Contendis insuper synonyma plane esse apud Irenæum *Generationem vitis*, & *qui ex vite accipitur*, (a) *potum*. Cum autem hoc solum vellet Martyr Sanctissimus, ut probaret *generationem vitis* ejusmodi fuisse potum, qui homini, non spiritui conveniret, satis argumento fecit monstrando, Elementorum, quæ hisce verbis denotantur, alterum terrenum fuisse & materialem liquorem: Nec proinde necesse est ut *qui ex vite accipitur*, potum eadem qua *Generationem vitis* latitudine intelligamus. 2º. Non semper intra eosdem limites coercentur, quæ in eadem periodo ad idem designandum ponantur, locutiones. Ita enim Hieronymus de sacerdotibus; *Sacerdotes qui Eucharistiæ serviunt, & sanguinem Domini populi ejus (p) dividunt*, ubi *Eucharistiæ servire* idem plane denotat, quod *Sanguinem Domini dividere*, cum tamen facile concesseris Eucharistiam non solo Christi sanguine, non unicâ Specie constare. 3º. Si utrâque formula idem tandem intelligitur, eodem jure utramque de mixto, quo de mero interpretamur. Etsi enim vehementer affirmes per *potum qui ex vite accipitur*, nihil aliud intelligi posse, quam *jucum ex uvis (q) expressum*, lolummodo tamen affirmas, nullo aut ad probandum documento, aut ad illustrandum exemplo metus. Contrarium porro vero simillimum est. Si enim *succus ex uvis expressus* aliud forsitan quam merum nihil comprehenderet, merito tamen potest *potus ex vite*

(a) Epist. p. 40. (p) In Soph. 3. . (q) Epist. p. 41.

acceptus de mixto intelligi, qui *succus* quidem est *ex uvis expressus*, sed ita comparatus, ut in *potum* cedat, h. e. aqua commixtus. Ipsum enim te consistentem habemus Orientalibus in usu fuisse, ut vinum affusa aqua ad potandum (r) temperarent. Quod & apertius confirmatur ex ipso Irenæo, *generationem vitis* alio in loco appellante *mixtionem Calicis* (s) novam. Præterea vero argumentum hoc facillimo quodam exemplo illustratum (t) dederam, quod licet objecta à te diluat planè & prosterнат, alto tamen silentio obtexisti.

Quod ad *vincas, palmites, brachia, flagella, botros, (u) acinos*, quibus Irenæus Millennii ævum otiumque describit, aquæ usui haud secus repugnant ac panis, & ad Eucharistiam æquè spectant, ut ad Baptismum.

Sed ecce quæ injeceris, dubitationes, scrupulos, objectionesque simul omnes in auras evanescentes, *mixtionemque* aut *temperamentum Calicis* de vino & aqua ab ipso Irenæo expositum! Hæreticos enim, qui quòd Christum Deum negabant, ideo vinum Divinæ naturæ Symbolum repudiarunt, contra disceptans, ait; *Reprobant itaque hi commixtionem vini cælestis, & solam aquam secularem volunt esse, non recipientes Deum ad commixtionem (x) suam.* Hic fanè concedis, cum in eadem periodo bis occurrat vox *commixtio*, alteram per alteram optime (y) exponi. At contra certissimam & maximè receptam interpretandi rationem contendis, explicandum esse apertius per obscurum, certius per incertum, notius per ignotum. Nam quodcumque demum exoriaturo controversiæ de difficili illa & spinosa loquendi formula *recipientes ad commixtionem suam*, dubitari non potest quid sibi velit *commixtio vini*, quæ cum sole aquæ disertius opponitur, vinum aqua mixtum nequit non significare. Etsi præterea testium aliquot protuleris ut ostenderes *κεράννυμι* & *misceo* nonnunquam pro *infundere* usurpari, neminem planè adhibuisti, qui *mixtionem*, *κράμα*, *κράσιον*, &c. de re simplici insula interpretatur; si vero de hoc comper- tum esset (quod minimè fieri suadent Lexicographorum judicia) adeo tamen de voce *commixtio*, *συγγεγον*,

(r) *Conc. p. 17, 18.*

(t) *Vid. Resp. p. 26.*

(x) *Lib. v. c. 1.*

(s) *Lib. v. cap. 36.*

(u) *Epist. p. 41.*

(y) *Epist. p. 42.*

&c.

&c. idem haud comprobasti, ut nec exempli speciem umbramve etiam minimam obtendas, ubi *commiscere* aut *συμπαύειν*, nedum commixtio, vel *σύμμεσος* pro simplici quadam infusione habeantur.

Sed ut rem paulo amplius expendamus. Ebionitarum *commixtionem* sonare dicis poculum, cui *aquam solam* Hæretici isti (z) infuderunt. Hoc vero, non recipientes Deum, non offerentes in poculo suo quod Christum Deum representare (a) crederent. Id est, in poculo aquæ non obtulerunt vinum. Hæc autem verba vini & aquæ mixtionem ipsa indicant. Quid enim aliud est *vinum in poculo aquæ non offerre*, quam *aquam vino non miscere*? Si autem in hisce Irenæi verbis de vini & aquæ mixtione agitur, de eadem facillè intelligenda est vox *commixtio*. Sed ut ingenuè fatear, quid mihi tandem hac de re statuendum videatur: Nec solam aquam, nec vinum aqua mixtum per *commixtionem* velle Irenæum, diligentior suadet loci consideratio & examen. De vini enim cum aqua mixtione priori clausula agitur, posteriori vero de Divinæ cum humana natura unione. Voces igitur *recipientes Deum ad commixtionem suam* non de offerendo poculo intelligenda sunt, sed de Deo homini adunato, de naturarum commixtione, & copulata carni substantia λόγῳ. Ebionitæ, inquit, aquæ vinum non adhibent, nec proinde Deum sibi habent adjunctum. Cum enim in vino exhibeatur Deus, in aqua hominum, & proinde ipsorum Ebionitarum natura, sequitur planè, eos vini cum aqua commixtionem reprobantes, commixtionem etiam suam cum Deo reprobare. *Non recipientes Deum ad commixtionem suam*. Hoc est, Non recipientes Divinam naturam ad commixtionem cum sua, id est humana. Hanc porro interpretationem plurimum confirmant verba proximè sequentia: *Non recipientes Deum ad commixtionem suam, perseverant autem in eo qui victus est Adam & projectus est de (b) paradiso*. Id est, Dum Christum suam assumpsisse naturam negant, in Adamo manent maledicti, rejecti, reprobi, salutis spe lapsi, & à Deo alieni.

Pergo jam ad figmentum (quod vocas) Ebionitarum, utriusque scilicet naturæ in vino & aqua representa-

(z) Ibid.

(a) Ibid.

(b) Iren. Lib. v.

cap. 1. Vide etiam Lib. iii. cap. 21.

tionem. Hanc ut probarem Ecclesiæ communem fuisse cum Ebionitis Doctrinam, pluribus (c) egi, quæ reticueris omnia. At ais, *Solam aquam figuram esse Christi hominis, eos velle aut statuere abunde confirmat* (d) Irenæus. Sed nisi Ebionitas id effinxisse pariter ac velle, nisi quod hi vellent, noluisse Catholicos evincas, nihil agis. Non enim quæritur, utrum Ebionitæ in vino & aquâ Deum atque hominem exhiberi haud crederent, sed utrum Catholici quoque non idem sentirent. At *seculorum omnium Patrum cohortem contra vos dicentium testimonia me in aciem minimè* (e) *induxisse* prædicas, quasi de nihilo constaret usquam, cui testimonium non perhibuerint Patrum omnium copię simul universæ. Licet quod omnes omnium sæculorum Patres affirmant, non potest non esse verum, tamen quod nec affirmant, nec negant, aut fidem habere, aut fidei absonum esse potest, prout ex aliunde probabitur. Cum autem tum ab Irenæo tum à rei natura confirmaverim ex Ecclesiæ doctrina sententiam hanc de utriusque naturæ imagine in vino & aqua exhibitâ (f) desumi, satis me probasse existimo eandem non esse Ebionitarum figmentum, nisi repugnantes poteris proferre patres, potius quam silentes objicere. Sed nec difficilè fit quod postulas. Clemens enim Alexandrinus disertè docet *vinum exhibere spiritum, aquam vero Hominem*; per spiritum autem intelligi Deum, ex eo patet, quod τὸ πνεῦμα appellat ἰσχυρὸς τὸ (g) λόγος. Idem quoque dicit S. Athanasius, *Calix Communionis mysticus aqua miscetur, quoniam purum vinum Dei puram & impermixtam significat naturam*; quod autem aqua temperatur, designat unionem quæ inter nos (h) est. Gregorius Nazianzenus ita loquitur; αἶμα καὶ ὕδωρ τῆς πλευρᾶς χέρομενον, τὸ μὲν ὡς ἀνθρώπου, τὸ δὲ ὡς ὑπὲρ (i) ἀνθρώπου. Theophylactus pariter de Armeniis vinum aqua non miscentibus, καθαιρῶσα τὸ

(c) Resp. p. 27.

(d) Epist. p. 42.

(e) Ibid. p. 43.

(f) Resp. p. 27, 28.

(g) Pedagog. Lib. II. cap. II.

(h) In Psal. 74. ap. Combefis auctuar. Bibl. Patr. tom. II. p. 435. ut citatur à L'arroque in Histoire de L'Eucharistie p. 7. Ed. Amstel. 1669.

(i) Greg. Nazianz. cit. in Zygabeni Panoplia. p. 154. Ed. Valach. πλεον

πλεον τὸ θαύματ' ὅ, τὸ μὲν ἐν αἵμα σύμβολον τῆ εἶναι ἀνθρώ-
 πον ἢ σαυρωθέντα, τὸ δὲ ὕδωρ, ὑπὲρ ἀνθρώπον, τῆ εἶναι (k)
 θεόν. De iisdem quoque ita Nicephorus Callistus,
 οἱ δ' αὐτὶ ἐκ ζυμον, ἐκ ἄρτον ἐν τῇ ἱερατικῇ ἀγισταίᾳ πρεσ-
 φέρουσι, καὶ οἶνον ἀκέραιον ὕδατι μίαν διὰ τὴν φύσιν ἐν τῷ
 χρεῖσθ' καταγγέλλοντες· καὶ ἐκ, ὡς ἡμεῖς, κινῶσι, τὴν ἔνωσιν
 τῷ δύο φύσεων (l) ὑπεμψίνοντες. In Eutychii denique
 Zygabeni πανοπλία δογματικῇ, quid de hac re saculo
 duodecimo senserit Ecclesia Græca ita habemus expo-
 situm. Ἡμεῖς δὲ ἢ οἶνον ὕδατι κινῶντες, ἱερουργομέν τε
 καὶ μεταλαμβάνομεν, ἐμφαίνοντες τὴν ἔνωσιν τῷ ἐν χρεῖσθ' δύο
 (m) φύσεων. Huc etiam respicere videtur Nicetas in
 Comment. in Greg. Nazianz. orat. 24, ubi de illo
 Proverbiorum agens, *Bibite vinum quod miscui vobis*,
 ait, *admodum autem apte Sapientia se vinum suum miscuisse*
dixit: neque enim alioqui res Divinas capere possemus,
nisi humanis vocibus (n) temperata essent. Dissimulan-
 dum quidem non est Theophylactum aquæ adjudicare
 Dei representationem; cum autem contra Armenios
 scribat, qui aquam eo nomine respuerunt, quod Chri-
 stum hominem denegarunt, verò similis est voces
 αἷμα & ὕδωρ, errante scribita, mutuo transponi. Si vero
 aliter; sequitur tantum Patres non adeo fuisse soli-
 citos utrum aqua hominem, vinumque Deum, aut è
 contra Deum aqua, & vinum hominem exprimeret,
 modo utriusque in Christo naturæ unionem
 utrumque simul representare pro concessio haberetur.

Quæ ad Feuardentii, Grabii & Massuetii testimonia
 infirmenda adjeceris, nullius esse ponderis aut mo-
 menti hinc planè evincitur, quòd rationi penitus &
 veritati consentire horum interpretationes, *verbisque*
scopo, consilio & argumento Auctoris cui exponendo in-
 sudant, confirmari ostenderim. Ad Clementem igitur
 Alexandrinum accedamus.

Hic vero ultro tibi largior, Vir Doctissime, Clemen-
 tem hoc in loco agere *de diverso statu Judeorum, in de-*
serto nunc diu errantium, deinde in terram Canaaniticam
jam (o) intrantium. Alterum cum Gentium in tene-

(k) In Joan. 19. p. 828. (l) Eccl. Hist. Lib. xviii.
 cap. 53.

(m) Πανοπλία δογματικῇ p. 998. Ed.
 Valach. 1710.

Ed. Par. 1630.

(n) Greg. Naz. oper. Tom. ii. p. 868.

(o) Epist. p. 44.

bris olim vagantium statu confert, alterum cum eorundem conditione ab errore jam redeuntium & Christo nomen dantium. Utque diversus Judæorum status Gentes à peculio olim alienos, nunc restitutos adumbravit, ita aqua Deserti, uvæ Canaanitica, in temporariæ quietis signum Judæis, apposita, vinum Eucharistiæ, Christianis in æternæ quietis typum, aqua mixtum figuravit. Sed negas strenuè ad Eucharistiam omnino spectare hanc periodum, Christi que sanguini cum aqua è latere fluenti totam decernis, contra manifestum universi capitis scopum, Clementis que ipsius de Eucharistia se loqui testantis, enunciationem luculentissimam. 1°. Enim *de potu* inscribitur ipsa oratio, & inter se componuntur Judæi & Christiani ob eum, quem sumerent, potum. 2°. Ipse affirmat Presbyter Alexandrinus, & quasi ex prædictis colligit, *potus* ab ipso supra memorati & verbi temperaturam Eucharistiam nominari. Imo antea, duabus tantum lineis, a loco de quo agitur, interpositis satis suam exposuit sententiam, cum diceret *τὸ ἐστὶν ΠΙΝΕΙΝ τὸ αἶμα τῷ Ἰησοῦ*. Contra illud quidem objectas, cum ex sententia meâ *Eo tendat totius sermonis scopus, aquæ ut usum in temperantiam commendet, vinum aqua in calice Eucharistico temperandi usum nequaquam posse inde (p) inferri*. Concedo equidem *aquæ simplicis* commendationem à miscendi instituto plurimum abesse. Vox autem *Simplex*, licet in ea, quam postea adhibueris, quæstione (q) occurrat, in argumento tamen meo nullibi reperitur. Nec immerito hic distinguo inter aquam, & aquam simplicem, quoniam qui aquæ simplicis utrum dilaudat, vinum improbat, sed aqua commendari potest ob vinum temperandum, etiam sobrietatis conciliandæ gratiâ. Hoc etiam sensu intelligi posse Clementis verba ex ipso capitis initio patet, ubi cum S. Paulo monet *utendum esse modico vino*. Fatendum quidem est eum hæc verba adduxisse, ut à nimio vino sumendo dehortaretur, quoniam non nisi modicum præscribitur. Si autem in laudem aquæ habita oratio, vini modici bibendi præcepto Apostolico confirmari potest, multo quidem magis potest eadem commendari sacratissimo Christi exemplo, non solum modico utentis vino, sed & Eucharistiam in vino

(p) *Ibid.* p. 52.(q) *Ibid.*

aqua

aqua temperato & comminuto instituentis. Quid quod Clemens noster vinum omnino prohibuisse haud videtur, ut ex sequenti pagina colligo, ubi dicitur, *Optimum est aqua plurima vinum miscere?* Quod autem miscendi ratione explicata, hoc modo (q) infert: *Eos itaque laudo & admiror, qui vitam austeram delegerunt, & temperantiae medicamentum aquam appetunt, vinum autem tanquam ignis minas fugiant, adducta à nobis interpretationi nihil repugnat. Ita enim se habet integrum argumentum.* “Quam noxium sepius sit vinum ex Paulo apparet, dicente non nisi modico esse utendum, etiam cum ita exigeret salutis ratio; quam utilis & salutaris sit aquae usus, Judaeorum pariter, & Christi exemplo confirmatur, qui licet in quietis & refectiois signum vinum apponerent, tamen aqua affusa corrigendum maluerunt, eos itaque laudo, &c. qui aquam appetunt & vinum fugiunt.” Ad alterum respondes, Clementem, cum racemi semel meminisset, mox de Christi sanguine, cujus typus erat racemus, loquendi ansam arripere; deinde transire ad salutem, quam Christus fuso sanguine hominibus attulit; postquam vero de duplici sanguine differuisset, spiritualia mysteria latius (r) exponere. Sed sane nulla ratione ea hic disjungis, quae optimè cohaerent, & digressionem obtendis, ubi omnia perpetuo quodam tenore & mutuo nexu sibi invicem respondent. Hunc enim sibi dicendi scopum proposuit Clemens, ut Judaeos vinum aqua mixtum in Quietis figuram bibentes, Christianis Dominicum Sanguinem aqua temperatum in salutis pignus fumentibus, assimilarer. Ne autem absurdum planè videretur, ut quis Christi Sanguinem hauriret, explicationem subiungit, Christi quae duplicem esse Sanguinem enunciat. Cum autem Clementis verba *ἵνα δὲ τὸ ἀπὸ τοῦ αἵματος*, praeposita quaestione, *Quomodo potest quis bibere Christi sanguinem* explicuisses? Respondes vocem *ἵνα* minimè convenire τῷ *Quomodo* sed τῷ (s) *Quotuplex*. At sane eruditione tua, Vir Doctissime, indigna prorsus est nimia haec subtilitas & scrupulosa Cavillatio. Te enim non latet ejusmodi esse quaestiones quasdam, ut

(q) Ibid.

(r) Ibid. p. 53.

(s) Ibid. p. 52.

non nisi Distinctioni concedant. Et quidem ita hic nobiscum agi perspicuum est. Cum enim qui de dictis à Clemente dubitasse intelligitur, rogaverit, *Quomodo Christi sanguis bibi poterit?* liquido patet ortam fuisse quaestionem ex homonymia vocum *Christi sanguis*, quibus verum & realem Domini sanguinem, pro Sacramentali, intellexerit. Quaestio autem homonyma solvi non potest, nisi diversis dictionis ambiguae sensibus, adhibita distinctione, enumerandis: Quod & in hac Clementis responsione factum videmus. Cum enim quaesitum fuerit, *Quomodo Christi sanguis bibi poterit?* respondetur, Non posse quidem carnaliter sed spiritualiter, duplicem enim esse Christi sanguinem, alterum verum & realem è latere effluxum, alterum Sacramentalem in Eucharistia exhibitum. Omnia hic mutuò sibi constant, claraque sunt & in propatulo posita. At videamus, locum quomodo tandem sis enarraturus. Contendis igitur hoc in sensu esse intelligenda S. Clementis verba: "*Magnus ille Botrus, qui pressus & aqua temperatus plena fuit & perfecta figura Christi in crucem acti & Sanguinis ejus aqua simul è latere fluentis, signum erat Judæis in quietem ex errore institutis. Quomodo etiam verbi Sanguis signum fuit ac sempiternae hominum quietis pignus. Sanguis uvæ Judæis quietem Canaaniticam, Christi sine fine hominibus salutem (t) attulit.*" Concedis hic Botrum Canaaniticum prius fuisse pressum, deinde aqua temperatum, & quatenus pressum & aqua temperatum fuisse typum Christi; concedis pariter mixtionem Canaaniticam fuisse Judæis temporariae quietis signum, sicut Christi sanguis est Christianis aeternae. At obsecro, quomodo fuit Judæis temporariae quietis signum mixtio Canaanitica, nisi in quantum ejusmodi fuerit potus, qui homines in otio & quiete constitutos maximè deceret, sicut apertè inniuit Clemens, cum eandem aquae simplici opponat, quam in solitudine errantibus naturalem vocat & convenientem potum? Si autem typi vis in mixti potatione constiterit, cur Antitypo eandem denegas? Quamobrem premi concedis & bibi uvam Hebraicam, at premi tantum Christi Sanguinem? Ut verbo omnia, quid alteram collationis partem admittis, alteram respuis? Sanè miror quæ sit hæc

(t) *Ibid.* p. 45.

tua argumentandi ratio. 1° enim fateris, quodcumque demum per *verbi Sanguinem* &c. intelligendum sit, in vini & aquæ potu eundem adumbrari. 2° Largiris etiam verba tam præeuntia proximè quam sequentia de potu loqui utraque. 3° Concedis denique Eucharistiæ paulo postea mentionem fieri, idque in iisdem penè (u) verbis. Hisce vero non obstantibus universis, affirmas de sanguine Christi potabili minimè posse locum intelligi. Penes ergo Lectorem sit iudicium, annon ita potius sit Clemens explicandus.

“Magnus ille Botrus, qui pressus & aqua in Judæorum potum temperatus, signum erat Judæis in quietem ex errore institutis, plena fuit & perfecta figura Christi, qui in Crucem pressus sequens in vino & aqua bibendum præbens, signum est ad sempiternæ hominum quietis pignus. Judæorum mixtio quietem ex errore Canaaniticam exhibuit, Christianorum repræsentat verbi sanguinem salute temperatum, h. e. Deum homini salvando adjunctum.”

Sed negas Clementem Dei atque hominum naturam in vino & aqua exhiberi tradidisse; cùmque, ut eum hoc fecisse ostenderem, duo loca protulissem, in quorum primo dicit vinum aqua misceri *sicut sanguis ejus salute temperatur*, in altero autem explicatius, *ut vinum aquæ, ita homini spiritum adjungi*; respondes, ut rectè procedat hæc mea argumentatio, necesse esse *Salutem quæ per sanguinem Christi hominum naturæ competit, & ipsa hominum natura idem (x) sonent*, itaque reciprocata vicissitudine permutentur, ut priori in loco legi possit, *ut sanguis ejus homine miscetur*, in inferiore, *ut vinum aquæ ita saluti spiritus adjungitur*. Dato igitur ita se rem habere, non video quid inde absurdi evenerit. Aliud nihil excogitari potest, quàm quod hujus dictionem duram reddat, & incomptam. Quid autem durius et incomptius invenies in hisce verbis, *Saluti Spiritus adjungitur*, quam in iis, quæ disertè apud Clementem habentur, *sanguis ejus salute temperatur*? Sanè nemo est qui non æquè intelligat, quomodo *saluti Spiritus adjungatur*, ac *Christi Sanguis*

(u) Ibid. p. 51, 52, 53.

(x) Ibid. p. 45.

eandem temperetur. Præterea verò perperam negatur posse se mutuo explicare quæ terminos non habeant inter se convertibiles. Respuisne igitur consentientes & parallelas Scripturarum Textus, quoniam desumpta ex alterutro pari numero verba, in ea quæ ex adverso invicem reliqua sunt, non satis quadrant? verbi gratiâ, cum St. Petrus ea, quæ ecstasin passus fuisset, nempe *se quicquam pollutum vel impurum nunquam edisse*, repetita exponit per *mibi ostendit Deus ne quem pollutum vel impurum hominem* (y) *dicerem*: potestine negari idem utroque intelligi, quoniam vox *edere* posteriori loco nequaquam convenit, & per absurdum esset dicere, *Deum ei ostendisse ne quem pollutum vel impurum hominem ederet.* Ita quoque cum Clemens Christi Sanguinem salute temperatum per Spiritum homini adjunctum explicat, quis nisi impetu magis abreptus, quam consilio fretus, ἰσχυράμα esse hæc duo negaverit, quoniam *salus* pro *homine* in posteriori loco nequeat substitui? At quomodo tandem se res habeat, paucis accipe. Christi sanguis salute temperatus ponitur pro spiritu homini adjuncto, quoniam homo, salutis Subiectum, Christi sanguine assumpto, accipit Spiritum Dei; ubi nihil sanè adeo coactum est, quin & scribendi Legibus cedat, & frequenti usu confirmetur. Sanguis enim pro Spiritu sufficitur per Metonymiam cautæ pro effectu, *salus* vero pro homine per Metonymiam adjuncti pro subiecto.

Sed ut Clementis pro aqua testimonii vis & pondus extenuetur planè & evanescat, cum clarissimo (z) Antistite contendis τὸ λόγος non cum τῇ αἵματι, sed cum τῇ σαρκὶ per appositionem conjungi, nec proinde transferenda esse verba cum Sanguis uva, verbum Sc. *aqua temperari voluerit*, sed cum Sanguis uva, hoc est, verbi, *aqua temperari* (a) *voluerit.* At sanè violentior est hæc constructio, quam ut admitti possit, nec rarissimo usu, nec unico exemplo confirmata, utcumque ob loci difficultatem ad eandem se recurrere coactum senserit Episcopus. Quis enim induci potest ut credat, Genitivum in regimine positum tam procul à regente substantivo disjungi, & sub extremo

(y) Act. x. 14, 28.

(z) D. Potter.

(a) Epist. p. 46.

propositionis exitu reperiri? Clementem, si dicturus esset *Sanguinem uvæ*, i. e. *verbi aqua voluisse temperari*, ita præter morem & rationem loqui potuisse, nempe *Sanguinem uvæ aqua temperari voluisse*, hoc est, (b) *verbi*. De Herveto autem longè aliter judicandum est. Hic enim ὁ λόγος ad universam refert clausulam, quo sanè posito, ad finem non adeo ineptè collocatur, *Cum Sanguis uvæ aqua temperari voluerit, scilicet verbum*, id est, scilicet verbum aqua temperari voluerit. Sed pergis, ipsam uvam verbi typum, & Sanguinem uvæ verbi Sanguinis figuram apud Sanctos Patres frequenter legimus; nusquam vero, quod sciam, invenimus Sanguinem uvæ verbum (c) denotare. Hæc autem obiectio plus habet subtilitatis quàm ponderis. Posito enim Patres verbum pro more appellare uvam, & Sanguinem verbi, uvæ Sanguinem; tamen Christi Sanguis nonne pro ipso Christo Metonymicè potest usurpari, & uvæ Sanguis similiter pro ipsa uva? Ex S. Scripturis patet ipsum pariter Christum ac Christi carnem, panem (d) dici. Nulla autem adduci potest ratio, quamobrem nequeat Christus potus perinde ac panis appellari. Imo ipse hic noster Clemens expresse docet verbum dici Sanguinem. ὁ λόγος ὃ καὶ βρώμα καὶ σὰρξ, καὶ τροφή, καὶ ἄρτος, καὶ αἷμα, καὶ (e) γάλα. Et iterum, φέγγεται δὲ πρὸς τὸ θεὸν τὸ αἷμα, ὁ (f) λόγος. Etiam paulo ante dixerat verbum potari, Πίνεται ὁ λόγος, ἡ τροφή τῆς ἀληθείας. Vero igitur nonne est quàm simillimum, eum, qui altero in loco ipsi verbo accomodat sanguinis verbi periphrasin, idem quoque in altero fetisse? Qui in *Pædagogi* primo Christum αἷματι per appositionem conjungit, eundem allegoricæ locutioni, Sanguinem denotanti, in secundo apposuisse? Qui denique Christum ibi potum nominat, Christum quoque sacri liquoris appellatione hic indigitasse? Adstruitur his, quod Cyprianus aliique testantur, quando in Calice vino aqua miscetur, Christo populus adjuvatur, & credentium plebs ei, in quem credidit,

(b) Τὸ αἷμα ὃ τῆ σαφελῆς ὕδατι κίρναται ἐδείκται ὁ λόγος.

(c) *Epist.* p. 46.

(d) *Johan* vi. 48.

(e) *Pædagog.* i. cap. 6.

(f) *Ibid.*

copulatur & (g) jungitur. Hic vero, quid aliud dicitur, quàm quod Christus in vino, in *sanguine uvæ* repræsentatur? Præterea vero everti planè videtur hæc tua interpretatio verbis citata proximè sequentibus, ubi affirmat Clemens Sanguinem uvæ aqua mixtum Christi Sanguini salute temperato respondere. Si autem huic illud respondet, eadem esse utraque non possunt. Nihil enim seipsum repræsentat. *Sanguis* ait, *uvæ aqua temperatus est*, non ut ipse, sed ut *Christi Sanguis salute temperatur*, quod manifestò evincit minimè fuisse verbi sanguinem, qui aqua temperatus est, sed aliud quicquam quod huic responderit, cumque illo similitudinem quandam habuerit & Analogiam, id est vinum.

Sed ut explicatio tandem evadat nodosa hæc & perquam difficilis Pædagogi oratio, operam dabo, ut, omni rejectâ appositione, ad Grammaticorum Leges & Scribendi normam recta & quasi ad lineam accommodetur. Interpretes, utcumque in diversa abeant, cum de structurâ & mutuâ verborum coherentiâ differant, unâ tamen voce de Eucharisticâ hic agi mixture testantur: Et sanè si verborum ordinem spectemus, Christi quoddam mandatum ad vinum Eucharistiæ aqua miscendum præ se ferre videntur. Ita enim se habent: Τὸ αἷμα & τὸ σατυλῆς ὕδατι κίενασαι ἐδεήσαντο & τὸ λόγος. Primâ, inquam, facie obviam de nobis offert hujusmodi interpretatio, *Vinum aqua misceri volente verbo.* Cum autem, verbis ita expositis, accusativus modum infinitivum præcedat oporteat, cumque interpretes adverterent pro accusativo Genitivum, pro τὸ αἷμα, τὸ αἷμα & adhibuisse Clementem, aliâ sibi tentandum viâ statuerunt, qua difficultatem tollerent, & nodum penitus solvisse viderentur. Αἷμα & igitur cum ἐδεήσαντο conjunxerunt, & participio infinitivum continuò postposuerunt, adeo ut de τὸ αἷμα & integra periodus absolute prædicaretur; sed & huic constructioni sua quoque inerat difficultas, & alterius Genitivi nempe τ

(g) Cyprian. Epist. ad Cæcil. Bedæ in Marc. cap. xiv. *Beitrage de Corpore & Sanguin. Christi* pag. 68. Edit. Lat.—Eng. London, 1687. Concil. Bracar. iv. Can. 11.

λόγῳ remansit adhuc ratio reddenda. Satis se commodè exposuisse sensit Hervetus, cùm τὸ λόγῳ vocī αἵματι per appositionem connexum ad universam præcedentem clausulam retulisset. Præsul verò celeberrimus τὸν λόγον sanguinem uvæ minùs propriè vocari suspicatus, idem cum σατυλῆς conjunxit, scrupulosè hoc mōdo observans quæ Christum inter & uvam, sanguinemque Christi & uvæ succum intercedit, affinitatem. Hanc Sententiarum diversitatem expendi supra, ubi Herveto palmam dederim, utpote qui orationis stylo minus repugnet, adeoque dicendi legibus non fuerit abusus, ut quæ affixerit Clementi verba, à Clemente alibi dictis consonent planè & respondeant. Sed spero lubens nullâ nos necessitate adigi, ut ad harum interpretandi rationum alterutram recurramus. Cùm enim ex eo oriatur scrupulus omnis & obscuritas, quod τὸ αἷματι in secundo casu exhibeatur, fingamus interim Clementem scripsisse τὸ αἷμα τῆ σατυλῆς ὕδατι κίρνασαι ἐδεήσαντο τὸν λόγον. Nemo autem est qui non agnosceret, perspicuè hic agi de Christo vinum aqua misceri jubente. Hujusmodi enim loquendi modus non solum usu receptus est, sed & magno exemplorum cumulo confirmatur. Ita cum Baptistæ nomen à Zachariâ petierunt, hoc modo in Scripturis exponitur: τὸ π αὖν δέλοι χαλεπαί (b) αὐτῶν. S. Paulus etiam de Christianis Jndaizantibus loquens ait δέλησιν ὑμᾶς (i) πειτέρνεσαι. Solius igitur Quæstionis est, utrùm τὸ αἷματι pro τὸ αἷμα nequeat usurpari. Possè quidem, si præfixum habeat articulum, extra omnem planè controversiam est. Ita enim adhibetur τὸ τὸ πύχῃ pro ἡ πύχῃ, τὸ τὸ γεγαυμάτων pro τὰ γεγαυμάτα, τὰ τὸ βαρβάρων pro οἱ βάρβαροι, τὸ τὸ ἐλευθερίας pro ἡ ἐλευθερία, τὰ τὸ πτωείας pro ἡ (k) πτωεία. Contra autem nihil facere, quod absit articulus, testes nobis sunt Grammatici, qui, licet usum ejus & officium satis fusè enarrent, palam tamen profitentur, eodem auctores pro arbitrio uti vel respuere, præfigere aut abjicere. Sed ut omnis dubitandi ania penitùs eripiat, pro exemplo habemus Herodotum, qui de

(b) Luc. i. 62.

(i) Gal. vi. 13.

(k) Vid. Possel. Syntax. p. 199. & seqs

Cræso, super lignorum struem, ex mandato Cyri, imposito locutus, ait *ipsi in mentem venisse Solonis Dictum*, quæ in Græcis dicuntur τὸ Κρῖσφ εἰσαλεῖν τὴ Σόλων. ubi τὴ Σόλων pro τὸ τὴ Σόλων (l) ponitur, sicut in Pædagogo τὴ αἷματ pro τὸ τὴ αἷματ. Hic insuper locus adeo cum Orationis Clementinæ Stylo & Structurâ conspirat & coincidit, ut non solum Genitivum pro accusativo, sicut in Pædagogo, habeamus, sed & Genitivum etiam, uti in eodem, infinitivo modo præcedentem, τὴ Σόλων εἰσελθεῖν pro τὸ τὴ Σόλων εἰσελθεῖν, ut τὴ αἷματ κίρναδς pro τὸ τὴ αἷματ κίρναδς. Nec video, quid tandem objectari poterit, nisi contentionis causâ quis urgeret, in Genitivo poni τὴ Σόλων propter substantivum aliquod subintellectum, quale ῥήμα aut λόγον. Cui respondeo, idem etiam agi cum cæteris omnibus, quæ supra adduxerim, exemplis. Ita in τὸ ἡ τύχης subauditur πρῶτον, in τὸ τῶν γεγραμμάτων subintelligitur ἔργον & ita de reliquis. Similiter etiam in Clementis τὴ αἷματ subauditur πόμα, aut aliud ejusmodi. Quicquid igitur difficultatis habuisse visus fuerit hic locus, totum resolvitur in Articuli Ellipsin, quod demum restituto, nihil non clarum, perspicuum, & intellectu facile reperitur, verbaque sine ullâ vel terminorum perturbatione vel implicatione sensûs ita tandem legenda sunt: τὸ τὴ αἷματ τῆς σαυλῆς ὕδατι κίρναδς ἐβελήσαντ τὸ λόγον. Hoc est, Sanguinem ut aqua temperari volente Verbo.

Cum de Literâ jam constet, non est quod multum de sensu mystico laboremus; cum autem fatentem me inducas S. Clementem hoc in loco de Sanguine Christi locutum esse, non symbolico & figurato, sed reali & carnali, quem pro nobis pressus, pro nobis peccatoribus cruci affixus aqua mixtum fundi à latere (m) voluerit: æquum est, ut palam hic facerem me nihil ejusmodi aut fateri, aut credere, aut percipere posse. Contextus quidem, ut Herverus explicat, Sanguinem cum aqua è latere Christi effusum comprehendit, hoc vero non iis de quibus certatur, sed quæ proximè præcedunt,

(l) Herodot. Clio. Sylburg. Syntax. cap. 15. ad fin. Gram. Clenard. p. 475. Ed. Hanov. 1612.

(m) Epist. p. 47.

verbis exprimitur, cum nempe Christus dicitur
 ὁ λόγος ὁ ἰσχυρὸς ἡμῶν Θεός, *verbum pro nobis PRESSUM.*
 Ut enim uvam Canaaniticam prius in torculari ex-
 haustam & deinde aquâ, ut biberetur, mistam fuisse
 docet, ita quoque Christum, uvæ antitypum, in
 Cruce prius pressum & postea ab hominibus in vino
 & aqua Eucharisticâ potatum explicatiùs tradit. Sed
 de reddito Quæstioni tuæ responso quereris, meque
 tibi de carnali sanguine interroganti, qua ratione fieri
 potuit, ut aqua mixtus Christianis bibendus præbeatur, de
 spiritali minùs appositè reposuisse (n) ais. At etiamnum
 iterumque respondeo, sanguinem de Christi latere
 effusum per signam & spiritum & bibi posse & in
 Eucharistia præberi: Cujus rei testes tùm S. Scrip-
 turas tum Ecclesiæ Anglicanæ Ritualet appellat, in
 quorum utroque Calix Eucharisticus disertè dicitur
 Sanguis Christi in Crucem (o) effusus. Si autem qui
 a fidelibus bibitur, Sanguis est Christi in Crucem
 effusus, tùm sanè meritò dicitur Sanguis iste, ut
 biberetur, effluxisse. Sed & hic loquendi modus
 Clementi cum aliis Patribus communis est. Ita Liber
 de Sacramentis S. Ambrosio affectus de aqua prædicat,
 eam ex Christi latere effluxisse, ut (p) emundaret; hoc
 est, per Baptismum. S. Augustinus vero signatè
 docet Sacramenta Ecclesiæ ex latere (Christi) (q) mana-
 visse, & specialius porro, aquam inde effusam salutare
 temperare (r) poculum. Quinimo & ipse concedis
 Sanguinem istum in Crucem exhaustum à fidelibus per figu-
 ram bibi (s) posse: quo nihil in rem nostram aut dici
 potest luculentius aut quæstioni tuæ plenius respon-
 deri.

Objicienti præterea juxta S. Clementem Sanguinis
 Christi perfectum representamen vino solo (t) fieri, cum
 responsum fuerit, eum, utcumque perfectum fateretur,
 institutum (u) negasse, rogas denique qua ratione vinum
 Christi Sanguinis representamen fieri potuerit, nisi ab ipso
 Christo in eum finem institutum (x) esset? At sanè pluri-

(n) Ibid. (o) Vid. Office for Communion in the
 Words of Distribution, and St. Matth. xxvi. 28.

(p) Lib. v. cap. 1. (q) Tract. 120. in Joham. Tom. iii.
 p. 804. (r) Ibid. (s) Epist. p. 47.

(t) Conc. p. 40. (u) Resp. p. 31. (x) Epist. p. 48.
 mum

mum falleris, Vir Doctissime, si allegorias omnes & excogitata à S. Patribus Symbola ex institutione desumi existimas. Rem quidem allegoricè expositam à Christo fatemur institutam, sed allegorias ex arbitrio fingunt, itaque demum proponunt, ut Sacramenti Essentiam minimè ingredi sapiùs saltem videantur. Namque ut rem in pauca conferam. Hæc, quæ coram est, allegoria, aut instituitur, aut non instituitur: Si non instituitur, actum est de objectione tua: Si instituitur, aqua pariter instituatur necesse est ac vinum, quoniam alterum allegoriæ membrum est, & salutem dicitur repræsentare, à vino proinde æquè non separanda ac salus à Christi (y) Sanguine. Sed ad alium nos remittis locum, unde vinum solum, utpote Christi Sanguinis Symbolum, salutem præstare (z) contendis. Ita se habet. *Fert vinum vitis, sicut verbum Sanguinem; est autem utrunque poculentum hominibus ad salutem, vinum quidem corpori, Sanguis (a) Spiritui.* Ut autem appareat, quàm minimè in rem tuam valeant hæc verba, notandum. 1°. Per totam clausulam nullam usquam fieri vini solius mentionem. Cum enim dicitur *fert vinum vitis poculentum hominibus ad salutem*, non magis negatur aqua, quàm cum Christus dicitur *de cælo descendisse, ut vitam daret (b) mundo*, humana Domini negatur natura. Certum tamen æquè est, Christum humanam non induisse naturam, cum de cælo descendebat, ac vinum aqua non fuisse temperatum, cum ex uvâ egrediebatur. 2°. Dubitari non potest, quin restrictiori quodam sensu accipienda sint verba ista, quoniam si per se salutem confert vinum, nil opus est pane. Si autem panis non negatur, quid aquam negas? Si panem necessario adhibendum concedis, licet non memoretur, quid aquam respuis, eâ solum de ratione, quòd ipsa quoque non memoretur? Ut autem quod vero propius est, tandem expediam: Docet Clemens vinum vitis corpori, sicut verbi Sanguinem spiritui, poculentum esse ad salutem, non quod vinum per se, sed cum pane simul & aqua præbeat salutem, eodem planè modo,

(y) Resp. p. 31.

(z) Epist. p. 48.

(a) Pæd. Lib. 1. c. 5.

(b) Johan. vi. 33.

quo Ecclesia Anglicana tam pani quam vino tribuit hominis salvandi (c) gratiam, licet finem eum ut consequantur fideles, de utraque specie participandum (d) moneat.

Sed observatum est præterea S. Clementem, licet per vinum Dominum, per aquam Hominem indicari affirmet, nequaquam illis hæc imagines, exulante temperamento, (e) ascribere. Hic vero attonitus postulas, Ubinam Gentium hoc commentum (f) reperies. Sanè, Vir Eruditissime, non è longinquo petendum est, quo interpretationem hanc nostram confirmemus. De facto quæritur, remque ipsam tibi auctorem dabo. Non hic loquitur Clemens de vino impermixto, sed aqua simul temperato; non utriusque naturæ representationem alio poculo quàm Eucharistico adjudicat, quod tamen, Christo mandante, mixtum fuisse, verbis tradit disertissimis. Deum denique ab homine nequaquam disjungit, nec proinde symbolum Dei, quod in vino, à symbolo hominis, quod in aqua exhiberi contendit. Hinc facile patet, quid demum de objectionem illâ, in quâ spem quasi omnem collocastis, ex vino Christi Sanguine appellato deductâ, statuendum sit. Ita enim argumentaris: Id solum poculi essentiam ingreditur, quod Christi Sanguinem repræsentat, sed vinum solum juxta S. Clementem Christi Sanguinem repræsentat: Ergo, &c. At quomodo tandem probabis vinum solum juxta S. Clementem Christi Sanguinem repræsentare? An quod vinum poculi temperati ab illo dicitur Christi Sanguis? At quâ ratione fieri potest, ut, quia vinum poculi temperati Sanguinem Christi exhibet, ergo vinum poculi non temperati idem faciat? Nihilne igitur interest inter poculum temperatum, & poculum non temperatum, inter vinum, quod est pars Cramatis, & vinum solum? Certo tamen certius, est S. Clementem hujusmodi solummodo vinum hic vocasse Christi Sanguinem, quod pars fuit poculi vino & aqua temperati. Nec quicquam obstat quòd Cyprianus, ut ais,

(c) Vide Common-prayer Book, in the Words of Distribution. (d) Ibid. Rubrick before the Words of Distribution.

(e) Resp. p. 31.

(f) Epist. p. 49.

affirmat vinum, exclusa aqua, esse sanguinem (g) Christi. Id enim fit relativè tantùm, significationis ejus, quam, dum aqua nondum abesset, præ se tulerit, ratione habita, ad exemplum Scripturæ, quæ remansisse dicit Dagon, postquam caput ejus & ambæ palmæ manuum abscissæ (h) fuissent; & S. Petri, qui de fonte sine (i) aqua loquitur. Quid quod Cyprianus idem planè de aqua affirmat, si aqua sit sola, plebs incipit esse sine (k) Christo? cùm tamen inter omnes conveniat, aquam institutam non esse solam, nec proinde sine adjuncto vino quicquam posse institutum significare. Imo perspicuum est, Cyprianum non nisi ἐπιτεργιῶς hic loqui, cumque aquariis ex concessio agere, dicentem Si vinum tantum quis offerat, Sanguis Christi incipit esse sine nobis. Suam enim expositurus propriam sententiam quam disertissimè testatur, calicem Domini non esse vinum solum nec aquam solam, aquæ porro & vini commixtionem non potuisse ab invicem (l) separari. Si autem Cyprianus vinum, exclusa aqua, calicem esse Domini pernegaverit, eidem non potuit signa & repræsentationes calici isti proprias & idoneas ascribere. Quod enim Existentiæ Sacramentalem habet nullam, ei nulla quoque competit Sacramentalis repræsentatio. Ut vinum absque aqua esse non potuit, ita nec significare potuit separatum. Quæ enim disjungi nequeunt, nequeunt nisi juncta repræsentari. Sed quæris, An id cujus usus ex solis hominum sanctissimorum licet figmentis, & variis iisque obscuris allegoriis pendet, æquè necessarium judicabitur ac vinum, quod testante non solum Scriptura, sed etiam omnibus primævæ Ecclesiæ Scriptoribus, Sanguis Christi, hoc est, Calix Dominicus (m) nominatur? At vero, Vir clarissime, quæ hic de aqua simul & vino prædicas, auctore nemine, nemine testante profers. Adeo enim aquæ usum figmentis suis & allegoriis acceptum non ferunt Patres, ut eam nunquam mysticè enarrent, quin & vinum quoque allegoria comprehendant; utcunque porro figuras hujusmodi & multiplices allegorias adhibeant, tamen aquæ pariter & vini usum ex ipsa institutione deducunt maximè &

(g) Ibid.

(h) 1. Sam. v. 4. juxta Hebr.

(i) 2. Pet. ii. 17.

(k) Ep. ad Cæcil.

(l) Ibid.

(m) Epist. p. 50.

omnino confirmant, ut Irenæi, Clementis Alexandrini, & Cypriani patet (n) exemplis. Quod ad vinum attinet, non solum in nullo Scripturæ loco, aut periodo, sed nec ab aliquo quopiam Antiquissimorum Ecclesiæ Patrum ullibi dicitur, calicem Domini esse vinum solum. Ut igitur Quæstioni tuæ satis superque fiat, quærenti igitur responde, an tutius existimes mero uti, nulla auctoritate, nullis nisi negativis testimoniis fretus, quæque si aquæ non meminerint, si Christi Sanguinem vinum allegoricè dixerint, tamen haud negaverint miscendi usum necessitatemque; aut aquam simul vino apponere, quibus ira invicem commixtis nullus non antiquiorum Christianus usus fuerit, quæque omnes primævæ Ecclesiæ Scriptores unâ voce & consentienti testimonio ex Christo Eucharistiam instituyente habuisse se docent palàm & vehementer affirmant? Sed ut nullus postea objiciendi locus relinqueretur, ex eo nempe quod vinum apud Patres Christi Sanguis dicitur, in hæc verba disceptatum est: *Idem mysterium diversas sibi facile vindicat imagines. Et populum & aquam de Christi latere defluxam aqua denotat Eucharistica; pari sanè modo, ac crama adjunctum Christo populum exprimit & Christum solum, unde fit ut S. Cyprianum insinuantes legamus, vinum aqua intermixtura solum Christi Sanguinem æquè exhibere, ac Sanguinis illius cum populo (o) conjunctionem.* Ait enim, *Aqua sola Christi Sanguinem non potest (p) exprimere*, quod idem est ac si dixisset, *aqua cum vino Christi Sanguinem & potest exprimere, & exprimit.* Huic autem reponis: *Idcirco aqua sola Sanguinem Domini non potuit exprimere, quia aqua non omnino esse potuit imago ejus & (q) Symbolum.* At quis, obsecro, vocem *Solus* ita usquam interpretatus est? Sanè si tibi fides adhibenda est, redundat planè *solus*, nec quicquam omnino significat, quin & Cypriano minimè propositum est dicere, quod dicit, & affirmare, quod docet, *aquam scilicet solam Christi Sanguinem non potuisse exprimere*, è contra autem non potuisse sive solam sive non solam. At, quæso, nonne aqua hic sola opponitur aquæ vino mixtæ? Nonne

(n) Iren. Lib. iv. cap. 57. Clem. Al. Paedagog. Lib. ii. cap. 2. Cyprian. Ep. ad Cæcil. (o) Resp. p. 32.

(p) Ep. ad Cæcil.

(q) Epist. p. 50.

igitur quod de aqua sola prædicatur iis opponitur, quæ de aqua vino mixta prædicantur? Quamobrem si aqua sola Christi Sanguinem nequeat exprimere, exprimat necesse est aqua vino mixta. Quid autem hinc sequitur, nisi aquam Mysterii essentiam ingredi, & repræsentando Sanguini Dominico contribuere? Ita cum socero suo exposuisset Moses, quantum sibi, iudicium inter Israëlitas exercendo, incubuerit oneris, hisce dicitur Jethro eum verbis compellasse: *Gravus est hæc res supra te, non poteris eam præstare* (r) SOLUS. Ubi Moses solus planè opponitur Mose cum comitibus, ut aqua sola apud S. Cyprianum opponitur aquæ cum vino; ut igitur cum aliis sibi adjunctis potuisse Mosen ex eo intelligitur, quod *solus* non potuisse dicitur, sic aquam etiam Christi Sanguinem exprimere merito sanè inde deducitur, quod *sola* non potest.

Quæ sequuntur paginæ 51, 52, 53, id solum agunt, ut evincant Clementem non de Eucharistia, in eo, de quo controversitur, loco, sed de Christi crucifixi Sanguine loqui, omnesque à me supra citatæ refutantur. Ad typum igitur Melchisedecianum protinus pergo. Hic verò observatum est, *nequaquam ex eo, quod vinum & panem Melchisedecianum typum Eucharistiæ appellet S. Clemens, probari integram in pane & vino constitui Eucharistiæ Essentiam. Ita enim aquam de rupe defluxam Christi sanguinem cum aqua fundentis typum* (non calicis, ut me dixisse perperam contendis, licet id quoque poterit vindicari) nuncupasse Apostolum, & aquæ poculum Eucharistiæ figuram dixisse Justinum (s) Martyrem. At hosce inter & Melchisedechi typos plurimum interesse affirmas, quantum sanè inter imperfectum & perfectum, inter partem & totum. *In hoc, inquis consistit istorum typorum defectus, quod in alio potu, quam in eo quem Christus Sanguinem suum fecit, Sanguis Domini ostenditur; in eo hujus perfectio, quod typus ex eadem materia cum prototypo* (t) *constaret.* At sanè plurimum peccat hæc argumentatio, petendo id, de quo quæritur, & pro concessis habendo ea, in quibus omnis controversiæ cardo vertitur. Contentio enim est, utrum Melchisedechi & Eucharistiæ poculum

(r) Exod. xviii. 18.

(s) Resp. p. 35.

(t) Epist. p. 55.

eadem repleta essent materia. Fuisse tu contendis ex eo, quod illud hujus typum appellaverit S. Clemens. Exinde vero nihil posse colligi, adductis aliquot exemplis, ostendo, ubi typo eadem non est cum prototypo materia. Huic reponis, typos à me citatos aliâ, Melchisedecianum vero eâdem cum prototypo materiâ constituisse. Quid hoc demùm nisi idem per idem probare, & conclusionem ex re concludendâ inferre? At quâ, obsecro, de causâ typos istos in medium protuli, nisi quodd aliâ constitissent à prototypo materia? Inde autem nonne planè probatum est, ex eo, quod Melchisedecianum poculum Eucharistici typus esset, nequaquam sequi eandem fuisse utriusque materiam? Cum autem quem typum inter & prototypum excogitaveris, consensum, exemplis contrarium planè suadentibus amovissem, respondes ea ideo nihil valere, quod hujusmodi typos exhibeant, qui non eadem prorsus cum prototypo constant materia. Hoc est, nihil valent contraria ad refellendum exempla, quoniam sunt contraria; quasi assentiendum esset affirmanti ut redarguas, poteritve objectio suffragantibus exemplis confutari. Sed ut semel dicam: Typus prototypo per omnia necessariò respondet; aut non: Si per omnia respondet, poculum aquæ apud Justinum ostendit Christum aquam solam instituisse, quo nihil absurdius. Si non per omnia: Tum ex Melchisedecho panem & vinum offerente nequaquam probatur Christum meri poculum obtulisse. At posito tandem eandem fuisse Melchisedechi & Eucharistiæ calicum materiam, minimè inde compertum est vel Christum vel Melchisedechum vinum purum adhibuisse. Licet enim pro concessio hic habeas, vinum Melchisedecianum aqua haud fuisse temperatum, aliter planè suadent, quæ in Concione dixeris, nempe *Orientali populo merum maximè fuisse (u) invisum*. Si enim Orientis incolis invisus maximè fuerit meri usus, invisus quoque proculdubio fuit Melchisedecho, & ipsi Orientali Sacerdoti. Si autem à meri haustu abhorruit planè Melchisedechus, quis sanus crederet eum idem in sacrum religiosumque potum consecrasse?

(u) Conc. p. 17, 18.

Quæ ex Clemente proxima sectione attuleris, à re quoque prorsus aliena sunt. Si enim *Sanguinem vinum allegorice dici* tradit, eundem quoque *Lac* appellari docet expresse. Hoc verò fecisse eum contendis, non quòd ad Eucharistiam sed ad Baptismum alluderet, in quo celebrando, lactis & mellis delibationem fuisse adhibitam testatur Tertullianus, & innuere infra videtur ipse (x) Clemens. Ad Baptismum sanè allussisse Clementem fateor, ad Eucharistiam non allussisse vix affirmarem. Illud satis confirmant, hoc non omnino redarguunt allata à te testimonia. Non enim quòd in Baptismo lac dicitur verbi Sanguis, ideo in Eucharistia non dicitur. Imo hinc induci quis potest, ut saltem suspicetur, Clementem Eucharisticum pariter ac Baptismi sanguinem voce *lactus* voluisse comprehendere, quòd Christum, quem lac modò vocasset, ideo Ecclesiæ esse nutrimentum confirmat, quòd diceret, *Comedite meam carnem & bibite meum* (y) *Sanguinem*. Ad hæc etiam Domini verba postea respicere videtur, cùm lac & *potum* esse enunciet & (z) *alimentum*. At sanè non magni refert, utrùm verbi imaginem in Baptismo an in Eucharistia lacte exhiberi docuerit: Dato enim in Baptismo solo hoc fieri, quæro tandem, Christi Sanguis, quòd lac allegoricè dicitur, an ideo in aquâ Baptismi non repræsentatur? In lacte itidem constituitur Baptismi materia, & verbi Sanguis in lavacro profluens? Si negas (& neges necesse est) cur ergo contendis solo vino inesse Sanguinis Eucharistici Essentiam? Idemne hic valet argumentum, quod ibi deficit penitus, nihilque efficit? Verbi Sanguis in Baptismo dicitur lac, in Eucharistia vinum; id tamen non prohibet, quo minùs alia sit verbi Sanguinis symbolum in Baptismo materia, nec proinde in Eucharistia. Imò a fortiori argumentandum est, si lac (quod ad Baptismi essentiam non pertinet) dici potest verbi Sanguis, potius multo potest vinum, quod si integra non sit poculi Dominici materia, pars tamen ejus est maximè necessaria, pro toto igitur per synecdochen jure adhibita. Si autem pars poculi dici potest Christi Sanguis, tum sanè Clementis

(x) *Epist. p. 55.*
p. 45. *Ed. Sylburg.*

(y) *Pædagog. Lib. I. cap. 6.*
(z) *Ibid.*

verba

verba de integro non sunt necessario intelligenda.

Sequitur postrema ex Clemente petita obiectio, quam, cum inter alia verbis generalioribus (a) confutarem, mirari te dicis eandem me *silentio* (b) *præterisse*. Specialius igitur agendum est, nec ægrè feram jactatum illud Clementis testimonium propius quidem & accuratius expendere. Ita autem se habet, — *Vinum benedixit* (Christus) *cum dixit: Accipite, bibite, hoc est Sanguis meus, Sanguis vitis* — Quod autem *vinum* esset, quod *benedictum* est, ostendit (c) *rursus*. Clementem hic ex Christi verbis confirmare ais *vinum fuisse quod benedictum est*. Ut autem missa faciam, quæ alibi ipsi huic obiectio (d) responderim, quæro tandem, Aliudne hic aliquid dicit Clemens, quam quod S. Chrysostomus postea affirmaverit? utque hunc Hæretici, nonne tu illum, Armeniorum vestigiis insistens, interpretaris? Quod denique Armenios, non te quoque refutavit concilium (e) *Quinisextum*? Imo vehementiora planè sunt Chrysostomi quam Clementis verba, & ad rem tuam propius multo videntur accedere. Sanctissima tamen Synodus decrevit dicta esse hæc ab Archiepiscopo Constantinopolitano, non ut aquam respueret, sed vinum commendaret, non ut poculo Christi defuisse aquam, sed vinum interfuisse (f) comprobaret. Præterea hanc tuam adversus interpretationem multum facit, quod, cum id sibi proposuerit Pædagogus, ut vini usum contra *Encratitas* assereret, aquam memorare non habuit necesse, cujus itidem ut non meminit, ita nec quicquam contra dicit: ut aquæ usum non vindicat, utpote quæ ab ipsis, contra quos scripturus esset, adhibita fuerit, ita nec eandem excludit, utpote quam ipse necessariam judicaverit, prout in superioribus ostendi. Imo observatu dignum est, eum non de aquâ solum sed de pane quoque omnino siluisse; si autem illud τὸ εὐλογημένον strictius ibi sumitur, nec aliter hic sumendus est. Si vero panem non excludit, nec aquam sanè potest excludere. 2º Non quod benedictum fuit, merum appellat sed οἶνον. Concedis tamen οἶνον pro mixto

(a) *Resp.* p. 36.

(b) *Epist.* p. 56.

(c) *Ibid.*

(d) Reasonableness and Necessity,

p. 74.

(e) *Conc. Trull. can.* 32.

(f) *Ibid.*
non.

nonnunquam usurpari. Si igitur Clementem ex Clemente interpretamus, sibi que constantem credimus Pædagogum, de mixto etiam hic exponendus est, saltem in eo sensu, qui aquam non excludat, quoniam, ut supra evici, disertè testatur vinum aqua temperatum fuisse, quod sanguinem suum Christus appellaverit, & quod proinde benedictum est.

Ad Originem jam rectà ut progrediar, orationis meæ ordo iuadet, & argumentorum tuorum ratio & dispositio. Cùm autem ex iis, quæ contra miscendi necessitatem allatæ fuerint, rationibus, nulla id ponderis habuisse visa est, quod quæ ex ejusmodi locis deducitur, in quibus Patres Christi Sanguinem simplici appellatione vini distinguunt, oblatam hanc occasionem lubens arripio, ut rem accuratius expendam, quæque inde exoriantur, difficultates faciliùs tollam. Ut autem meliùs vertat, argumenti vestigià & originem scrutemur oportet, & quo demum modo partes ejus & membra sibi invicem congruant & connectantur, quærendum est. Ita autem se habet. Cùm Christus in Evangelio docuerit *panem fuisse corpus suum pro remissione peccatorum traditum, & Calicem Sanguinem suum pro eadem effusum*; cum corpus ejus comedenti & sanguinem bibenti vitam desponderit, non comedenti neque bibenti (e) negaverit; concluditur Corporis & Sanguinis Domini symbola, sola esse Eucharistiæ constituendæ necessaria; quodcunque porro corpori & Sanguini Dominico repræsentando iufficiat, Sacramenti latis instituto facere & ex integro respondere. Cùm autem antiquissimi Ecclesiæ scriptores in vino Sanguinis Domini symbolum exhiberi testentur, summâ sequi ratione videtur, vinum solum Sacramenti integritati, Gratiæque & Saluti conferendæ esse necessarium. Licet autem firmissimum forsan appareat hoc argumentum, & summæ veritatis speciem præ se ferat, contrarium tamen tres suggerunt & gravissimæ Quæstiones. 1° Enim dubitari saltem potest, an & Christus ipse à sanguinis sui denominatione aquam abnegaverit; namq; 1°. Certo certius est Scripturis usuvenisse, ut partem pro toto, unum pro duobus sæpissimè adhibeant.

(e) Matthew xxvi. 26, 28. John vi. 53, 54.

Ita Juda pro Juda simul & Simeone (f) ponitur, & filii Israelis, pro Abrahamo, Isaaco, ipso denique Israele & (g) posteris. Anima itidem sicut & Corpus pro (h) homine, caro pro carne & sanguine, & vice versa sanguis pro sanguine & carne (i) i. e. corpore. Homo etiam pro homine & (k) femina. Imò quod & maximi est hic momenti, ipse Dominus carnem ejus edenti idem salutis & æternæ vitæ præmium pollicetur, quod neminem posse consequi postea dixerit, nisi qui sanguinem ejus simul bibiturus (l) fuerit. Sed ut hæc interpretatio compertior adhuc evadat, & fidei plus mereatur, observandum est. 2°. Typum Domini Crucifixi Mosaicum ex sanguine & aqua, Paulo (m) teste, constituisse; cum tamen Judæorum Legifer aquæ nusquam meminerit, imò & ipse Paulus simul & Petrus Apostoli ad eundem typum alludentes, simplici eum Sanguinis nomine (n) notaverint: Ipsa præterea institutionis verba à verbis Moïsis de prioris fœdere loquentis mutuasse Christum, quæ proinde sensu quodam ab iis alieno intelligenda esse nemo facile judicaret. Ut enim Christus dicit, *Hic est Sanguis meus novi* (o) *fœderis*, ita & Moïses dixit, *Hic est Sanguis* (p) *Testamenti*; qui tamen aquam sibi habuit adjunctam. 3°. Christi Sanguinem, non ut venis innatantem, sed ut è latere profluentem exhibere Calicem Eucharisticum. Dicit enim ipse Dominus, *Hic est Sanguis meus* (q) *EFFUSUS*. Imò nec institutum est integrum Eucharistiæ Sacramentum, ut Corpus & Sanguinem Dominicum aliter quàm in Crucem se habuerint, repræsentaret, ut ex S. Paulo constat, qui ait, *Quotiescunque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, MORTEM Domini ANNUNCIATIS, usquequo* (r) *venerit*. Non autem absque aqua effusus est Christi Sanguis aut mors ejus in Crucem exhibita. Si tamen Scripturis in usu positum est ut plus comprehendant

(f) Conf. Deut. xxxiii. 7. cum Jos. xix. 9.

(g) Conf. Exod. xii. 40. cum Gal. iii. 17. Vide etiam Septuag. Version. (h) Gen. xiv. 21. Jac. iii. 6.

(i) 2. Cor. vii. 1. Psal. xciv. 21.

(k) Gen. vi. 3, 7. & i. 27. (l) Joh. vi. 51, 53.

(m) Hebr. ix. 19. (n) Ibid. cap. xi. 28. xii. 24. 1. Per. i. 2. (o) Matth. xxvi. 28. (p) Heb. ix. 20.

(q) Matth. xxvi. 28. (r) 1. Cor. xi. 26.

sensu, quam verbo meminerint : Si Typus pariter & Prototypus Sanguine simul & aqua constiterint : Si Sanguis iste & aqua tam ante quam post Christi adventum SANGUIS solummodo denominentur : Si institutionis verba ex ejusmodi formula fuerint desumpta, quæ per unicam *Sanguinis* vocem aquam simul & Sanguinem designaverit : Si denique de eo dicta fuerint Mysterio, quod Sanguinis cum aqua effusionem expresserit : Tùm sanè par est ut Christi quoque verba de Sanguine & aqua interpretemur, par quoniam est ut Scripturam ex Scriptura, Novum ex Veteri Fœdere, Christum ex Mose, & Sacramentalem distinctionem ex re signata explicemus. Si autem Christus, eum dixit, *Hic est Sanguis meus* &c. non Sanguinem solum, exclusâ aqua, quæ unâ ex latere emanavit, sed utrumque simul intellexerit, tùm sanè nec nobis sufficit de Sanguinis ejus symbolo, exclusâ aquâ quæ cum Sanguine simul effusa est, participâsse. Hinc facile assequimur Veterum mentem, cum alibi institutam prædicant Poculi mixtionem, alibi vinum dicunt Christi Sanguinem. Hæc enim sibi invicem non contrariantur. Vinum exhibet Sanguinem qui de Christi latere scaturivit, mixtio tam Sanguinem quam aquam ex eodem unâ profusam. Ut autem sanguis absque aqua in Cruce non emanavit, ita nec vinum absque aqua in symbolum ejus Eucharisticum institutum est. At, 2°. Posito tandem quodd poculum non sit Christi sanguinis aqua simul è latere fluentis symbolum, quoddque solus in Redemptionis mysterio Sanguis sit inspectandus, nil tamen agit argumentum ex Patribus Vinum Christi Sanguinem appellantibus extortum. Eos enim, utcunque concederent vinum Christi sanguinem allegoricè repræsentâsse, in aqua tamen & vino salutarem istum & vivificum Sanguinem qui ab omnibus necessario bibendus est, agnovisse, omnium pœnè seculorum testimoniis confirmatur. Non enim poculum temperatum, in usu solummodo fuisse, non tantum à Christo institutum affirmant, sed & disertè docent illud esse Christi Sanguinem. Ita Justinus vino & aquæ accomodat Institutionis verba τὸ τοῦ ἐστὶ τοῦ αἵματος (ς) μὲν. Irenæus ait, *Tempera-*

(ς) *Apol.* 1.

mentum Calicis suum Sanguinem (t) confirmavit. Liber de Sacramentis Ambrosio ascriptus, Calix vini & aquæ plenus, est Sanguis (u) Christi. Commentarius in S. Marci Evangelium, Hieronymi nomen præ se ferens, Formans Sanguinem suum in Calicem vino & aqua (x) mixtum. S. Augustinus, Unde & aqua mittitur in Calicem, & fit Sanguis consecratione verbi (y) calescit. Theodoretus, αἷμα τὸ κερμα (z) ἐκάλεσε. Proclus, Ut ejus Divina præsentia propositum in sacrificium panem & vinum aquæ permixtum, ipsum illud Corpus & SANGUINEM salvatoris nostri Jesu Christi (a) efficiat. Concilium Carthaginense tertium; In Sacramentis Corporis & SANGUINIS Domini nihil amplius offeratur, quam ipse Dominus tradidit, hoc est, panis & vinum aqua (b) mixtum. Apostolicæ Constitutiones, Liturgiæ Jacobi, Basilii & Chrysostomi unâ omnes voce Deo supplicantur ut Calicem mixtum Christi Sanguinem (c) efficiat. Johannes denique Damascenus Quæstioni, πῶς ὁ ἀρτος γίνεται σῶμα χριστοῦ, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα χριστοῦ; respondens ait, λέγω σοι κατὰ πνεῦμα ἄγιον ἐπιφοιτᾷ καὶ ταῦτα ποιεῖ τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ (d) ἐννοίαν. Ubi assentitur vinum & aquam esse Sanguinem Christi. Hisce porro testimoniis nequaquam repugnare altera ea, quæ vinum nuncupant Christi Sanguinem, ex frequenti cum Scripturarum tum Sanctorum Patrum usu & consuetudine perspicuum est, qui unicæ soli speciei integræ Eucharistiæ vim & nomen attribuunt, eodem planè modo quo supra citati Scriptores totius poculi appellationem & virtutem alteri ejus parti affingunt. Verbi gratiâ, in Actibus Apostolorum frangere panem pro Eucharistiam celebrare (e) ponitur, & in Evangelio Johannis edere panem non solum dicitur pro integri sacramenti participatione, sed & adjunctam sibi habet vitæ æternæ promissionem, quæ tamen non nisi utri-

(t) Lib. iv. c. 57.

(u) Lib. iv. c. 5.

(x) Cap. 14. Tom. 5. p. 916.

(y) De Baptismo. laudat. à Gaufrido in Epist. ad Card. Albanens. apud Baron. an. 1188.

(z) Dial. 1. vol. 4.

p. 17.

(a) De Divina Liturgia.

(b) Can. 24.

(c) Statim post recitata verba Institut.

(d) Damascen. cit. in Zygabeni Panopl. p. 166.

(e) Act. xx. 7.

que speciei (f) competit. Ita Tertullianus, *Accepto corpore Domini & reservato, utrumque salvum est, & participatio Sacrificii, & executio (g) officii*: Cùm tamen nec participatio Sacrificii nec executio officii salva esse possit, si strictius loquamur, nisi sanguine simul ac corpore Domini accepto. Similiter S. Cyprianus solum calicem vocat sacramentum, & *Sanctificatum in Domini Sanguine potam* denominat (h) Eucharistiam. Sanctus quoque Ambrosius *panem* docet esse *remissionem (i) peccatorum*, & Dionysius eundem à poculo separatum appellat (k) Eucharistiam. Paulinus denique *corpus Domini*, per quod panem intellexit, (*escam* enim postea nuncupat) *Bonum Viaticum (l)* dicit, quod tamen nequit nisi de integro Sacramento affirmari. Probè quidem scio hæc loca sapissimè à Latinis adduci ad suum de communione sub unica specie commentum astruendum, quod & me, ut eadem hic coram sisterem, maximè impulit; non quidem ut errantis istius Ecclesiæ partes sustinerem, sed ut ex eorum argumenti concessa infirmitate, tui quoque defectum ostenderem. Apertum enim est & liquet manifestò, appellatione panis aquè vinum negari, ac aquam appellatione vini: Si porro ista Scripturarum & Patrum testimonia, quæ integri Sacramenti vim & nomen pani tribuunt, poculi necessitatem minimè evertant, nec ea, quæ totius poculi vim & significationem vino ascribunt, aquæ necessitatem adimunt: Si denique vinum Eucharistiæ essentiam nihilominus ingrediatur, licet panis Eucharistia denominetur; aqua quoque ad Sanguinis Christi essentiam pertinere potest et si vinum Christi sanguis dicatur. Sed ut omnem aliquando scrupulum evellam, ad Cyprianum remitto, qui satis ipse demonstrat se quoad allegoriam solam, non ex Institutionis lege & præcepto distinguere. Ut enim in Calice vino & aqua misto, Christo populum copulatum exhiberi dicit, ita in pane ex farina aquæ apposita confecto, nostrum numerum Corpori Dominico adunatum repræsentari testatur, cùm tamen utrumque

(f) *John vi. 58.*(g) *Lib. de Orat. cap. 14.*(h) *Sermo de Lapsis.*(i) *De Benediction. Patriarch.*

cap. 9.

(k) *Euseb. Hist. Eccles. Lib. vi. 36.*(l) *Paulin. in vita Ambros.*

invicem copulatum & panis unius compage solidatum Christi corpus esse (m) affirmet. Si autem farina & aqua Christi Corpus propriè exprimunt, allegoricè Christum populo conjunctum; quid prohibet quo minùs & vinum aqua mixtum Domini sanguinem propriè referat, allegoricè Christi sanguinem populo coadunatum?

Cum igitur Clementem ex iis, quæ contra objeceris, omnibus expeditum, miscendi necessitati plenum & luculentum testimonium perhibere comprobaverim, idem quoque de Origine proinde ostendi, *Quem nulla arte dissidiove nato, a magistro sejungendum* (n) *conjes.* Sed ut speciatim dicam. Quatuor potissimum rationibus certatum est, ut constaret particulam *ἐκ* mala fide fuisse insertam. 1°. Quòd Græci Codices ex confesso depravati sint. 2°. Quòd ab antiquissimâ Hieronymi versione absit. 3°. Quòd Terminorum Ordinem invertit planè & transponit. 4°. Quod Homiliæ, unde adducitur, scopo & contextui adversatur & repugnat. Hisce responsurus fateris nec in Hieronymianæ Versionis exemplari, quod edidit Huetius, nec in duplici Regiæ Bibliothecæ Parisiensis Codice, quibuscum illud contulit, agnosci vocem (o) *non.* Objicis tamen Huetium, *Reclamantibus, qui ad manus erant, MSS. omnibus, legi non* (p) *monuerit.* Quod sanè ejusmodi est argumentum, ut nullâ egeat refutatione. Etsi enim Editor celeberrimus, Textum intuitus, Versionem ex eodem corrigeret, nondum liquet eum aliud quicquam inde proposuisse, nisi ut Lectionum varietatem notaret, qua sanè de causâ inter alias ipse se Hieronymi interpretationem addidisse (q) testatur. Quod & amplius adhuc confirmatur ex eo quòd dicit se Versionem eam adhibuisse, ut *quantum ab Hieronymi temporibus Græca variaverint exemplaria unusquisque* (r) *intelligat:* Ubi perspicuè docet corrigendum esse textum Græcum ad Hieronymianæ Versionis exemplum; ubi hanc illi planè anteponit, & apertè testatur ex Versionis à Græcis exemplaribus discrepantiâ probari, Codices Græcos recentioribus

(m) *Ep. ad Cæcil.*(n) *Epist. p. 57.*(o) *Ibid.*(p) *Ibid.*(q) *Pref. ad vol. 1.*(r) *Ibid.*

seculis vitium fecisse, & à pristina integritate multum immutatos decessisse. Quod ad inversum Terminorum Ordinem, respondes. 1°. Hoc incauti Descriptoris culpa potuisse (s) accidere. Si autem erratum est a Descriptore, extra dubium est, locum corrumpi. Si verò locus corrumpitur, verisimillimum est id fieri in quo discrepat à Versione. 2°. *Testantibus duplici Hieronymiana Versionis MS. exemplari Cantabrigiæ asservatis, totam, interveniente post de quo Scriptum est, puncto, absolvi periodum, atque ita obsignari planè, ut ad sequentia &χ' ὅτι ἐξέγραψεν, quibus primæ vocis initium grandiori litera insignitur, spectare nullo modo aut certè traduci (t) potuerit.* At sanè non minima observatione dignum est, quòd, cum argumentum pro Græcis exemplaribus contra Hieronymianam Versionem institueris, ex hac tamen corrigenda esse illa contendis; cum disertis Hieronymi verbis fidem denegas, in literarum punctatione & formâ spem summam deponis, in quarum utraque adeo facilè erratur, ut vix inveniri poterit liber vel unicus, cujus sibi invicem hac in re constant omnino aut ubique respondent Transcripta exemplaria. Sed mones insuper duos hosce supra dictos Codices MSS. cum tribus aliis, qui Oxoniis comperiuntur, exhibere palam non quòd, reliquos vero, qui in utraque Academia habentur, (u) **NUNQUID:** Quæ sanè omnia facilè concedimus. Utrùm enim *nunquid* scribitur an *non quòd*, potest tamen interrogativè intelligi, & ita revera intelligitur in iis quæ priorem Lectionem agnoscunt, duobus MSS. Oxoniensibus, si modò, quam tantopere jactes, punctationi credendum est. Quærendo autem firmissimè asseveramus, & ad rem notissimam pariter & maximè indubitatam provocamus. Ita, *Non universa hæc terra tibi est (x) exposita? Non vos dicitis, adhuc quadrimestre (y) superest? Non ego vos duodecim (z) elegi?* Affirmationem quandam præ se ferunt omnia vehementissimam, & pro explorato habent, *Terram omnino tibi esse expositam, vos pro certo dicere, me vos duodecim revera elegisse.* Posita igitur hac punctandi ratione, ipse, dum pro &χ' contendis, tuo te jugulas gladio, & quam dedimus,

(s) *Epist. p. 58.*(u) *Epist. p. 59, 60.*(y) *Johan. iv. 35.*(t) *Ibid. p. 59.*(x) *Gen. xiii. 9.*(z) *Johan. vi. 70.*

interpretationem maximè confirmas. Quid enim aliud sonant, *De quo scriptum est, nonne quòd miscuit?* quàm *scriptum est quòd miscuit?* Nè autem minutiis hujusmodi, quæ nihil planè utrinque valent, diutius immoremur, ad argumentum redeundum est, quo ab alienà manu interpositum fuisse $\epsilon\chi$ probare instituimus. Si qui ante Originem, aut eodem cum ipso tempore scripserint, Christum mero fuisse usum docuissent, nil mirum esset si eidem hic quoque testimonium perhibuisset: cùm autem qui de poculo agunt, universi Veteres; cùm ejusdem Ordinis, sæculi, loci Scriptores contrarium disertè testentur, vero plusquam simile est Originem suum quoque de miscente Christo suffragium tulisse, incauti descriptoris inscitiam in diversam sententiam, mutato stylo coactum. Hæc sanè prima est & præcipua dubicandi causa, & erit semper, quomobrem suspectum habeamus locum, utcunque sit difficile tandem statuere & definire, quo legi modo oporteat. Si autem inter Auctoris hujusce manu exaratos Codices aut Versiones reperiantur, quæ eorum, quibus Origines vixit, temporum Disciplinæ & Traditionibus congruant, nescio qui fieri possit, ut ullus dubitandi locus relinquatur, an textus sit corruptus, nec ne; & licet interpolatipni arrideant alia exemplaria, nemo hæsitare potest, utrum nam demùm sit præponendum. Frustra igitur Versionis Hieronymianæ exemplaria aliquot neganti. Lestioni annuentia obtendis, quoniam iisdem cum cæteris non æqua stat ratio, nec in alium cedunt usum, quam ut Originem novi Dogmatis fabricatorem effingant, & omnium quotquot de eodem subjecto illis temporibus egerunt, adversarium & obtretractorem. Notatu præterea dignum est Græca edidisse Huetium, alia nulla quàm *Scorialensium membranarum* auctoritate fretum, cùm tamen tres saltem Hieronymianæ Versionis Codices memoret, à se collatos, in quorum omnibus defuit *non*. Ut autem nullum Hieronymianæ Versionis Codicem MS. reperire potuit Huetius, qui negandi particulam exhiberet, ita nec potuerunt, quorum studio & cura Originis opera antea prodiissent. Editio enim Parisiensis an. 1522. habet *quod miscuit* absque *non*, nec aliter legitur in duplici Editione Erasmiannâ annorum 1545 & 1557, in illâ Genebrardi an. 1619, & Grynæi an. 1620. Dubium tamen non est quin & hi Editores, Manuscriptos, qui tùm temporis comperti essent, codices

codices accuratè contulerint, & ad veritatē Græci exemplaris correxerint, prout satis expressè loquitur Editionis Frobenianæ (a) Titulus — *Opera omnia per Erasmus partim versa & recognita, partim ab aliis post ipsum translata, & Genebrardi — Doctissimorum virorum studio jam olim translata & recognita, nunc partim cum Græca veritate collata partim Libris recens versis & e Regia Bibliotheca depromptis aucta.* At sanè nil mirum est inveniri hic in Græcis vitium, cū vix sit pagina, quæ non crassiorē aliquam præbeat corruptionem ab Huetio in Margine emendatam. Ita igitur se rem habere mihi videtur. Cū Origines prius scripsisset *ἀνεξήτων*, ii, quibus opera ejus describendī cura demandata est, non satis operæ dederunt, ut *ἐν* contractum ab *α* distinguerent, quod, qui eos secuti sunt, in errorem induxit, & in causa fuit, ut *ἀνεξήτων* scripsisse Originem arbitrantur. Quàm enim facile fuerit, ut imprudentibus hujusmodi fraus obreperet, hinc liquido evincitur, quòd *ἐν* contracto nil desit, nisi ut à dextra claudatur vertex, quo in *α* coalescat. Quàm nullo autem negotio, ex moventi solito celerius pennā, aut obscuriori Literarum ductu id accideret, nemo non intelligit. Imò quod pluris est, ita aliquando revera nectuntur fastigii partes, quodque fieri posse hic contendimus, factum videtur in Græcæ Linguae Alphabetis jam editis. Quin etiam & *α* sæpius aperto Capite describitur, non nisi orationis sensu, tenore & contextu ab *ἐν* distinguenda. Si autem *α* & *ἐν* confusā scriptione invicem permiscerentur, non est quod miremur inscium & incautum descriptorem alteram pro altera intellexisse, maximè si advertas plurima ejusmodi & graviora menda in Græcis haberi. Ita *κ* scribitur pro *π*, ut *καλὰ* pro *παρὰ*; *φ* pro *μ*, ut, *ἀφθαλῆσας* pro *ἀμαρῆσας*; *α* pro *υ*, ut *ἀπὸ* pro *ὑπὸ*; *αὐ* pro *αὐτῶν*, ut *αὐτῶν* pro *αὐτῶν*; *η* pro *υ*, ut *ἡμῶν* pro *ὕμῶν*; *α* pro *ω*, ut *ἀνάγων* pro *ἀνώγων*; *ε* deniq; pro hac nostra *ἐν*, ut *ἐχουαι* pro (b) *ἐυχουαι*. Imo præterea hoc ipsum, de quo agitur, Scripturæ Origenianæ actu contigit, idque omnium quæ ad nos

(a) An. 1557.

(b) Vid. Orig. p. Huet. p. 35, 164, 170, 172, 178, 186.

usque devenerunt, operum integerrimo & minime mendoso; libro inquam, quem contra Celsum composuit, celeberrimo, in quo *eu* cum *a* permixtam plane & commutatam invenimus. — *ἔδκει μὲν τοῖς ἀσεβέσιν ἀνθρώποις ταῦτα* (c) *πάγειν*, ubi margo legit *ἑυσεβέσιν*, et versio *piis*. Hinc patet, quod ex affinitate & similitudine literarum *eu* & *a*, non tantum fieri possit, ut eadem confunderentur, sed confundi iis revera contigerit. Si autem, ubi integerrimum se habet textus Origenianus, erratum fuerit circa Literæ hujusce Orthographiam, nemo facile mirabitur, quod idem operi mutilo & plurimum depravato forti caderet. Hoc vero causam nobis quodammodo pandit & originem mendii, & quasi ob oculos ponit totius rei initium & progressum. Qui enim exscribendæ Homiliæ insudavit imperitus Criticus, Originem sibi repugnare arbitratus, qui alibi Christum miscuisse Calicem, alibi *ἀκράτω* usum fuisse testari videretur, ut discrepantiam tolleretur, vel textui inseruit *ἐχ*, vel margini apposuit, unde temporis progressu in textum irrepsit, sicut alia in margine scripta Glossemata, quæ plurimis in libris cum auctoris fuisse verbis permixta omnes norunt. Imo ipsi huic nostro Origeni evenit, ut contra mentem ejus & institutum negandi particula in textum fuerit intrusa: legitur enim *ἐ λέγειν*, pro (d) *λέγειν* in Hom. ix. in Jerem. pari sane modo, quo in loco controverso, *ἐχ ὅτι ἐκέρχον* pro *ὅτι ἐκέρχον*. Superest igitur id solum difficultatis, ut, qui de voce *meracum* in Latinis exhibita exoriri possit, scrupulum evellam. Si enim *ἀκράτω* pro *ἑυκράτω* corruptè scribitur, qui tandem sit, dicet aliquis, ut versio etiam habeat *meracum*? At sane huic Quaestioni nullus inest nodus. Velenim interpres exemplari, quo usus est, non satis distinguenti *eu* & *a*, deceptus transtulit *meracum*, aut, cum *ἑυκράτω* legeret, reddidit *missum*, vel *temperatum*, aut simile quicquam, quod, qui Versionem ejus postea recognoverint, cum Græcis sui temporis codicibus, in quibus *ἀκράτω* obtinuerat, conferentes, *meracum* ad oram notarunt: hoc deinde audacior aliquis Criticus Græcis, quæ tum extarent, exem-

(c) Origen. contr. Celsum. p. 70. Edit. Cantab. 1658.

(d) Huet. p. 102, 103.

plaribus magis quam vocem *mistum* consentire advertingens, meracum, rejecto *misto*, in locum suffecit. Immeritò præterea nobis hoc obicitur ab iis, qui pro negatione certantes corruptam prædicant Versionem. Quod si Versio depravetur, corruptè potiùs exhiberi *meracum*, quàm deesse non, ob rationes supra allatas credendum est. Si autem & ratio suaderet, & prolatis testibus probasses Origenem ἀκεῖλον, Hieronymum *meracum* scripsisse, jam olim ostendi nihil inde sententiæ nostræ incommodi accessurum, quòd utrique testentur terminos istos aquam non negare, & eundem, quem vini meri Calicem appellant, vina esse ex parte aliqua (e) temperata. Huic vero ita respondes: Vox ἀκεῖλον per integram hanc homiliam, nisi ei disertis verbis adjungatur κέκραμα, vel πλῆρες κέκραμα, misturam penitus excludit; poculumque hoc ἀκεῖλον, quod Hieronymus reddidit meracum, cum eadem sit materia repletum, qua fuit Calix suppliciorum, ab eo omnis aqua exulare necesse (f) est. Quod ad poculum meraci Hieronymianum; illud nec idem fuisse cum Calice suppliciorum, nec eadem materia repletum posthac videbimus. Quod autem de voce ἀκεῖλον objectas, nihil planè evincit, nisi concedi posset, neminem usquam à comuni terminorum sensu in eodem libro discessisse, quod sanè sola mentione refutatur. Certissimum est, per universum Jobi librum, vocem בָּרַךְ pro Benedicere adhiberi, in secundo tamen capite, nullo quod explicatiorem reddat Epitheto aut adjuncto superaddito, pro maledicere (g) usurpari. Sed animum paulò propius in rem intendamus. Fateris vocem ἀκεῖλον, cum ei adjungitur κέκραμα aut πλῆρες κέκραμα, misturam designare. Sed adjungi nullo modo potuit istiusmodi verbis, si semper & necessariò misturam excluderet. Nihil enim Epitheton admittit naturæ ipsius contrarium penitus & oppositum. Si sensu ita definito gauderet ἀκεῖλον, ut in aliud præter merum nihil quadraret, tùm sanè ἀκεῖλον πλῆρες κέκραμα absurdum planè esset, & ab omni prorsus sensu & significatione alienissimum. Si autem intra limites ejusmodi non coercetur, generalius aliquid significet, ut

(e) Resp. p. 43.

(f) Epist. p. 62.

(g) Ver. 9.

ὁν, necesse est. Variarum enim ejusdem verbi significationum ratio reddi nequit alia, quàm quodd significationes illas omnes in se complectitur, prout genus comprehendit species. Si autem intra ambitum suum diversos meri mistique sensus complectitur ἀναξωρ, tùm ut termini alii omnes generici, vel universè intelligi, vel ex contextu, ad quem pertinet, & subiecto de quo dicitur, limitari debet. Nihil igitur opus est Epitheto, quod sensum ita definiat & determinet, ut non nisi mistum denotaret, hoc enim ex aliunde fieri potest quàm facillimè. Contextus perspicuitas & totius clausulæ scopus & institutum vehementissimo cuique Epitheto respondent plenè & æquipollent. Si enim in concessio sit ἀναξωρ misturam sonare, quodd hujusmodi poculum fuisse dicitur, quodd esset πλῆρες κερδισμα, pari ratione fatendum est, illud misturam quoque sonare, cùm de eo prædicatur Calice, qui mixtus a Christo fuisse traditur.

Sed ad id, quodd reliquum est argumenti à Contextu desumpti, festinus propero. Hic verò me de numero poculorum calculos malè posuisse (b) contendis, quorum quatuor hæc genera recensens : 1. De vinea Sodomorum. 2. De vinea Sorec. 3. De vino mero pleno mixto. 4. Poculum (i) Eucharisticum. At sanè pari jure sex ac quatuor enumerare potuisti. Si enim, quæ Origenes adduxerit, singula quæque exempla novum & diversum Calicem denominant, sex planè habemus. 1. De vinea Sodomorum. 2. De vinea Sorec. 3. Poculum in Psalmis memoratum. 4. Poculum Sapientie. 5. De vino mero pleno mixto. 6. Eucharisticum. Huetius tamen aliter planè sensit, & disertè testatur tres tantùm ab Origene numerari (k) Calices. Si porò Origenis verba attentius inspexeris, aut quem sibi dicendi scopum proposuerit, accuratius adverteris, liquidò parebit eum tribus solummodo opus habuisse, nec plures adducere voluisse. Sole enim clariùs est, eum sibi de iisdem differenti tria tantùm proposuisse : Scilicet ut repræsentaret 1. Bonorum Benedictionem. 2. Malorum Pœnam. 3. Vacillantis animi statum in medio inter utrumque positum. Primum exhiberi dicit in poculo mixto ; secundum in poculo meri ; tertium in poculo

(b) Epist. p. 60.

(i) Ibid.

(k) Not. in Loc.
meri

meri pleno mixto. Singula porro exemplis illustrat : Primum ex vino de Sorec ; ex eo, de quo scribitur τὸ ποτήριον οὐ καθαίρειν αὐτὸν (l) κεντρὸν ; ex eo quod sapientia miscuit, & ex Eucharistico. Secundum ex vino de vinea Sodomorum, Gomorra, & Ægypti. Tertium ex mero pleno mixto. Perinfirma igitur erat Concionis Quæstio : Sicut sunt duo pocula suppliciorum, alterum vino mero impletum, alterum diluto ; quid obstat, cur non sint duo pocula (m) Benedictionum ? Ideo enim duo erant pocula suppliciorum, quòd duo & diversa referebant supplicia ; cum autem poculum Benedictionum unam eandemque Benedictionem exhibebat, unum igitur fuit & idem Poculum. Allata fuerunt duo pocula suppliciorum diversa planè de causa, sensu dissona, objecto disparia : Alterum, ut pœnam nullis solatii condimentis mitigatam, alterum, ut cruciatum misericordia & refrigerio levatum & commixtum repræsentaret ; illud, ut hominis reprobis sortem, hoc, ut peccatoris fluctuantis statum depingeret. Benedictionum autem pocula in eundem planè finem adducta fuisse perspicuè dicuntur : Aliter enim affirmari non potuit sapientiæ Calicem absque Eucharistico suffecisse. Idem insuper habent Objectum, hominem nempe justitiæ tenacem, & idem præ se ferunt virtutis præmium, scilicet Benedictionem.

Sed ut vestra hæc de quatuor poculis sententia firma rataque fieret, ipsum nobis Origenem opposuerat Concio testantem, Calicem Dominicam plenum fuisse eadem materia, qua Calix Suppliciorum, (n) cui respondi Origenis verba non rectè verti, Vides Calicem Novi Testamenti, & Calicem suppliciorum vini meri plenum esse, juxta Græcam vero fidem legendum esse Vides Calicem Novi Testamenti vadimonium esse ? Vides Calicem vini meri supplicia (o) esse ? Hanc objectionem triplici argumento evertere conatus es, dicisque, 1°. Hieronymum eodem sensu, quo Concio, & fere iisdem verbis transtulisse Origenem. 2°. Nostram hanc verborum structuram cæcam esse & involutam, vestram obviā, apertam & expeditam. 2°. Versionem, quam obtendimus, minime

(l) Psalm. xxiii. 5.

(m) Conc. p. 46.

(n) Conc. p. 45.

(o) Resp. p. 38.

fieri *ad Græcam fidem*, utpote *ἕαν* per esse interpretantem, & *parum Grammaticè*, utpote *ποθέειν* cum *ἕαν* (p) copulantem. De quorum omnibus ex ordine dicendum est. Ad Hieronymi igitur Versionem quod attinet, observandum, quòd, licet eruditi omnes doceant antiquas Librorum Versiones Archetypis tum esse præponendas, cum planè constat, aut maximè credibile est, vitium fecisse Archetypa, nemo tamen hoc usquam asseruit, cum nè vel minimum compareat in Archetypis corruptionis vestigium, quod sanè de posteriori hac clausula verissimum est. Liquidò enim patet Græca hic meliùs quàm Latina in Contextum quadrare, quoniam verba, de quibus controvertitur, non nisi compendium quoddam sunt & recapitulatio eorum quæ supra dicta sunt, nempe Novi Testamenti Calicem Benedictionis esse sive promissi, Calicem vero *ἀρεστῆς*, pœnæ symbolum. Necesse præterea nequaquam est, ut Hieronymum tecum interpretemur, & *Vini meri plenum* ad *Calicem Novi Testamenti* referamus. Voces enim, *Vides calicem Novi Testamenti* orationem ipsæ terminant, & ita à sequentibus tam in Editis quam in Manuscriptis Codicibus distinguuntur. Quòd autem ad *Vini meri plenum*; id dicitur propter clausulam proximè insequentem, ad distinguendum *Poculum suppliciorum* supra memoratum, quod omnino impermixtum fuit, à poculo suppliciorum mox protinus memorando, quod *κεράσματ'* plenum erat. Origenes enim, cum de calice Benedictionis & calice suppliciorum fusiùs egisset, repetito themate, ut mos est, concludit: *Vides Calicem Novi Testamenti? Vides Calicem suppliciorum, quem supra exposuimus, vini meri plenum?* Quasi dixisset: Explicarum vobis dedimus calicem Benedictionis, & eum Calicem Suppliciorum, qui mero plenus est; alter, qui mixtus est, sequitur exponendus. Hæc, inquam, Origenis planè mens est, & scopus & institutum; quod luculentè evincunt, 1º. hæc verba, *Quem supra exposuimus*, quæ de calice suppliciorum disertè, de calice Benedictionum nusquam omnino habentur, & eo penitus sine inferi videntur, ut digito quasi ostenderent alium dari suppliciorum Calicem, ab eo cujus antea facta fuisset mentio, diver-

sum. Quamobrem enim de Calice suppliciorum dictum est, *Quem supra exposuimus*, non autem de Calice Benedictionum, nisi ut alterum ab altero distingueretur, & appareret, licet antea memoratis plures non essent Calices Benedictionum, superfluisse tamen alium suppliciorum Calicem præter eum, *Quem supra exposuerat*? 2°. Verba illa, quæ locum, de quo quæritur, continuò consequuntur — *Est & alius Calix, qui pro compensatione bonorum actuum seu malorum tibi miscetur*. Suppliciorum enim Calicis mero pleni non prius meminit Origenes, quàm ei opponat Calicem suppliciorum temperatum, & dicat alios esse Peccatores, qui bibunt Calicem mixtum & dilutum. Locus igitur ita enodatus explicatior legendus est. “ Vides Calicem Novi Testamenti, qui Benedictionem præbet? Vides & illum Calicem suppliciorum, quem supra exposuimus, mero plenum? Restat, ut de altero quoque suppliciorum Calice, quem supra non exposuimus, qui non mero plenus est, sed misto, pariter dicamus.” Quod 2°. objicis, vix assequor quam mereatur fidem aut vim habeat. Nam profecto nec perplexè loquitur, nec implicatè, qui ait Benedictionem in Calice Novi Testamenti, supplicium in meri Calice exhiberi. Dico *Benedictionem*, quoniam, licet *ἐπαγγελίαν* reddiderim *vadimonium*, non repugno, quo minùs & *Benedictio* vertatur. Nam quid demum aliud sonat *vadimonium*, quàm *Benedictionis vadimonium*, ut in Catechismo Anglicano (9) dicitur? Si tamen minùs se perspicuam haberet hæc verborum structura, nemini facilis adeo & explicatus videtur Origenis stylus, ut ea solùm de causâ interpretationi, scopo ipsius & contextui consonæ, assensum denegaret. Tertiam vero, quam adducis, rationem non nisi oculis attonitis contueor. Satis enim admirari non queo tibi ex animo excidisse, quam sit Græcis Scriptoribus solenne infinitivum post sentiendi verba per participium exponere. Si exemplum quæras, habes Demosthenem, qui bis in eadem clausula hoc dicendi caractere utitur. Ita τὸ τοῦ λυμαινόμενου πάνθ' ἐυρήσομεν, καὶ ταύτην τὴν ἀρχὴν ἔσται πάντων τῶν κακῶν, τὸ μὴ δελεῖν τὰ μὴ δίκαια περιπεῖν.

(9) *Respon. ad Quæst.* What meanest thou by this Word Sacrament?

ἀπλῶς

(r) ἀπλῶς. Ubi τι λυμαινόμενον pro λυμαίνεον adhibetur, & ἔσαν, sicut in illa Origenis, pro εἶναι. Idem quoque ab Aristide factum invenimus, ἐδήλωσαν τὴν τερφὴν θείαν ἔσαν (s) αὐλῶν, pro ἐδήλωσαν τὴν τερφὴν θείαν εἶναι αὐλῶν. Nec sane contra syntaxeos leges peccatum hic à me fuisse diceres, si ea, qua par est, cura verba expendisses. Non enim cum ποθήειον concordat ἔσαν, sed cum ἐπαγγελίαν. Imo si Grammatico Verborum ordini vim facere visa est tibi nostra interpretatio, sensum tamen minimè immutavit. Nihil enim interest inter hæc verba, *Benedictio est Novi Testamenti poculum*, & illa, *Novi Testamenti poculum est Benedictio*. Sed concesso ποθήειον esse subjectum, ἐπαγγελίαν vero prædicatum, tùm sane affirmo plurimùm errare eum, qui necesse esse existimat, ut verbum seu copula cum subjecto, seu precedente substantivo conveniat. Nec enim hoc semper vel à Græcis Scriptoribus vel à Latinis observatur. Ita apud Dionysium Halicarnass. εἴτε ὁ χῶρος Μένιοι λειμῶνες (t) καλῶνται. Et in Philone, ἔθνη πολυανθρωπάτων εἰσιν (u) Ἀρεῖες, pro χῶρος καλεῖται Μένιοι, & Ἀρεῖες εἰσιν ἔθνη. Nempe verbum ei substantivo respondet, quod in enunciatione posterius est, & cum prædicato convenit, non cum subjecto. Similiter Terentius, *Paupertas mihi onus visum est* (x) *miserum*. Ubi *visum* in neutro Genere ponitur ob convenientiam cum voce *onus*, licet *res visa* nempe *Paupertas* Fœminini fuerit. Sed ἔσαν non per *esse* explicas, sed per *quæ est*, quod, licet id non semper obtinuisset ex ante dictis constet, ultrò tamen hic tibi largior, quoniam id postulare videtur loci constructio; prout eum supra exposui. Hoc autem concesso, adeo non Origenem ad literam transtulisti, ut sanè verba ejus multùm perverteris. Si enim in superiori clausulæ parte ἔσαν significat *quæ est*, in posteriori nequit procul dubio per *esse* exponi. Nec tamen alia ulla ratione potuisti hic *esse* interponere, quàm quòd ἔσαν in superioribus syllabatim dictatum, in hisce quoque verbis subaudiatur. Locus igitur hoc sensu expositus ita ῥητῶς sonat: *Vides*

(r) Philip. iii. (s) Orat. Tom. 1. p. 427. Ed. per Jebb.

(t) Fr. Sylburg. Syntax. p. 452. in Clenard. Gram. Ed. Han. 1612. (u) Busbeii Gram. Gr. p. 127.

(x) Terent. Phorm.

repromissionem, quæ est poculum Novi Testamenti? Vides supplicia, quæ sunt poculum vini meri? Hoc est, vides poculum repromissionis, quod est novi Testamenti? Vides etiam poculum istud suppliciorum, quod est ἀκρατον? Ubi vox ἀκρατον ad Novi Testamenti Poculum nequaquam spectat, sed ad aliud suppliciorum poculum, quod fuit κεκραμένον, per antithesin refertur, ut supra docui.

Tribus, quæ supersunt, Testimoniis ex Origene adductis, in quorum primo Apostoli vinum bibisse dicuntur, in altero Eucharistia Sacramentum Sanguinis uvæ appellatur, in ultimo Sanguis Novi Testamenti nuncupatur Sanguis uvæ ex torculari (γ) expressus: respondeo, nos pro facto habere, Apostolos inter instituendam Eucharistiam vinum bibisse; Eucharistiam quoque esse Sacramentum Sanguinis uvæ; & Sanguinem denique Novi Testamenti esse Sanguinem uvæ ex torculari effusum: Tum verò simul dicimus Apostolos aquam pariter ac vinum bibisse; Eucharistiam esse Sacramentum panis & vini mixti; & Sanguinem Novi Testamenti esse Sanguinem uvæ cum aqua simul ex Divino torculari expressum: Quæ Origenes nusquam negat. Sanè, id de quo tantopere quereris, merito vobis vitio vertendum est, quòd, ubicunque vinum de Eucharistia aut Christi Sanguine prædicatum videatis, protinus concluditis aquam ad Mysterii essentiam non pertinere, cum tamen, quàm abiurda sit hæc argumentandi ratio, ipsum vos docere possit, quod secundo loco protuleris, Testimonium, ubi Eucharistia dicitur Sacramentum Sanguinis uvæ, licet panem Eucharistiæ esse partem maximè essentialem in concessio sit. Cum autem voces *ex torcularibus expressus* ostentas, & aquam torculis exprimi non posse enuncias, idem mihi vius es argumentum instituisse, ac si quis Orationem Dominicam defectu laborare contenderet, quòd nullam pro carne aut potu Petitionem institueret; cumque respondemus omnia ad vitam sustentandam necessaria, ad depellendam famem aut extinguendam sitim requisita, sub *pane* comprehendi; urgeret fieri non posse, ut potum includeret panis, qui minimè potabilis est, aut carnem, qui sit diversæ omnino à carne naturæ & substantiæ,

Quæ ex Vincentio protuli ut evincerem nihil planè valere privatam Origenis contra publicam & universam Ecclesiæ sententiam & assentione comprobas & ultro (a) amplecteris, unde, te quoque iudice, consequitur Origenis testimonium, siquidem calculo tuo responderet, nullius omnino esse ponderis adversus repugnantem Veterum omnium sensum & suffragium. Cum autem, quam ipsi affingis, opinionem *communem, publicam & generalem* (b) prædices, quibuscunque Epistolam hanc tuam legere contigerit, omnes appello, ut statuant tandem & judicent utrùm aliquod alicujus Patris Testimonium vel semel adduxeris, quod mixtioni aut disertis verbis repugnat, aut certa quadam & indubitata illatione in contrarium ei duci trahive possit, & utrùm prolata à nobis clara, perspicua, definita pro miscente Christo Testimonia ullo everti modo possint per ea, quæ opponis, loca obscurissima planè & ἀναבלῆτα. Hieronymum autem Origenis opera expurgantem objiciens, argumentum nostrum omnino confirmas, probasque Originem vel nusquam scripsisse εχ, vel in scribendo errasse, quòd scilicet in Hieronymiana nusquam Versione extet. Adeo non litem vobis cedimus daturi in re tam magna & Sacratissima errare non potuisse Origenem, nisi clamore eum insecuti essent hostes ejus (c) infensissimi, aut Hieronymus increpasset, ut hac ipsa etiam de ratione ostendamus eum nunquam scripsisse quod ostendis, quoniam id ei nunquam vitio verterunt inimici, nec idem erroribus Origenianis recenset Hieronymus, cum tamen Temporis istius Disciplinæ & Ecclesiarum Catholicarum Universæ Traditioni adversetur penitus & contrà repugnet.

De Tertulliani verbis idem sanè dicendum est quod de Origenianis supra monui, quòd nempe vini utrum ponunt, aquæ non negant. Ipse hanc duorum è tribus, quæ attuleris, locorum expositionem satis confirmas, cum idem in Cypriano legi contendas, idque non solum paribus verbis, sed ita multò clarioribus, ut Lucem iis affundant & liquidius (d) explicant. Cyprianus enim, ut alibi (e) ostendi, dilucidò tradit aquam Christi Sanguinem ex parte repræsentare, nec proinde

(a) Epist. p. 63. (b) Ibid. (c) Conc. p. 49. Ep. p. 64.

(d) Epist. p. 55, 56. (e) p. 99.

contrarium terminis hisce potest intelligere. Si autem non Cyprianus: Nec igitur, quem à Cypriano diversa hic negas sentire, Tertullianus. Præterea verò in priore loco Tertullianus disertè dicit ipsam Passionem in Isaïæ Prophetia fuisse præfiguratam, nec igitur à vino aquam excludere magis voluit, quàm ab ipsa Passione. In altero solum docet Christum *Sanguinem suum in vino consecrasse*, quod nemo inficiatur. Qui enim dicit Christum Sanguinem suum in vino & aqua consecrasse, æquè non negat eum in vino eundem consecrasse, ac qui dicit Christum carnem & Sanguinem, assumpta sibi hominum natura, cohonestasse, negat eum ideo carnem cohonestasse. Tertia Periodus adeo non probat ad quod probandum adducitur, ut nec ad Eucharistiam ubique spectet. Ita enim hoc agit Presbyter Carthaginensis, ut sensibus fidem astruat & veritatem vindicet, quod inter alia ex eo confirmat, quod nisi sensibus credendum esset, de miraculis quæ ederit, *de vini sapore, quod in Sanguinis sui memoriam consecraverit* Christus, dubitari possit. Et licet aqua Galilæensis vini præ se tulerit saporem, id tamen, inquit, non sensuum errori tribuendum est, sed veræ & reali in Objecto mutationi; sensus enim rectè aquam priusquam accesserit mutatio, rectè vinum postea, distinxerunt. *Fidelis & Gustus vini illius, licet aquæ antè, in nuptiis (g) Galilææ.* Ubi nemo non videt posteriora verba ad Eucharistiam nihil pertinere, priora vero *vinum ab aquâ minimè distinguere*, nec aliud quicquam innuere, quàm quod omnes uno ore fatentur, nempe sensus non posse falli circa vini saporem, quod in Sanguinis sui memoriam Dominus consecravit. Hoc est, non posse vinum sapere, nisi vinum adsit. Locorum, ad quos provocas, ultimus duplici laborat defectu; Primo, Quòd non continet plenam omnium locorum enumerationem, in quibus Christus dicitur aqua fuisse usus. Non enim meminit ejus, quem de Regeneratione ex aqua cum Nicodemo habuerit, (h) Sermonis. 2º. Quòd enumerentur hæc solum de aquæ usu Testimonia, quæ pro Baptismi Typis habuerit Tertullianus, ut ex Orationis scopo & proposito liquet, quod sanè aliud non fuit, quàm ut aquam in Baptismo necessariam evinceret, perinde ut ex ipsis Tertulliani verbis, *Per-*

(g) *Tertul. de anima. cap. 17.*(h) *Joh. iii. 5.**severat*

severat Testimonium Baptismi usque ad Passionem. Facta enim aquæ in nuptiis Galilæensibus adhibitæ mentione; Christi sitientes ad aquam vitæ bibendam invitantis; poculi aquæ Caritatis; Domini cum Samaritide ad aquæ puteum colloquentis; pedibus super mare euntis; & Discipulorum denique pedes aqua lavantis, statim subjungit, *Perseverat testimonium Baptismi usque ad Passionem: quum deditur in Crucem, aqua intervenit, sciunt Pilati manus; quum vulneratur, aqua de latere prorumpit, scit lancea (i) militis:* Sub Testimonio proinde Baptismi omnia, quæ collegisset, exempla comprehendens. Nonne igitur præclare probas Tertullianum minimè credidisse aquam poculi essentiam ingredi, quodd ejus non meminerit, cum de poculo minimè loqueretur, nec inter Baptismi figuras recensuerit? Hoc est, quodd eam de alio planè agens subjecto, non memoraverit, nec omni procul à ratione & proprietate citaverit ad aliud planè & diversum Sacramentum confirmandum illustrandumq;?

Hucusque igitur voto res cedit, & Christum poculum suum miscuisse, constanti per hæc sæcula Ecclesiæ Doctrina & Traditione probatur, affirmantibus Justino, Irenæo, Clemente & Origene, testibus omni exceptione majoribus, repugnante, qui adduci poterit aut inveniri, nemine omnium, qui ulquam de re Christiana scripserint. Adeo non *Primus & solus est Cyprianus, qui ante quartum sæculum id literis (k) mandavit.* At sanè nihil miror hoc à Cypriano primùm asseri te velle, qui nec asserentem quicquam præter vagum & inanem sonum præ se ferre agnoscis; qui eum ad Christi exemplum & Auctoritatem nullo planè consilio aut scopo provocare contendis, & contra aquæ necessitatem agere cogis, quam clarè, apertè & luculentè testatur fuisse poculi à Domino instituti partem necessariam penitus & indissociabilem. Sed ut specialius dicam. In hæc verba à me disceptatum est. *Si modo aquam circumstantiam credidisset venerabilis hic scriptor, necessario postularvit Orationis subjectum, ut quos esset admoniturus Episcopos doceret, ipsos circumstantiam solam pro Eucharistiæ materia fuisse amplexos. Nemini enim in dubio potest esse animus, quin Episcopi ii vino aquam saltem æquarent, si non præponerent, cum, rejecto illo, hanc*

(i) *Tertul. de Baptismo. cap. 9.*(k) *Epist. p. 67.*

solam (l) adhiberent. Huic reponis, Cyprianum argumento melius satisfecisse, adductis *quæ rem proximè attigerunt, probationibus, quàm iis, quarum omnis est in remotioribus & è longinquo petitis consequentiis posita (m) vis.* Hoc est, magis ex argumento egit vinum fuisse necessarium, quam aquam non fuisse ostendens. Sed plurimum sanè errat hæc responsio. 1°. Enim pro concessio habet, posito vino negari aquam. Quod tamen adeo nequit concedi, ut omni procul à ratione remotum sit. Vinum enim aquæ nequaquam hic opponitur. Disjunctivus tamen ille argumentandi modus tum solum valet, cum de oppositis subjectis agitur. Posito vino non magis negatur aqua, quàm posita Christi Divina natura negatur humana, aut concessio hominem ex pulvere terræ formari, sequitur eum non anima sed solo corpore constare. Si autem posito vino, non negatur aqua, tum sanè Cyprianus vinum ex instituto comprobans, adeo non argumentis, quæ rem proximè attigerunt, usus est contra Aquarios, ut nec, quæ ad rem ullatenus spectârunt, adhiberet. Sed quæro tandem num à Cypriani instituto alienum esset, ut aquam Circumstantiam diceret, cum contra eos ageret, qui Circumstantiam fuisse eandem prorsus negarunt? Num ab orationis scopo procul abesset, ut subjectum ejus memoraret? Aut ab argumento remotum, ut, quorum causa institutum esset, iis illud applicaret?

Sed *præterea, inquis, hoc ipsum fecit quidem Cyprianus, qui ex instituto Christi, ex Scriptis tam Evangelicis quàm Apostolicis vinum solum Sanguinis Domini figuram esse abunde (n) confirmavit.* Etli autem huic argumento satis amplè supra responderim, non tamen ægre feram hic quoque pauca ex abundanti subjungere. Dico igitur Cyprianum nullum argumentum adduxisse, neminem ulquam ex Evangelistis, Apostolis aut etiam Prophetis citasse, ut aquam à Christi Sanguine representando abjudicaret. Quod exinde probo, quoniam, 1°. Totidem verbis ait aquam solam Christi Sanguinem non posse exprimere, unde evidentissimè sequitur aquam non solam sed vino mixtam posse. 2°. Ubicunq; de Christi Sanguine in vino non autem in aqua exhibitio loquatur, ibi vinum soli aquæ, non aquæ vino mixtæ

(l) Resp. p. 43.

(m) Epist. p. 68.

(n) Ibid.
oppo.

opponit. 3° Omnia tum argumenta tum testimonia quæ hanc in rem protulerit Cyprianus, æquè huc tendunt, ut vinum fuisse, quod Christus adhibuit, ac quod sanguinem suum denominavit confirmet. De Melchisedech enim cum Christo collato ait, *Obtulit hoc idem (Christus) quod Melchisedech obtulerat, id est, panem & vinum, suum scilicet corpus & (p) sanguinem.* Patet tamen, tuque ipse fateris credidisse Cyprianum aqua pariter ac vino inter instituendum usum fuisse Dominum. Si autem ab eo, quod Christus fecit, rejiciendam noluit aquam, nec proinde ab eo, quod Sanguinem suum dixit. De utroque enim pari verborum latitudine differit. 4° Librum Proverborum citat ad confirmandam ipsam miscendi Doctrinam. Ait enim *vinum mixtum declarat, id est, Calicem Domini aqua & vino mixtum prophetica voce denunciat, ut appareat in Passione Dominica id esse gestum, quod fuerat (q) prædictum.* Similiter ex prolatis Domini Paulique verbis infert à nobis non observari quod *mandatum est, nisi eadem quæ Dominus FECIT, nos quoque faciamus, & calicem pari ratione MISCENTES à divino magisterio non (r) recedamus.* Imò typum Melchisedechianum *perfectisse & adimplevisse Dominum* ait, non qua merum, sed qua *panem & Calicem MIXTUM vino (s) obtulit.* 5° Iisdem sanè verbis loquitur de typis Noe & Melchisedech, & de mixto Proverborum poculo; & idem omnino in singulis præfigurari testatur, nempe sacrificii Dominici (t) imaginem; quod tamen fieri vix potest, si aquæ figura, quæ in Proverbiis exhibetur, à vino Noacico & Melchisedeciano exulat penitus & rejicitur. 6° Ab initio hujus Epistolæ, *Admonitos, inquit, nos scias, ut in calice offerendo Dominica traditio servetur, neque aliud fiat à nobis quam quod pro nobis Dominus prior (u) FECIT.* Si autem fas non est aliam ullam, quam qua Christus usus est, materiam adhibere, cum neque aquam, quam tantopere urget & commendat Cyprianus, nisi ipsa quoque fuisset instituta. Quam tamen ex illa ipsa Propositione ducit, consequentia, ita ver-

(p) Ep. ad Cecil.

(q) Ibid.

(r) Ibid.

(s) Ibid.

(t) Ibid.

(u) Ibid.

bis proximè sequentibus exponitur, *ut Calix qui in commemorationem ejus offertur, MIXTUS vino(x) offeratur.* 7º Nec dicit, nec innuit, nec concedit vinum per se sine aqua adhibitum, Sanguinis esse Dominici Symbolum, sed istud vinum, quod in poculo vini & aquæ instituto Christus consecravit. Si autem Sanguinis sui symbolum in vino poculi temperati instituit Christus, constat liquidò vinum poculi impermixti nihil ex instituto juris habere ad sanguinem illum repræsentandum. 8º De facto denique testatur Dominum aquam pariter ac vinum adhibuisse ipsum, & adhibendam docuisse.

Nè autem graviora tibi jam adhuc videantur illa loca, in quibus dicitur *Christi Sanguinem non aquam esse utique sed vinum*, exemplo quodam in medium prolato ostendam hujusmodi formulas non esse necessario excludendi Sensu intelligendas. Scripturæ ita charitatem religionis cultui componunt. *Misericordiam volo & non (a) Sacrificium.* Ubi *Sacrificium* æquè omnino negatur, ac hic *aqua*. Clara tamen res est, Deum noluisse inde suas ipsius leges rescindere, & irrita facere instituta Moisaica, sed id tantum testatum fieri, quod sacrificium absque misericordia vanum esset omnino & sacrilegum servitium. Ita cum Cyprianus docet Christi sanguinem non esse aquam sed vinum, non aquam respuit, sed palam facit eam absque vino ad sanguinem Domini repræsentandum non esse habilem & idoneam. Ex ipso præterea argumenti scopo patet per voces *non aqua est sed vinum* intelligi, *non sola aqua*, vel, quod eodem recidit, *non aqua est sed vinum mixtum*. Hæc enim verba adhibentur planè ad præcedentia illa confirmanda, *ut Calix qui in commemorationem ejus offertur, mixtus vino offeratur.* Integrum autem argumentum, si ad syllogismum reducatur, ita se habebit. Christi Sanguis non aqua est sed vinum, at Calix est Christi Sanguis, ergo Calix est vino mixtus. Si autem exclusivè accipias propositionem priorem, plus est in conclusione quàm in præmissis, & syllogismus quatuor constat terminis. Si verò in priori illa pro-

(x) *Ibid.*

(a) *Hos. vi. 6. S. Matb. ix. 13.*

positione ellipsin quandam subauditam intelligas, rectè sanè procedit argumentatio, & clara est quidem & perspicua conclusio. Christi Sanguis non aqua est sed vinum mistum : At Calix est Christi sanguis, ergo Calix est vinum mistum. Hinc etiam constat synonoma prorsus esse apud Cyprianum *Calicem Domini* & *Christi Sanguinem* : aliter enim probare minimè potuit, calicem Domini fuisse vinum ex eo, quod Sanguis Christi in eodem exhiberetur. Certò tamen certius est eum credidisse Domini Calicem fuisse mixtum. Ita enim sæpius ipse in hac Epistola testatur. Ut — neque aliud à nobis quam quod pro nobis Dominus prior fecit, ut Calix qui in commemorationem ejus offertur, mixtus vino offeratur. — Dominus panem & calicem mixtum vino obtulit — Calicem Domini aqua & vino mixtum prophetica voce denunciat — Calicem verò docuerit exemplo magisterii sui vini & aquæ conjunctione misceri — Invenimus Calicem mixtum fuisse quem Dominus obtulit — Eadem quæ Dominus fecit, nos quoque faciamus & calicem pari ratione miscentes à Divino magisterio non recedamus — Calix Domini non est aqua sola aut vinum solum, nisi utrunq; sibi misceatur — Post cænam mixtum Calicem obtulit Dominus — Calicem Dominicum, vino mixtum secundum quod Dominus obtulit, (e) offeramus. Si autem Calix Domini vino & aqua constar, ei vero responderi planè & æquipollet Sanguis Christi, sequitur proinde Sanguinem Christi in vino & aqua exhiberi. Ut denique prolixum hoc argumentum absolvam. Calix à Domino institutus vel Christi Sanguinis Calix est, vel non : Si est ; testem habemus Cyprianum mixturam esse Domini Sanguinem, eam enim à Christo adhibitam & præcepto sancitam affirmat. Si non : Tum sanè aqua institutionis pars esse potest, licet Sanguinem Christi forsitan non repræsentaret.

Quæ sequuntur universis satis superque ex supra dictis responsum est, sed ut nihil planè videar præteruisse, quod vel minimam præ se ferat argumenti speciem, ad singula, quæ objeceris, ordine examinanda haud gravatè me accingam. 1º igitur contendis Cyprianum aquam à Christo usurpatam tantum

nude affirmasse, posse vero eam ullo modo sanguinem Domini denotare omnino (f) negasse. Quorum utrique repugnant diserta Martyris verba ——— Calicem docuerit exemplo magisterii sui vini & aquæ conjunctione misceri. Non miscuit tantum sed miscendum docuit, idque tum exemplo tum magisterio, hoc est auctoritate seu mandato: Ut ipse postea explicat, cum ait, *Invenimus non observari à nobis quod MANDATUM est, nisi eadem quæ Dominus fecit, nos quoque faciamus, & calicem pari ratione miscentes à divino MAGISTERIO non recedamus.* Ubi quod prius dixisset *mandatum*, deinceps vocat *magisterium*. Sed & plurimum præterea falleris, Vir Doctissime, qui Cyprianum aquæ necessitatem ex eo tantum deducere ais, quodd sit symbolum & imago populi. Inde enim confirmat solum & corroborat quod primario quidem ex institutione, imo potius ex ea sola infert & deducit, ut ex supra à me citatis testimoniis comprobatur, & præsertim ex ea, quam ipse Cyprianus è prius dictis elicit, consequentiâ, ubi Elementorum typicam & symbolicam significationem minimè urget, sed miscendi necessitatem Christi exemplo & mandato substruit ——— *Nobis vero non poterit ignosci, qui nunc à DOMINO ADMONITI ET INSTRUCTI SUMUS ut calicem Dominicum vino mixtum, SECUNDUM QUOD DOMINUS OBTULIT, offeramus.* Imò & in fine Epistolæ Christi Doctrinæ & Præcepto rem totam omnimodo decernit ——— *Religioni igitur nostræ congruit & timori, & ipsi loco atque officio Sacerdotii nostri, Frater charissime, in Dominico Calice miscendo & offerendo custodire TRADITIONIS DOMINICÆ VERITATEM.* Utque tandem omnimodum planè dubium tollat, vini temperaturam in Eucharistiâ cum aqua in Baptismo parem penitus facit & æqualem, & utrumque simili & modo, & ratione Christi instituto adscribit ——— *Aquam vitæ æternæ PRÆCEPERIT in Baptismo dari, calicem vero DOCUERIT exemplo MAGISTERII sui vini & aquæ conjunctione misceri.*

Ad ea quæ de typo Noacico objeceram, nempe aquam à protypo eum minimè abjudicare, respondes

vini non aquæ necessitatem inde (g) educi. At quid
 postea? An aqua ideo negatur quòd vinum astruitur?
 Sed observatum est præterea Noë hic dici *Dominicæ*
passionis imaginem expressisse, in qua tamen passione aqua
aque ac sanguis ex latere Domini (h) manavit. Huic
 verò reponis Cyprianum Non velle passionem istam rea-
 lem sive corporalem, quam ligno Crucis affixus subiit, sed
 repræsentativam illam, primam sc. Eucharistiam, quam
 infra in hac ipsa Epistola Passionem (i) appellat. Sanè
 non nego per passionem nonnunquam apud Vereres in-
 telligi Eucharistiam. Idem verò hoc in loco velle
 Cyprianum non adeò compertum est. Imò perspi-
 cum videtur realem hic intelligi Passionem ex Cy-
 priani verbis, quibus modum enarrat, quo Domi-
 nicæ Passionis imaginem expresserit Noë: nempe
 quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua
 nudatus est, quod fuit recubans nudis & patentibus femo-
 ribus, quod nuditas illa patris à medio filio denotata est,
 & foras nunciata, à duobus vero majore & minore con-
 testata: Quæ sanè omnia corporalis Christi passionis
 signa sunt, Qui calicem indignationis in cruce bibit,
 qui vino supplicii obrutus est, qui à popularibus suis
 nudatus est, & chlamide exutus, qui in cruce nudus
 recubuit; cui Judæi & Romani major & minor filius
 conviciabantur, & irridebant, Apostoli verò tanquam
 in medio constituti, utpote à Judaismo liberi, & à
 Gentilium superstitionibus abhorrentes, nuditatem
 Christi ab utriusque contumeliis contegerunt, & in
 salutem, Evangelii prædicatione, hominibus verterunt.
 Cyprianum præterea per passionem intellexisse eam,
 quam Dominus Cruci affixus sustinuit, suadet Augusti-
 ni exemplum, qui de eodem Noachi typo agens, eum
 ad realem passionem dilucido (k) refert. At posito tan-
 dem merum fuisse quod Noë bibit, quod Eucharistiæ
 in typum cessit, non in eo posita est convenientia &
 similitudo, quòd impermixtum sed quòd vinum fuit.
 Ita enim Adam, Moses, Joshua & David Christi
 erant typi, qui tamen plulquam homo fuit, scilicet
 Σαύθρωπος:

(g) Epist. p. 70.

(i) Epist. p. 70.

Lib. xii. c. 23.

(h) Resp. p. 44.

(k) Augustin. contr. Faustum.

Ad Melchisedechum quod attinet, contendis me non negare eum panem & vinum solum, Christumque idem cum eo sacrificium (l) obtulisse. Si autem attentius paulo tecum recogitasses, quid à me postea ipse citaveris, vix fieri potuit ut sententiam meam tam perperam exposueris. Ibi enim observas me typum Melchisedechianum ex alio à Beatissimo Martyre prolatum, quod vino aqua mixto constitit, interpretari. Qui autem fieri potest, ut vinum solum fuisse confiterer, quod per mixtum esse explicandum contenderem? Dato autem vinum solum Melchisedechum obtulisse, desumptum inde à te argumentum, sc. vinum solum ad essentiam poculi pertinere, Cyprianum verbis tum instituto repugnat. Instituto: quoniam Melchisedechi exemplum urgebat, ut vinum poculo vindicaret, non ut aquam respiceret; ut ostenderet vinum fuisse necessarium, non ut aliud nihil fuisse probaret. Verbis: quoniam disertè testatur aquam esse à Christo præceptam & materiæ Calicis partem necessariam, prout supra evici. Sed locum in quo de Melchisedecho scribitur, facilem esse intellectu dicis, & alterum de Solomone multo melius explicare, quam alter (m) illum. Quasi aut non poterit Melchisedechi vinum æqua denotare, aut poterit Salomonis aqua & vinum merum exprimere. Fateris quidem, & omnes norunt vinum aliquando mixtum significare, at nemo usquam affirmavit vinum aqua temperatum posse ullo modo merum designare. Locus igitur cui duplex competit sensus, adeo intellectu facilis esse nequit, ac cui unus & solus, & proinde incertum per certius exponi debet; sed inquis, eandem ex Solomonis, quam ex Melchisedechi typo ducit (n) conclusionem. Inde vero nonne liquidò constat, quod dixi, Melchisedechianum pariter ac Salomonis typum in vino & aqua exhiberi? Minime vero, dicis, ex hoc enim argumento (de Salomone) solius vini mixtionem necessariam esse probare statutum sibi habuit (o) Cyprianus. Hic autem nonne ex arbitrio planè agis, & ejusmodi sensum Cypriano affingis qui verbis ejus penitus adveriatur & repugnat? cum vini solummodo

(l) Epist. p. 71.

(m) Ibid.

(n) Ibid.

(o) Epist. p. 72.

mentio fit in typo, tùm prototypo aquam excludis; cum autem vinum simul & aqua de typo memoratur, aquæ vim omnem & significatum adimis, negasque eam præter vocem & sonum quicquam omnino valere. Hoc est, utrum Calix Eucharisticus in typo meri aut mixti exhibeatur, aqua non erit necessaria, quodque magis mirandum, ipsi iidem typi, qui aquæ habent mentionem, ad usum ejus improbandum subservient. Sed ipse tandem loquatur B. Martyr & novam hanc & inauditam consequentiam suis ipsius verbis refutet — *Sed & per Salomonem Spiritus Sanctus typum Domini Sacrificii præmonstrat immolatæ hostiæ panis & vini, sed & Altaris & Apostolorum faciens mentionem: Sapientia, inquit, edificavit sibi domum, & subdidit columnas septem, mactavit suas hostias, miscuit in cratere vinum suum, & paravit mensam suam: Et misit servos convocans cum excelsa prædicatione ad craterem, dicens: Qui est insipiens declinet ad me & indigentibus sensu dixit: Venite, edite de meis panibus, & bibite vinum quod miscui vobis. Vinum mixtum declarat, id est calicem Domini aqua & vino mixtum prophetica voce denunciat, ut appareat in passione Domini id esse gestum, quod fuerat prædictum. Colligitne hic Martyr sanctissimus aquam Proverbiorum nihil planè esse, Calicemve Sapientiæ Domini Calicis ideo typum fuisse, quod vinum habuerit? è contra, nonne ipsam inde infert mixtionem, & verbis quàm disertissimis testatur in eodem præfigurari & prædici Calicis Domini aquam perinde ac vinum? Fierine potest, ut, si solius vini necessitatem probare constitisset, de aqua simul concluderet, & ideo sapientiam de mixto egisse diceret, quòd futurum erat ut Calix Domini aqua & vino misceretur? Hoc si potest, eodem sanè tempore affirmari potest idem & negari, concedi & rejici. At idem in Benedictione Judæ significari quod per Salomonem Spiritus præmonstravit, ex Cypriano (p) confirmas. Cui ita breviter respondeo. Si per idem integram quandam inter Typum Judæ & Proverbiorum convenientiam intellexerit Cyprianus, planè constat utrumque eum de mixto intelligere; expressè enim dicit Proverbiorum Typum vinum &*

(p) Epist. p. 72.

aquam præfigurasse. Si vero integram quandam convenientiam non intellexerit, actum est de argumento tuo, cujus vis omnis in eo posita est, ut utriusque typi significationes sibi invicem ex integro respondeant.

Quæ de vocibus *nos vinum potius offeramus* disserui, eas nempe in Aquarios solos dictas fuisse, satis tibi confutasse visus es, & ex eo ad universos easdem spectare Christianos contendis, quod *nos Christiani, Judæis* opponimur, quorum gratiam & privilegia in gentes translata repræsentavit vini natura & qualitas in aquam (q) transfusa. Equidem non nego vini necessitatem ex allegoria de Christo aquam in vinum transmutante desumpta urgere hic Martyrem, integrum autem argumentum ex concessio solum agere Elementorum alterum poculo suffecisse, probabile potest videri. Qui enim fieri potest, ut qui sapius ad Christi exemplum mandatumque pro vini simul & aquæ offerendæ necessitate provocat, eadem in Epistola solum vinum sufficere assereret? Si autem ex concessio hic agentem intelligamus, & errantes Episcopos ex suis ipsorum principiis refellentem, tum sanè sibi Epistola, & sua argumento constat vis & pondus. Ita enim reddi possunt & exponi Cypriani verba. Si qua posset poculi pars prætermitti, id potius in aquam cadit quàm in vinum, illam quoniam in hoc convertit Dominus, ut Gentes Ecclesiæ restitutos & ad fidem Christi conversos præfiguraret; cum autem id nos obaudire & facere oportet, quod Christus fecit & quod faciendum esse mandavit, offeri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest, quoniam calicem Christus docuerit exemplo magisterii sui vini & aquæ conjunctione misceri. Etli præterea nulli usquam dantur essentialitatis gradus, posse tamen alteram alteri ex partibus essentialibus præferri, testantur ab omnibus ubique usitatæ loquendi formulæ. Ita S. Paulus charitatem præ fide & ipe (r) commendat, cum tamen dubitari non possit, quin & Religionis Essentiam æquè ingrediantur Fides & Spes, ac Charitas. Omnes quoque docemur animas corporibus æstimatoribus habere, cum tamen nec anima

(q) *Ibid.* p. 73.

(r) 1 Cor. xiii. 13.

sine corpore, nec corpus sine anima hominem constituat. Ipse denique testatur Deus se cognitione sui potius delectari, quam (s) holocaustis. Inde tamen statutum sibi minime habuit sacrificiorum usum vetare, & cultum maximè solennem abolere prorsus & extinguere. Ut igitur sacrificiorum necessitatem nequaquam tollit illud *potius* Propheticum, ita nec aquæ Cyprianicum. Ut autem quod sentiam plenius exponam. Minimè sane constat *vinum* ideo *potius* offerri dici, ut aquæ vel saltem præponendum existimes. Non enim, quod hic dicitur, miscendi Doctrinæ opponitur, sed vini omissioni, sola proinde negatione supplendum. *Sacramentum* quoque rei illius admonere & instruere nos debet, ut in *Sacrificiis* Dominicis *vinum* *potius* offeramus, quàm non. Hæc enim loquendi ratio quotidiano usu obtinet, ut *eundem* *potius*, *discubandum* *potius*, *surgendum* *potius*, &c. In quibus omnibus non altera alteri opponitur res, sed eadem præsens absenti sibi, actio privationi, & negationi positio. Nec sanè quicquam agit, quod forsan objicies, vinum hic aquæ opponi, Cypriano ejusdem necessitatem ex eo probante, quòd aqua in vinum fuerit conversa. Patet enim ex loci scopo & Contextu, adeo non sibi Martyrem cum animo proposuisse aquam excludere, ut eam simul ac vinum voluisset inde commendatam habere. Docet enim in vino exhiberi peculii Judaici Gratiam spiritualem, in aqua vino facta Gentilium, Judæis rejectis, introitum, ad participandum gratiæ ejus, ex qua Judæi fuissent lapsi. Hoc confirmat ex libro Apocalypseos, ubi *aquas* *populum* *significare* *scriptura* *divina* *declarat*; totum deinde Sacramento accommodat, in quo vinum denotat Christum, spiritualem illam Gratiam, quam Judæi abnegassent, aqua vero populum seu Gentes, qui in Christo crediderunt. Ex quibus omnibus conclusionem hanc ducit notatu dignissimam, *offerri* nempe *aquam* *solum* *non* *posse*, *quomodo* *nec* *vinum* *solum*, quòd Christus nequit esse sine populo, nec populus sine Christo. Unicum hoc esse argumenti scopum & institutum ex ipsis Cypriani verbis liquet planè & perspicuum est. Postquam enim miraculi in Galilæa editi mentionem fecisset, statim addit, *Aquam* *NAMQUE* *populos* *significare* *in* *Apocalypsi* *Scriptura* *Divina* *de-*

(s) Hosea. cap. vi. 6.

clarat,

clarat, Dein Eucharistiæ his verbis applicat, QUOD scilicet perspicimus & in Sacramento Dominici Calicis contineri, unde pergens ostendere, quomodo tandem facienda esset illa applicatio, mixtioni disertè ascribit: Ubi particulae namque & quod vera quidem & certissima sunt connectendi signa, notantque planè unam & continuatam dicendi periodum.

At contendis porro Cyprianum non ex institutione sed ex allegoriis aquæ necessitatem probare, cum tamen, *in vino solo Sanguinem suum Christum consecrassè ubique (1) doceat.* Hoc tamen, quantum a rei veritate distet, satis evincunt, quæ supra protuli, ut ostenderem Cyprianum sæpius ad ipsam institutionem pro miscendi ulu provocare, *Dominicam eundem traditionem* appellantem, quemq; *Dominus PRÆCEPIT & GESSIT*; per universam ad Cæcilium Epistolam eum pro mandato hac in re habere Christi exemplum, & mixtionem ex Evangelio pariter & Paulinis verbis institutam confirmare; expressè præterea & plurimis in locis affirmare aliud à nobis faciendum non esse, quam quod Dominus prior fecit, nec proinde miscendum, nisi Christus prior miscuerit; allegoriam denique urgere non ut principalem causam sed secundariam quandam rationem, qua aquæ necessitas abundantius poterit confirmari. De vino quoque fusiùs monstravi Cyprianum nusquam vel semel dixisse illud fuisse institutum Dominici Sanguinis symbolum nisi aqua temperatum, eandemque eum vim & significationem mixtioni ipsi quam vino attribuire; nihil tandem agere objectionem ex eo petitam, quod Sanguis Christi vinum dicatur aut ad excludendam aquam, aut ad novum illud de mero figmentum omnino (2) stabiliendum.

De vocibus istis, *In sanctificando Calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum*, ita sanè agis, ut id, de quo quæritur, petas omnino & pro concessio habeas. De aqua, utrùm ex instituto sit necessaria, omnis quæstio est. Affirmativum inde probo, quod Cyprianus testatur Calicem in vino solo sanctificari non posse. Reponis tu, *animum te inducere non posse, ut credas doctissimum illum virum adeo fuisse*

(1) *Epist. p. 74, 75, 76.*

(2) *p. 104, 124, 199.*

rationandi legum imperitum, ut eodem animi ardore necessitatem aquæ, quæ non à Christo instituta est, edoceret, quo vini, quod institutum & novit & (x) probavit. At sanè, Vir Doctissime, ex hisce Cypriani verbis perspicuum est eum aquæ necessitatem à Christo institutam & nosse & edocuisse; si vero, nullis adhibitis argumentis aquæ necessitatem negas, non tam nobis quàm Cypriano repugnas, litemque cedis adversariis. Cum autem contendas Cyprianum ideo aquam non institutam habuisse, quod quam dederit ejus allegoricam interpretationem ex institutione non confirmat, idem sanè facis ac si urgeres, qui in vino Deum in aqua hominem exhiberi doceant, Patres ideo neutrum horum institutum credidisse, quòd mysticos istiusmodi sensus ex institutione probatos non dederint. Toto autem cælo erras, cum ex verbis, *Calicem vero docuerit exemplo magisterii sui vini & aquæ conjunctione misceri*, illud tantum colligi existimes, *ex exemplo Christi solo admistam fuisse aquam, non ex (y) instituto*. Quid enim sibi volunt voces *docuerit & magisterii*? Nonne præ se auctoritatem quandam & mandati speciem ferunt, itaque in hac Epistola à Cypriano usurpantur, cum synonyma planè faciat *docuit & (z) præcepit*, verbisque disertissimis testetur idem esse, *Non observare quod MANDATUM est, & à Divino MAGISTERIO recedere*? Quo etiam sensu in Plautinis accipitur vox ista. *Virtute id factum tuum, & magisterio (a) tuo*.

Quæ ex epistola ad Magnum laudavisses, intacta me præterisse quereris, & ideo præterisse jactas, quod *valida esse sentirem & invicta, nec possem non fractam responsione aliqua indicasse causam (b) meam*. At bona tua venia, Vir Doctissime, adeo non mihi valere visum est argumentum tuum, ut orationis progressu eversum planè & confutatum arbitrarer. Sed videamus quid tandem præ se ferat ponderis. Cyprianus, inquis, *affirmat Sanguinem Christi de vino constare, ea de substantia quæ de botris & acinis est (c) expressa*. At sanè & nos fatemur, Christum Sanguinem suum vinum appellasse, vinum vero de botris atque acinis plurimus expressum

(x) Epist. p. 76. (y) Ibid. (z) Ep. ad Cæcil. ab init. (a) Plaut. in Mostell. Act. I. 1. (b) Epist. p. 77, 78. (c) Ibid. p. 78.

esse. Hoc verò quid ad rem? Nonne vinum quod ex botris exprimitur, Sanguinem suum dicere potuit Christus, nisi aqua excluderetur? Aut vinum illud quod aqua miscetur, nonne ex acinis æquè exprimitur, ac illud quod non miscetur? Voces autem, *De botris expressum*, cum vino solo competant, satis, inquis, innuunt vinum solum fuisse quod Christus Sanguinem suum appellavit. At quantum claudicer hæc objectio, optimè evincit Apostolus, cùm Christum *Dei filium* vocat *factum ex (d) muliere*, ubi voces *factum ex muliere* humanæ solum naturæ competunt, nec tamen Divinam excludunt, quod ab humana in Christo separari nullo modo possit. Similiter *ex botris expressum*, licet de vino solo prædicari possit, aquam tamen à Dominico Sanguine nequaquam abnegat, quam vino indissolubili quodam vinculo conjunxit Sanguinis sui Sacramentum instituens Christus. Quod vero plebem pariter cum Christo in vino ex acinis expresso repræsentari crediderit Cyprianus, plurimùm inde confirmatur Hypothesis nostra. Hinc enim patet, 1°. Possè vinum aqua mixtum Christi Sanguinem æquè exhibere, ac Sanguinis istius cum populo conjunctionem. Si enim *Botri & Acini in vinum coacti*, & Christum significant & plebem Christo adunatam, quid prohibet quò minùs & vinum aqua commixtum & Christi Sanguinem denotet, & populum Christo copulatum? 2°. Aquæ necessitatem altius sanè peti quàm ex allegorica illa expositione, cùm Cyprianus, licet concedat Christum populo conjunctum in vino exhiberi, hoc tamen non obstante, negat Calicem Domini esse aquam solam aut vinum solum. Cùm autem prædicatam hanc à Cypriano aquæ necessitatem ab ipso excogitatam fuisse, & ad Ecclesiasticam solum consuetudinem ipectare dicas, interpretem agis maximè arbitrarium, & ipso Martyri adversariis, qui se à Domino admonitum dicit, *Christumque solum sequendum esse* testatur, qui Dominum Calicem suum miscuisse tradit, & miscendam instituisse, & in hoc miscendi negotio hortatur *tenere quod (Christus) monuit, observare quod docuit, facere quod fecit*. Symbolum quidem illud & pani & vino & mixtioni ascribit Cyprianus, & in singulis exprimi docet spirituales

(d) Galat. iv. 4.

Christi & fidelium communionem. Cùm autem Dominus panem instituerit, *Calicemque docuerit exemplo magisterii sui vini & aquæ conjunctione misceri*, palam facit nos nec *observare quod mandatum est*, nec facere quod fecit Christus, nisi vinum pariter ac panem, & aquam æquè ut vinum in sacrificio Dominico offeramus.

Quod ex verbis *aqua sola Christi Sanguinem non possit exprimere* desumpsi argumentum satis everti autumas, iidem in Ecclesiam quandam pane solo utentem hoc modo translatis. *Miror satis unde hoc usurpatum sit, ut contra Evangelicam & Apostolicam Disciplinam quibusdam in locis panis solus offeratur in Eucharistia, qui solus Christi Sanguinem non possit (e) exprimere.* At lanè, Vir Doctissime, in hujusmodi rem minimè quadrant hæc verba. Cùm enim, in repræsentando Sanguine Dominico, nullam omnino partem habeat panis aut locum, clarè patet eum in hujusmodi propositione cum *solus* nullo posse modo conjungi & adhiberi. Hoc vero argumentum meum adeo non evertit, ut idem planè confirmet. Si enim vox *solus* ideo nequeat *pani* adjungi, quòd in exhibendo Dominici Sanguinis symbolo nullam panis habeat partem, tum sane nec idem *aquæ* adjungi potuit, nisi aqua aliquem in exprimendo Christi Sanguine habuisset locum. Sed *solus* à Cypriano *aquæ* adjungitur; ergo *aqua* partem aliquam & locum habet in repræsentando Sanguine Dominico. Q. E. D.

Tecum nobis jam plaudimus, Vir Doctissime, exeunte operosâ dudum Controversiâ. Patres, Episcopos, Martyres sprevisse vos haud usquam conqueror, sed novis planè & inauditis commentis veram, genuinam, suam Christianorum Scriptorum expositionem opposuisse, & officio ducimus, & veritatis maximè interesse aestimamus. Silentium vos & adumbratas Patrum locutiones profertis, nòs è contra diferta, plenâ, perspicua edimus Testimonia. Ab alienis ratiocinandi consequentiis ad ipsos Testes provocamus, ab opinione ad rem, à novatorum usu & consuetudine ad universam Ecclesiæ legem, mores, & Doctrinam.

Ad Clementinam Liturgiam quod attinet, vix operæ pretium est, ut de eâ longius disputando excurrat

(e) *Epist. p. 73, 79.*

oratio. Si enim quod Eruditi omnes concedunt, id ipsi auctoritatis non negas, ut, concurrentibus aliis certæ fidei Scriptoribus, Ecclesiæ veteris Disciplinae & consuetudinum Testis adhibeatur, satis habeo, nec plura postulo. Sed ut objectiones à te allatas ad examen perducam. *Grabius*, inquis, adeo non nobis auctori est, *Hunc Constitutionum Librum compositum fuisse sub finem sæculi primi, aut saltem ipso sæculi Secundi initio, ut contrarium planè prodatur; omnem porro vim suam intendit, ut probaret Constitutiones hæc Apostolis adscriptas, esse à Διδασκαίς sive Διδασκαλίᾳ Apostolorum, quamquam in quibusdam capitibus conveniant, planè diversissimas: certissimam denique pronuntiat conjecturam Rev. admodum Pearsoni asserentis Libros octo Constitutionum Apostolicarum post Epiphaniū ævum (f) consarcinatos. At ianè non optima hic fide exposita dedisti Responsionis meæ verba, qui Grabium coram protulerim, utpote qui Constitutionum (non prout hodie se habent) sed genuinam, Epiphanianam Collectionem sæculo primo exeunte aut secundi initio compositam fuisse doceret. Hodiernas quidem Constitutiones easdem esse, quas Epiphanius laudat, licet nonnullis in locis depravatas, non ex Grabio, sed aliunde probavi. Imo licet Grabio diversa ab invicem viderentur planè laudata ab Epiphanio, & quæ hominum manibus nunc teruntur, Constitutionum opera, tamen & asserit & probat Libros, qui nunc extant, octo exeunte sæculo iv. vel ineunte v. ut probabile est (g) produsse; quin & in iisdem maxima ex parte conservatas esse Apostolorum, Clementis, Ignatii, &c. antiquiores (h) Διδασκαλίας. Unde sequitur planè Constitutiones, quibus hodie utimur, non esse à Διδασκαλίᾳ Ἀποστόλων aliud & diversum opus, sed idem plurimis accessionibus auctum, & tractu temporis in aliquibus corruptum, quod & novi penitus & palam sum fassus, cum Constitutiones Epiphanianas in hodierno Codice aliquantum depravatas extitisse (i) profiterer. Quid, quod Grabius agnoscit, Libros octo Constitutionum Apostolicarum, licet post Epiphaniū ævum consarcinatos, ex antiquioribus tamen Διδασκαλίαις (k)*

(f) *Epi. p. 80.*(g) *Spicileg. Vol. 1. p. 284.*(h) *Ibid. p. 43, 285.*(i) *Resp. p. 49.*(k) *Sp. Patr. Vol. 1. p. 43, 285.*

confatos? Imo ex Apostolorum aliorumque, sæculis aliquot ante natum Epiphanium, scribentium *Doctrina* (l) compilatos. Si autem in ea, quam habemus, Collectione, & primi sæculi *Διδασκαλία*, & quarti Constitutiones servantur, fieri potest, imo veritati proximum videtur, ut Liturgia illa *Διδασκαλίας* pars sit, quæ aptius & convenientius in primi quam quarti sæculi consuetudines, in Justini Martyris de cultu Publico enarrationes, quàm in mores & instituta Chrysostomi ævo usitatoria quadrat & accomodatur. Si qua vero fides Renaudotio habenda sit, sententiam nostram accedas necesse est. Compositam enim ante Concilium Nicænum fuisse hanc Liturgiam *merito* (m) decernit: Si autem ante Concilium Nicænum; tum quoque ante id tempus, quo hodiernam Collectionem confarcinatam fuisse tradit Grabius. Ad hæc, Epiphanius testatur in antiqua ista *Διδασκαλία* *Canonicum* haberi *Ordinem*, quo *Missæ Canonem* intelligi dubitari non potest. Etsi enim Epiphanii verbis vim magnam intulisse contendas, qui (n) τὴν κανονικὴν τάξιν de Liturgia exposuit, Petaviumque voces istas de *Ecclesiæ Disciplina* interpretantem (o) opponas; perspicuum tamen est, vel solum Liturgiæ ordinem hic intelligi, vel, quod eodem recidit, cum aliis comprehendendi. *Ecclesiasticam enim Disciplinam* verbis proximè sequentibus à *Canone & Fide* distinguit. Quin imo si in eo, quæ ad *Ecclesiæ Disciplinam* attinent, omnia comprehenduntur, ut Petavius tuus reddidit, comprehendatur quoque Liturgia necesse est, quæ *Discipline* istius pars est præcipua. Si autem Primævæ Liturgiæ forma in antiquiori *Διδασκαλία* extaret, si ista *Διδασκαλία* in hodiernis Constitutionibus, teste Grabio & (p) Pearsono, conservetur, conjectura plusquam probabili assequimur Liturgiam in hodiernis Constitutionibus habitam *Διδασκαλίας* esse partem.

At frustra *Librum* hæc nostra ætate effictum (q) obtendis, quoniam, licet, quæ in illo prima sæcula redolent, non evincerent hujusmodi pseudoscriptum esse Apostolici ævi progeniem: in opere tamen ex antiquissimis

(l) Ibid. (m) Dissert. ad 1. Vol. p. 10.

(n) Dr. Brett. (o) Conc. p. 65. (p) Grab.
Sp. Patr. Vol. 1. p. 43, 285. (q) Epist. p. 81.

Apostolorum & priorum Patrum Scriptis confarcinato, quod de Constitutionibus affirmat Græbius, quæ Veterum moribus & Doctrinæ consentiant, merito & ipsa judicantur ex Apostolico quodam aut Primævi temporis auctore Originem suam eduxisse. Præterea quod fieri non potest, ut Liber aliquis Apostoli cuiusdam pseudo-titulum præferens hac nostra ætate prodiret, quin & reclamaret Orbis pænè universus. Cùm autem de octo Libris Constitutionum nihil tale factum reperiamus, optimo sanè jure statuimus opus illud, licet injuria temporis in aliquibus tum verbis tum locis, & in ipso forte titulo corruptum, non esse tamen ipsum Fictionem.

Quæ autem contra Liturgiæ Ordinem ex Renaudotio objecisset Concio, iis jam etiam vehementer instas, & pro certo pronuncias, *Doctissimum Dissertationis de Liturgiis antiquioribus auctorem malè Renaudotii verba intellexisse, dum eum Liturgiam Clementinam ante Nicænum Concilium fuisse compositam concessisse (r) dicit.* Sed quæ hic affirmas planè refellunt ipsa Renaudotii verba, tamque certum est quam quod maximè Auctorem à te supra citatum Renaudotii Sententiam optima fide exposuisse. Cùm enim in Græca Ecclesia nihil sibi antiquius Scriptum videri, quod quidem ad Sacros Eucharistiæ ritus precesque referatur, quàm ea forma quæ ultimo Constitutionum Apostolicarum Libro inserta est, prius (s) significasset Scriptor ille de Liturgiæ Origine celeberrimus, postea eam fuisse interpolatam his verbis observat. *Etsi viris Doctissimis MERITO judicatum sit, Constitutiones illas ante Concilium Nicænum fuisse collectas, non negant tamen interpolatas illas multis in locis fuisse.* Paucis deinde interjectis pergit. *Illud porro judicium, si in ullam collectionis partem cadere potest, in istam sane, qua Liturgiæ Ordo continetur, tam perspicuè & minutatim expositus, ut ex posteriori Disciplina, quæ Ecclesiæ pacem agenti, non persecutionibus agitatae conveniat, ADDITA ESSE MULTA manifestum (t) sit.* Ubi notandum est, affirmare eum Constitutiones esse concilio Nicæno antiquiores, multisque in locis interpolatas, sed nullibi magis quam in Liturgia, quo sanè clarius dici non potest Liturgiam esse Constitutionum partem, & con-

(r) Ibid. p. 82.
Vol. 1. præf.

(s) Renaudot. Dissertat. p. 10.
(t) Id. ibid. concilio

cilio Nicæno antiquiorem. Imo certissimum est fore, ut ipse Renaudotium de alia ulla Constitutionum parte ita loquentem hoc modo interpretareris. Verbi gratia, si dixisset Constitutiones, licet ante concilium Nicænum collectæ fuerint, plurimum tamen interpolatas esse, nec ullibi magis quam in quarto aut quinto libro; dubium non est, quin inde colligeres eum quartum aut quintum librum concilio Nicæno antiquiorem judicasse. Cur autem, cùm de Liturgia agitur, eadem verba non sint eodem sensu accipienda, ratio nulla reddi potest. Ut autem rem in pauca conferam, ecce ipsum tibi trado Renaudotium, hanc nostram expolitionem extra dubitationis aleam confirmantem. *Si quid porro antiquius est scriptis, quæ Apostolorum nomina præferunt, Liturgiis, id habetur in Clementis Constitutionibus, quæ quamvis interpolatæ sint, at ex virorum doctissimorum judicio ætatem Concilii Nicæni antecedunt, vel saltem (u) contingunt.* Ubi Constitutionum eo solum fine meminit, ut Liturgiæ ætatem definiat, & ex illarum vetustate hujus antiquitatem comprobat. Sed illum non judicasse Liturgiam hanc solummodo interpolatam esse, sed ipsam fuisse interpolationem ex inde contendis, quod ad ea, quæ de interpolationis judicio præfatus fuerat, confirmanda, ad Syriacam versionem provocat, in qua tota illa Liturgiæ forma non (x) compareat. Hoc vero est, argumentum ejus ultra scopum suum protendere, plusque ex præmissis colligere quam quod ipse se voluisse inferre testetur. Non enim prius dixerat in Liturgiæ ordinem cecidisse interpolationis judicium, quam suam ipse sententiam explicatiorem dederit, docueritque multa ei esse addita: quod sanè opinione huic tuæ ex Diametro repugnat, negatque omnino Liturgiam ipsam fuisse interpolationem. Defectum autem Syriacæ Versionis non ideo obtendit, ut Liturgiam notham esse omnino & spuriam ostendat, sed interpolatam, ut ex ipsis, quibus eum inducit, verbis peripicuum est. *Confirmat hanc conjecturam (de interpolatione Liturgiæ) antiquissima Constitutionum Syriaca (y) Versio.* Imo hoc liquidius patet ex iis, quæ, inchoante hac Sectione, edoceat,

(u) Ibid p. 5.

(x) Epist. p. 82, 83.

(y) Dissert. p. 10.

Clementinam nempe Liturgiarum omnium Græcarum antiquissimam esse, cum tamen Basilii & Chrysostomi Formas ab annis plus mille ducentis usurpatas, Jacobi vero Liturgiam, Cyrilli Hierosolymitam ætate, qui quarto sæculo floruit, scriptam (z) enunciet, hoc est, illas ducentis, hanc plus trecentis annis ante Syriacam Versionem. Eam enim non nisi ante mille annos factam (a) refert.

A Renaudotii Testimonio ad allatas ex ipso rationes progredior. Hic vero observas, 1°. Nullam inter Occidentales Ecclesiam ad Apostolos Liturgiam suam, aut eorum discipulos, ideoque non ad Clementem, tanquam Autores (b) retulisse. 2° Ante Basilii tempora, ante medium sæculum quartum, Liturgias Græcas non fuisse literis (c) consignatas. 3° Licet in primorum sæculorum historiis frequentissima traditionis sacrarum voluminum occurrat memoria, de qua tamdiu cum Donatistis certatum fuit, nullus tamen memoria prodidit sacramentalem ullum traditum infidelibus (d) fuisse, &c. Ad primum quod attinet, ex malè intellecto argumento nostro id enascitur, qui pro Liturgiæ Clementinæ antiquitate multum, pro auctore nihil contendimus; parum sanè solliciti, utrum Jacobi nomen præferat (ut in Constitutionibus Apostolicis, non Clementis, ut putare visus es) an Clementis, quod ei, teste Renaudotio, recentiores nonnulli seorsim edite (e) indiderunt, an alius cujusdam Apostoli aut Apostolici viri. De secundo, pace viri eruditissimi dicendum est, non solum non certò, quod concedit, sed nec verisimiliter omnino, quod affirmat, ex Basilii verbis concludi, ante medium sæculum quartum, Liturgias Græcas Literis non fuisse (f) consignatas. Ita se habent Basilii verba; Ταὶ τὴ ἐκκλησίᾳς ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τῶ ἀπὸ τοῦ εὐχαριστίας καὶ τῆ ποιητικῆς τῆ εὐλογίας, πρὸς τὸ ἀρίων ἐγγεγραμῶς ἡμῶν (g) καταλέλοιπεν; De hisce agens Renaudotius inquit, Invocationem vocat Basilii Canonem (h) Missæ. Quod si conceditur, valet argumentum, si aliter, ruit planè &

(z) Ibid. p. 29, 34.

(a) Ibid. p. 10.

(b) Epist. p. 83.

(c) Ibid.

(d) Ibid. p. 84.

(e) Dissertat. p. 10. Vol. I.

(f) Ibid. p. 9.

(g) De Sp. Sancto. c. 27.

(h) Renaudot. Dissert.

ad Vol. I. p. 9.

collabitur. Posito enim Basilium per *invocationem* non *Canonem Missæ*, sed partem Canonis, non integram Liturgiam, sed unicam ejus *Petitionem* intellexisse, aliud inde nihil colligi potest, quàm hujusmodi partem seu petitionem non fuisse ante ejus tempora literis consignatam. Si autem Ecclesiasticarum formularum interpretatio melius certiusque ab Ecclesiæ praxi quam ex aliunde petitur, facilè constabit memorata à Basilio *Invocationis verba* precationem quandam designare ad Deum factam, ut Spiritum Sanctum panem & calicem sanctificaturum de cœlo dimittat. Ut enim missa faciam Irenæi & Cyrilli (i) testimonia, Liturgiasque Græcorum omnes, imo & ipsius Basilii, hujusmodi Orationem præ se ferentes, à citandi labore ipse me vindicavit Renaudotius, palàm fassus *Invocationem Spiritus Sancti* Orientalis Liturgiæ unicam esse portiunculam, ab aliis iis omnibus, quæ Anaphoram seu Missæ Canonem componunt, Orationibus, aut Invocationibus separatam planè & (k) distinctam. At dato tandem ἐπίκλησιν pro integro Missæ Canone accipi, plurimum tamen fallitur, cùm vocem ἀγίων de Patribus omnibus Basilium antecedentibus exponit. Per ἀγίων enim solos Apostolos voluisse Basilium ex verbis citationem Renaudotianam proximè sequentibus perspicuum est, ἐ γὰρ δὲ τοῖς ἀρκέμεθα, ὧν ὁ ἀπόστολος ἢ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐργαζομένου καὶ ὀπλίζομένου ἕτερος, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὸ ἱερὸν, ἐκ τῆς ἀγάπης διδασκαλίας παραλαβόντες. Hoc sanè in loco id agit Basilius, ut institutam contra Doxologiam objectionem de verbis cum Spiritu in Scriptura non inveniendis confutet, quod & facit ostendendo plurima ab Ecclesia observari quæ nusquam in Scripturis extiterint. Inter alia, ipsa *Invocationis verba* in exemplum profert. *Verba Sacræ Invocationis in consecratione Panis & Calicis, quis Sanctorum nobis Scripto reliquit? Non enim, ut pergit, iis contenti sumus, quæ Apostolus aut Evangelium memorie tradiderint, sed & alia quædam ad Sacramenti energiam & perfectionem facientia,*

(i) Iren. Lib. IV. cap. 34. Cyril. Hierosol. Cat. Mystag. III.
 (k) Renaudot. Dissert. ad Vol. I. p. 21.

ex Doctrina non Scripta præsatur & postponimus. Ubi Apostolus & Evangelium supra memoratis Sanctis planè respondent, Doctrina vero non Scripta iis, quæ Apostolus aut Evangelium tradiderint, opponitur. Sed & ulterio- rem capit hoc argumentum probationem, ex aliis, quæ ad rem suam confirmandam Basilus adducit, exemplis stabiliendam : Verbi causâ. Quis, inquit, scripto nos docuit in Domini nomen credentibus Signum Crucis (l) imprimere? Ubi fieri non potest, ut scriptam omnino negaret hanc consuetudinem, sed in sacris solum novi Testamenti Literis. Certum enim & exploratum est Signi Crucis usum fuisse diu ante Basilium scripto mandatum, à Tertulliano pariter & Cypriano (m) notatum. Similiter rogat, Ubinam scribitur orandum esse versus (n) Orientem? Quod, licet in Scripturis nullibi occurrat, à Clemente tamen Alexandrino & Tertulliano disertis verbis (o) memoratur. Eadem quoque de aquæ Baptismi Benedictione &c. proposita quæstione concludit, ὅτι λέγει με-
 ημέρα, τὰ ἀγεγραφα ἡ ἐκκλησίας μυστήρια διηγόμενον, ἐφ' οὗ τὰ
 ἄλλα, αὐτὴν δὲ ἡ ὁμολογία ἡ πίστεως, πιστεύειν εἰς πατέρα
 καὶ υἱὸν καὶ ἄγιον πνεῦμα, ἐν ποίῳ γεγραμμάτων (p) ἔχοντες ;
 cum tamen Tertullianus imò & Cyprianus, quorum
 uterque circa medium illud sæculum quod ei quo vixit
 Basilus proximè præcessit, mortuus est, aquæ Bap-
 tismi Benedictionis expressè (q) meminerint, & iidem
 ipsi simul & Irenæus aliique Fidei formulam literis
 (r) consignaverint. Imo si Pfaffii testimonio tribu-
 enda sit fides, ipsa Invocationis verba diu ante natum
 Basilium ab Irenæo sunt scripto comprehensa. Hic
 enim hujusmodi profert Irenæi fragmentum, è Codd.
 MSS. Bibliothecæ Regiæ Taurinensis à se editum —

(l) Basil. de Sp. Sancto c. 27. (m) Tertullian. de Resur. c. viii. De Præscript. c. 40. Cyprian. ad Deme-
 trian. p. 94. De Unitat. Eccl. p. 116.

(n) Basil. loco citat. (o) Clem. Alexand. Stro-
 mat. vii. p. 856. Tertul. Apol. c. 16. Contr. Valen-
 tin. c. 3. (p) Basil. loc. citat.

(q) Tertul. de Baptism. c. 4. Cypr. Ep. 70. ad
 Januar. p. 190. (r) Iren. Lib. i. cap. 1, 2, 3.
 Tertul. de veland. Virgin. cap. 1. De Præscript. cap.
 13. adv. Prax. cap. 2. Cypr. Ep. ad Magn.

Ἐκκαλῆμν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπως ἀπορήνη τὴν θυσίαν
 ταύτην καὶ τὸ ἅγιον σῶμα τὸ χρεῖς, καὶ τὸ πλῆριον τὸ
 αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἵνα οἱ μεταλαβόντες τέτοιον τὸ ἀντι-
 τύπων, τὴν ἀφίσεως τὴν ἁμαρτιῶν καὶ τὴν ζωῆς αἰωνίης (s)
 τύχῳσιν. Si autem, quod probavi, Basilii per
 ἐπικλήσεως ῥήματα unicum solummodo Liturgiæ pe-
 titiōnem, nec nisi Apostolicos Sanctos per ἁγίων in-
 tellexerit, tūm sanè adeo non evincunt ipsius verba
 Liturgiam nullam ante medium sæculum quartum
 fuisse Literis consignatam, ut ad Liturgicum Ordī-
 nem minimè spectent, nec aliud quicquam ostendant,
 nisi quod Invocationis verba in Scripturis minimè
 extarent, sed Literis extra-Canonicis mandata ad illa
 usque tempora devenissent. Scriptam præterea fuisse
 ante Basilii tempora Liturgiæ celebrandæ Formam
 nova quædam suadent documenta. Ut enim mit-
 tam alia ab aliis (t) observata, vix credendum est,
 multi in orando cum fuissent Veteres, ut (u) conce-
 dis, Liturgias eorum potuisse memoriter recitari
 absque recitantium lapsu frequentissimo, populumve
 ea vocum concordia respondere, qua tradunt scrip-
 tores antiquissimi. Hoc autem si demus, conservari
 pro certo, immutatis ubique verbis, nequiverunt.
 Ipse tamen Basilii testis est Gregorium Thaumatur-
 gum Ecclesiæ Neo-Cæsariensi Liturgiam reliquisse,
 cui tenaciter adeo adhærebant, ut nec unicum ei
 vocem superaddi (x) paterentur. Concilium præ-
 terea Trullanum post trecentos à scribente Basilio
 annos habitum, ejus Liturgia antiquiorem planè
 facit alteram, quæ S. Jacobi nomen præ se (y) ferat.
 Utrūm enim S. Jacobum an alium quempiam sibi
 habeat Liturgia ista auctorem, cū tamen Apostolo
 illi acceptam referant, ante Basilii tempora compo-
 sitam fuisse credidisse se satis ostendunt. Ex eo insu-
 per, quod utramque tam Jacobi quàm Basilii Litur-
 giam scripto traditam (z) esse affirment, liquidò patet
 Basilium iis minimè primum fuisse visum, qui Litur-

(s) C. M. Pfaffii. S. Irenæi &c. *Fragmenta Anecdota*.
 p. 27.

(t) Bingham's *Antiquities*. Lib. xiii.
 cap. v. §. 6, 7.

(u) *Epist.* p. 90.

(x) *Basil. de Sp. Sanct.* cap. 29. (y) *Concil. Trull.*
 Can. xxxii.

(z) Ἐγχερωσ πνευματικῶν.

giam Literis consignaverit. Imo ipse satis hanc confirmasse rem videtur Renaudotius, Liturgiam Hierosolymitanam Cyrillo antiquiorem fuisse innuens, qui tamen, Basilio nondum triginta annos nato, Episcopatum gessit. Cum enim dixisset Liturgias Græcas Scriptas esse ante annum CCCCXXXI, Chrysostomi verò forsan inter ann. CCCXCVII. & CCCCIV, ita pergit. *Cum verò annis aliquot antea Cyrillus Hierosolymitanus Catecheses suas scripserit, in quibus particulae quædam sunt ex Jacobi Liturgia desumptæ, scripto quoque comprehensam eam fuisse, quæ Ecclesiæ Hierosolymitanæ propria foret, verisimillimum (a) est.* Tertia, quam profers, ratio, negativè solùm concludit, & proinde nihil omnino contra adhibitos supra à me testes expressè quidem & enucleate factum instantes. Præterea quòd *sacra volumina* cum Sacræ Scripturæ codicibus Liturgiæ quoque ordinem comprehendere potuissent. Imo verò Socrates & Sozomenus, qui temporis hujus Historiam memoriæ tradiderunt, Donatistarum nullam omnino faciunt mentionem; Ut autem nequaquam inde probatur nullos fuisse tùm temporis Donatistas, ita nec scriptorum de Donatismo altum ubique de traditis Liturgiis silentium omnino evincit Liturgias fuisse nullas tunc conscriptas. Si hujusmodi fuisse Scriptores objectos contendis, qui de Subjecto huc spectante speciatim egerint, ex pari quodam exemplo respondeo *Josephum, qui summa diligentia reliqua sævitia Herodiana facinora persequitur, infanticidium tamen silentio penitus (b) præterisse.* Si denique argumentum ex silentio semel valet, valeat etiam semper & ubique necesse est. Posito igitur Liturgias conscriptas fuisse ideo negandum, quòd earum nulla in gestis Donatistarum occurrat mentio, pari ratione concludendum est Eucharistiæ celebrandæ formam minimè vivà voce fuisse traditam, quoniam hoc à nemine usquam dictum reperiamus.

Satis igitur expensis, quas contra Liturgiæ Clementinæ Antiquitatem adhibueris, rationibus, proximè videndum, quid ad Interpolationis illud judicium stabilendum protuleris. Argumentum inde petit Renaudotius, quod Liturgiæ ordo perspicue nimis & minu-

(a) Renaud. Dissert. ad Vol. i. p. 34.

(b) Scaliger apud Drusium in Nov. Test. p. 4.

tatim sit expositus, Hoc vero ita interpretaris, quod *Disciplinae regulis rubricisque uberibus & enucleatis ubique plena est*, ex adverso planè iis, ut pergis, quæ Renaudotius tradit, nempe *nullos antiquiores Liturgiarum codices rubricas (c) exhibere*. Quæ omnia si essent verissima, solùm evincunt Liturgiæ Clementinæ insertas esse, quas habet, Rubricas, quod & à nobis tuto concedi posset, qui nullam omnino Doctrinam ex Rubricis, sed ex contextu solo confirmandam proponimus. Hoc autem dato, nihil pati ipsius Liturgiæ auctoritatem clarè statuit Renaudotius, cùm *vanam & frustraneam Criticorum argumentationem* vocat, qui *Codices etiam recentiores suspectos haberi volunt, quia omnem caeremoniarum apparatus accuratè (d) representant*; Imò, cùm expressè testetur Jacobi Liturgiam ante annum CCCC fuisse conscriptam, quæ tamen nullam non Rubricarum Pompam & apparatus hodie exhibeat. Ultra hæc, nec ipsæ ideo rejiciendæ sunt Rubricæ, quòd in antiquis codicibus non extent: Antiquitùs enim observatas fuisse eas, etiam cum scripto non essent consignatæ, & in Sacramentalibus Libris exhiberi, cùm in Missalibus non reperiantur, idem tradit (e) Renaudotius. Unde verisimiliter colligitur eum, qui Constitutiones collegerit, Eucharistiæ celebrandæ formam in Ecclesia usitatam describere potius, quam Liturgiam Dioecesi cuidam ordinare statuentem, necesse habuisse, ut instituto suo satisfactorius Rubricas, quibus Orationum ordo cursusque dispositus fuerit, pariter ac ipsas Orationes exprimeret. Hic vero si mea me fallit conjectura, nequicquam tamen adjungis, *Neque vero adductis argumentis unquam confirmabis falsarium hunc Liturgiam antiquam reperiisse, posteaquam ritus (f) adjecisse*. Posse enim hoc fieri cùm probaverim, satis ostendi nil valere tuum ex imaginaria quadam *adventæ* ductum argumentum. Sanè credi facile potest id unicæ cuidam Liturgiæ accidisse, quod reliquis omnibus pro facto uluvenisse testatur Renaudotius. Si enim antiquiores Liturgiarum Codices nulli Rubricas exhibeant, quibus tamen recentiora pleraque exemplaria scatent, extra controversiam patet Rubri-

(c) *Epist. p. 84, 85.*(d) *Renaud. Dis. ad**Vol. I. p. 71, 85.*(e) *Renaud. Vol. I. p. 70,**72, 175, 266.*(f) *Epist. p. 85.*

cas iis manu recentiori fuisse additas. Hæc dico ex concessio Liturgiam Clementinam esse interpolatam. Si autem nobiscum recogitemus, quàm minima in ea Liturgiæ Clementinæ parte, quæ *Anaphora* dicitur, occurrat Rubrica, quàm vero multa in reliquis omnibus *Anaphoris* à Renaudotio editis, quàm se habeant simplices illæ, quas exhibet, Rubricæ, quàm à pompa Cæremoniæque futili, quæ in cæteris ubique videtur, immunes, mihi minimè potest suaderi, ipsas vel Rubricas esse interpolationem. Satis quoque luculenter mihi videtur D. Brett probasse nihil præ se ferre eas aut Ecclesiæ moribus aut ætati, Concilium ante Nicænum, minus (g) congruum.

Sed & Arianismum sapere contendis Liturgiam Clementinam, quod & ex sexto & duodecimo Capitibus Libri octavi Constitutionum Apostolicarum probare studes, in quorum primo *Pater vocatur Deus tum Filii tum Paraclæti*, in altero Christus dicitur ὑπερεῖν τῷ θεῷ αὐτῷ καὶ (h) πατρὶ. Hæc vero loquendi formulæ, quantum absit, ut Arianismum sapiant, ex eo facile constabit, quòd easdem sine scrupulo adhibeant Orthodoxi Patres. Ita Justinus de Christo ait, Τῇ τῷ ποιῆσῃ τῶν ὅλων θελήσει (i) ὑπερεῖν, & τῇ βελῇ αὐτῷ (k) ὑπερετίσας, & ὑπερεβῆλα τῷ ὑπὲρ κόσμον (l) θεῷ, & ὑπερεῖν τῷ πατρὶ (m) βελήματι, & supra ὑπερεβῆλα τῷ τῶν ὅλων (n) πατρὶ, & alibi. Similiter Tertullianus, *In Sermone Christo assistente & AMMINISTRANTE Deus voluit (o) fieri* : & Cyrillus Hierosolymitanus, Τῷ τῷ πατρὶ νύματι ὁ υἱὸς τὰ πάντα (p) ἐδημύργησεν. Justinus quoque *Constitutionibus* assentitur, Patrem Christi Deum nuncupantibus. Ita, τὸ πατέρας καὶ ἀρρήτων κύριον τὸ πάντων ἀπλῶς καὶ αὐτὸ τῷ (q) χειρὶ. Et iterum de illis Scripturæ verbis agens, *Pluit Dominus ignem à Domino de (r) cælo*, dicit,

(g) *Dissertation on the Liturgies*, p. 25, & seq.

(h) *Epist.* p. 85. (i) *Just. Mart. Dial. cum Tryph.* Ed. per Jebb. p. 180. (k) *Ibid.* p. ead. (l) *Ibid.* p. 182.

(m) *Ibid.* p. 183. (n) *Ibid.* p. 173, 174.

(o) *Tertul. adv. Prax. cap. 12.* (p) *Cyr. Hier. Cat. II.* Vide etiam Dr. Waterland's *Vindication of Christ's Divinity*, p. 184. Ubi observat vocem ὑπερεῖν orthodoxo sensu accipi, & à veteribus de Christo usurpari.

(q) *Dial. cum Tryph.* p. 370. (r) *Gen. xix. 24.*

Δύο ὄντας ἀειθμῶ μνηνεύειν ὁ λόγος ὁ προσηπικός· ἢ μὲν, ὅτι
 γῆς ὄντα, ὅς φησι καὶ αὐτοὶ κέναι ἰδεῖν ἢ κραυγὴν Σοδὼμων·
 ἢ δὲ, ἐν τοῖς ἔργοις ἀπαρκοντα, ὅς καὶ τῷ ὅτι γῆς κρείν κρείος
 ἔστιν, ὡς πατὴρ καὶ θεός, αἰπός τε αὐτῷ τῷ εἶναι, καὶ δυνατῷ
 καὶ κρείω, καὶ (s) θεῷ. Sed & ipsæ nobis hujusmodi for-
 mularum exempla suppeditant Scripturæ. Ὑμεῖς δὲ
 χριστῷ, χριστὸς δὲ (t) θεῷ, & παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ
 χριστός ἐστι, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, κεφαλὴ δὲ χριστῷ ὁ
 (u) θεός. Imo Pater disertè dicitur ὁ θεός καὶ πατὴρ τῷ
 κρείν ἡμῶν Ἰησοῦ (x) χριστῷ. In Ecclesiæ denique Angli-
 canæ Liturgia, iis oratur verbis, quæ saltem innuunt
 Patrem esse Deum Christi & Spiritus Sancti — *Per Jesum*
Christum Dominum nostrum, PER QUEM, & cum quo, in
unitate Sancti Spiritus, sit tibi omnipotens Pater, omnis
honor & gloria, in sæculum (y) sæculorum. At fanè in
 hac Constitutionum Apostolicarum Liturgia alia oc-
 currunt loca ab Arianismo planè abhorrentia, præsertim
 in Doxolog. Σοὶ πᾶσα δόξα σέβας καὶ ἑυχαιρία, πρὶν καὶ
 προσκύνησις, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ
 νῦν καὶ ἀεὶ (z). Argumentum hoc periodumque claudat
 tandem & absolvat Viri clarissimi, D. Bingham nostri,
 testimonium, qui *Constitutiones Apostolicas*, Ecclesiæ veteris
 rituum, Liturgiæque per tria prima sæcula receptæ &
 adhibitæ collectionem optimam, & Arianismi penitus
 immunem (a) pronunciat.

Quod ad notam in Turriani Codice repertam, nempe
post incarnationem attribueretur ei ministerium quis posset,
ante incarnationem (b) nequaquam; ea planè refellitur
 testimoniis supra à me citatis, quorum aliqua de
 Christo nondum incarnato clare loquuntur.

Quæ de operis imperfecti in Matthæum ætate disse-
 rui, iis reponis, *Usserium, Carium, Tillemontium*, aliosque
 tam varias multiplicesque de hac re sententias tulisse, ut
 nescias quidem quo te (c) vertas. At pace tua, Vir
 Doctissime, ab invicem nequaquam discrepant Usser-
 rius & Carius, ut olim (d) evici. Tillemontius

(s) *Just. M. Dial. cum Tryph. p. 373, 374.*

(t) 1 Cor. iii. 23. (u) 1 Cor. xi. 3. (x) 1 Cor. i. 3.
 Eph. i. 3. (y) *Prayer in the Post-Communion.*

(z) *cap. xii. xiii.* (a) *Bingham's Antiquities,*
Book xiii. cap. 2. Vol. 5. p. 68, 69. (b) *Epist. p. 86.*

(c) *Ibid.* (d) *Resp. p. 52.*

vero adeo non sententiæ vestræ accedit, ut septimo illud sæculo scriptum hæsitans planè & suspensa manu pronunciet, signaque aliquot antiquioris æræ præferre concedat, & ad minimum Syriacæ Versionis ætatem antecedere (e) affirmet. Græbius porro docet, *Pearsonium* ex auctoris hujusce *Homil. 59.* probasse eum aliquamdiu post *Theodosium Imperatorem* vixisse, indeque colligit octo libros *Constitutionum* exeunte *Sæculo iv.* vel ineunte v. (f) prodiisse. Cùm autem Syriacos Interpretes viros peritissimos vocet *Renaudotius*, verisimile non esse concludis eos ex codicibus mutilis atque imperfectis, cum ad manum pleniores essent perfectioresque, versionem edidisse, & *Constitutiones* proinde *Apostolicas*, cum in linguam Syriacam sint transfusæ, in libros octo nondum fuisse (g) distinctas. Cui respondeo fieri quam facillimè posse, ut Codices quoque perfecti tum temporis extarent, licet Interpretibus ad manum non fuissent; etiam ut Interpretibus ad manum essent, licet integram non fecissent Versionem; imo, ut integram facerent Versionem, licet mutilata ad nos devenerit. *Renaudotius* quoque ipse, licet in reliquis pariter Orientalibus Versionibus desiderari innuat Librum octavum, tamen aliquot ejus fragmenta in Collectionibus Canonum Arabicis conservari (h) agnoscit. Utque taceam, quam sæpenumero imperfectas Librorum Versiones reperiamus, quod & in ipsis videre est Bibliis Polyglottis, id quidem suggerit *Renaudotius*, quo defectus hujusce ratio possit reddi satis probabilis, nempe quia in nulla Ecclesia celebri, & quæ aliis legem aut exemplum dare posset, forma rituum & Orationum singularis, ex *Clementinis* expressa, in usum (i) fuit. Si autem nulla Ecclesia celebris hanc Liturgiam in sacris adhibuit, nil mirum si eam interpretari omitterent Syri.

Cùm præterea objeceram Codici integro potius credendum, quam mutilato & imperfecto, *Responsionem* hanc meam plurimum valuisse concedis, modo hi octo *Constitutionum Libri* uno essent eodemque tempore conflati: Quod tamen aliter planè fieri ex eo contendis. 1º. Quod ab *Epiphani*i *Διδαχαις* diversæ sint & alienæ. 2º. Quod

(e) *Ibid.* p. 53.(f) *Grab. Spicileg. Vol. 1. p. 284.*(g) *Epist.* p. 86.(h) *Renaud. Vol. 2. p. 73, 199.*(i) *Renaud. Vol. 2. p. 199.*

in sex libros primo dispartita fuerint, ut constat ex Versionibus Orientalibus, deinde duobus novis auctæ Libris, ut probatur ex hoc auctore imperfecti operis in *Matthæum*. 3°. Quod Liber octavus ex plurimis διδασκαλίαις constituitur, Apostolorum sc. περί χαιρισμάτων, deinde Hippolyti Διδασκαλία, quæ postrema, cum plurima Constitutionum capita, tum quæ Liturgiam præcedant, tum quæ eam sequantur, contineat, ipsius vero Liturgiæ nullam præ se ferat partem, ostendere videtur illa se ætate nondum, interjecta Liturgia, divisam fuisse, sed editione nova Liturgiam hoc in loco fuisse (k) interpositam. De quorum singulis ex ordine dicendum. Primum à Grabio desumitur, qui & ipse olim ab Usserio idem accepit. Matthæus Blastares, alique à Zonara memorati, ut & Bovius, Turrianus, Baronius & Cotelierius, omnes, ut videtur, in eam sententiam convenerunt, ut easdem planè esse Apostolicas Constitutiones, & διδαχὴν Ἀποστόλων de qua Athanasius loquitur, (l) autumarent. Hoc vero omnino negant Usserius Grabiusque, quorum hac in re opinioni si penitus cedamus, non ideo causæ nostræ malè consulimus. Cum autem probandum sibi suscepit Grabius, Athanasii διδαχὴν eandem planè esse cum διατάξει Epiphaniæ, necesse omnino videtur, ut rationes, quibus hanc suam confirmet sententiam, plenius discutiamus. Si enim Athanasii διδαχὴ eadem sit cum διατάξει Epiphaniæ, ab Apostolicis vero Constitutionibus diversa, tùm sane Epiphaniæ quoque διατάξεις ab Apostolicis Constitutionibus diversæ sunt. Quod autem hanc in rem protulerit Grabius argumentum minimam mihi videtur vim habere. Epiphanius, inquit, Constitutionibus istis Doctrinam Apostolorum comprehensam fuisse aperte indicat his (m) verbis: ἐν ταῖς διατάξεσι τῶν Ἀποστόλων φαίνεται ὁ θεῖος λόγος καὶ διδασκαλία. Hoc vero dicere potuisset, etiam si huiusmodi nullus uspiam extitisset Liber, qualis illa διδαχὴ Ἀποστόλων. Si per vocem διδασκαλία opus aliquod singulare describeret, verisimile nequaquam est eum hanc cum λόγος voluisse adungere, terminisque generalioribus hoc modo pronunciare perhibet Divinus Sermo & Doctrina. Multo

(k) *Epist.* p. 87. (l) *Usser. in Ep. Ignat. cap. vii. p. 42.* Grab. *Spicil. Vol. 1. p. 40. seq.* (m) *Grab. Sp. P. Vol. I. p. 41.*

minus credendum est eum *διδασκαλίαν* *ὑπολόγων* Athanasianam intellexisse, cum nec voce *διδασκαλίαν* utatur, nec quam adhibuerit, *διδασκαλία* cum *ὑπολόγων* conjungat. Sanè his verbis docet, *divinum quendam Sermonem & Doctrinam* in Constitutionibus illis præluxisse, comprehensum vero in iis fuisse Librum aliquem *διδασκαλία ὑπολόγων* dictum, nequaquam. Quod autem maximè urget Grabius pariter & Usserius, ad probandum Hodiernas Constitutiones esse ab Athanasii *διδασκαλίαν* diversas, ex æquo probat diversas quoque ab ea esse Epiphanii *διατάξεις*. *Doctrinam Apostolorum* iis libris recensuerat Athanasius, *Qui legendi tradebantur accedentibus cum proposito, ut Catechesi imbuerentur, id quod nullatenus, inquit eruditissimi hi viri, ad Constitutiones Clementis quadrat, in quibus mysteria prolixè exponentur, Catechumenis semper (n) occultata.* Quomodo igitur ad *διατάξεις* Epiphanianas quadrat, in quo omnem Canonicum ordinem contineri, nihilque in fide adulteratum, neque in confessione, nec in Ecclesiastica administratione & Canone & fide, ipse testatur Episcopus (o) Salaminus? Equidem non diffiteor aliqua ex *Diataxi Apostolorum* ab Epiphanio citari, quæ in Constitutionibus vel non omnino reperiuntur, vel sensu planè diverso. Hoc vero interpolatas esse Constitutiones & corruptas evincit, Diversum à *Diataxi* opus esse non evincit. Imò plura multò ab Epiphanio allegantur, quæ Constitutionibus, quibus hodie utimur, congruunt planè & respondent, ut ex Grabii notis ad fragmenta *Doctrinæ Apostolorum* à se edita passim (p) obvium est. 2º. Affirmas Constitutiones in sex Libros primo fuisse dispersitas, deinde duobus novis auctas Libris. At quibus tandem argumentis rem istam confirmabis? Orientales nobis obtendis Versiones, & auctorem operis imperfecti in Matthæum. At in quibus Orientalium Versionibus ita distinguuntur? Antiquissima ista Syrorum Constitutiones hoc modo minimè distinguit, si Renaudotio credendum, qui in eà Versione septem priores Libros contineri agnoscit, licet octavus desit. Arabicæ porro Versiones & Epitomæ eas ita nequaquam distinguunt, in quibus octavi etiam Libri aliquot

(n) Ibid. (o) Epiphani. Her. 70. §. 10. (p) Spicileg. Patr. Vol. I. p. 47. seqq.

fragmenta haberi idem auctori (q) est. Et quo de-
 mum modo fieri potest, ut ex Opere imperfecto in
 Matthæum probetur, septimum & octavum Libros
 post factas Orientales Versiones fuisse additos, cum
 & ipse concedas Operis ejus auctorem Versionum ista-
 rum antiquissimæ esse saltem (r) coævum? Sanè quæ
 Orientales inter Versiones intercedit varietas, Syriacæ
 à cæteris, & Arabicarum ab invicem Diversitas, Ara-
 bicâ Grabii Sex solum Libros præferente, iis quæ à Re-
 naudotio memorantur, aliquot fragmenta octavi, Syriacâ
 septem (s), suadet maximè Orientales Interpretes ad
 arbitrium planè scripsisse, & prout cuique visum fuerit,
 plus minusve transtulisse, vel Versiones istas Orientales
 mancas penitus mutilasque fuisse ad nos transmissas.
 3°. Quod ad desideratam in Hippolyti *διδασκαλία* Litur-
 giam, rogo, Quî constat Hippolyti opus integrum fuisse
 conservatum, vel aliud quippiam esse, quam eas
Διατάξεις partes transcriptas, quibus opus habuerit,
 quasque de cæteris excerpserit? Titulus enim non
Διατάξεις Ὑπολόγῃς inscribitur, sed *Διατάξεις διὰ*
Ἑπολόγῃς. Imo nihil planè valere argumentum ex
 deficientibus quibus Liturgia præscribitur capitibus
 desumptum, satis evincitur ex eodem MS. Barocciano,
 in quo continentur Constitutionum capita 33, 34, 42,
 43, 44, 45, omisso cap. 35 ad 41, quæ tamen in altero
 MS. Baroc. (t) habentur.

Contra Procli Testimonium disputas observando,
 1°. De hujus opusculi (de Divina missa) *authenticâ &*
antiquitate diu multumque dubitasse eruditos. 2°. Con-
 ciliium Trullanum de Clementina ne verbum quidem protu-
 lisse tum; cum Liturgiarum Jacobi & Basilii mentionem
 fecerit, & Constitutionum Libros damnaverit. 3°. Balla-
 monem judicasse plurimum contra Marci Liturgiæ au-
 thenticam facere scripturarum, Conciliorumque &
 maximè Synodi Trullanæ silentium; idem igitur ejusdem
 esse ponderis adversus Liturgiæ Clementinæ antiqui-
 tatem jure tibi visus es (u) collegisse. Sanè etiam si Tra-
 ctatum de Divina Missa Proclo cautius tribuerint Erudi-

(q) Renaud. Vol. 2. p. 199. (r) Resp. p. 53.

(s) Con. p. 64. Renaudot. Vol. 2. p. 73, 199.

(t) Grab. Spicileg. Patr. Vol. 1. p. 286. (u) Epist.
 p. 87, 88, 89.

eorum nonnulli, nemo tamen, quem noverim, eum à Proclo abjudicandum argumentis usquam probavit, aut probare conatus est. Certo certius est Criticorum aliquos omnium peritissimos opus illud, quin à Proclo scriptum esset, adeo non dubitasse, ut idem palam affirmaverint. Richardus Simonius in notis ad Gabriel. Severum Philadelph. licet, ut ait, *Traëctatum hunc extra controversiam Procli esse non ausit contendere*, tamen fatetur *Scriptores Gravissimos qui id argumenti attigerunt, totos à Procli illius auctoritate (x) dependere*. Baronius & Bellarminus de eo ut Procli opere (y) loquuntur. Cavius eundem Procli operibus omni à scrupulo procul & hæsitatione (z) annumerat, quodque notatu dignissimum est, ipse Tillemontius tum, cum nullam sibi rationem constare dicat, quamobrem Procli esse pro certo statuatur, ingenuè fatetur nullo posse argumento contrarium (a) probari. Si autem probari minimè possit, non esse Procli Librum *de Traditione Missæ* inscriptum, nobis haud quaquam licet Titulum ei detrachere, cujus semper, quatenus compertum sit, in possessione fuerit. Quæcunque autem de illo dubia eruditi aliquot habuissent, tamen à Scriptoribus Liturgicis ad rem suam illustrandam nunquam pænè non citatum videmus. Nec in eodem quicquam reperitur, quod facile aliquem induceret, ut hætum omnino fuisse aut suppositum censeret. Imo, quod de Marci Liturgia Renaudotius, de Procli opere nos quoque merito quærimus — *De suppositionis fide cui bono, aut quo fraudis fructus pervenerit? Nullius novi Dogmatis vestigium in illo (b) occurrit*. Quid plura? Utrum Proclo adjudicandum sit, an non, certè eum habet auctorem, qui longa retro antiquitate à nostris temporibus remotus sit, cujus Diærtum planè luculentumque testimonium silentibus iis & negativis, quæ contra adduxeris, minimè cedit nec jure meritòve potest postponi. Quod ad argumentum ex Concilii Trullani silentio petatum, nihil omnino agit. Si enim solas Jacobi &

(x) *Fabric. Biblioth. Gr. Lib. v. cap. 28. 4. Tom. viii. p. 605.*

(y) *Vide Tillemont. Vol. 1. p. 635. Bellarm. de Scriptor. Eccl. in Procl.*

(z) *Hist. Liter. Vol. 1. p. 334.* (a) *Tillem. Vol. 1. p. 635.* (b) *Ren. Dissert. Vol. 1. p. 93.*

Basilii Liturgius citent, testantur tamen id cuius causa eas protulerint per omnem ubique Ecclesiam observatum fuisse ἐνθα οἱ πνευματικοὶ φασὶν (c) ἐξελαμψαν; Quibus Celebriorum omnium Ecclesiarum Liturgias tacite forsitan comprehendunt, licet Basilii solius & Jacobi disertis verbis meminisse necessarium ducerent. Ut enim extra dubitationis aleam rem confirmem, Renaudotius judicat Marci Liturgiam ante Chalcedonense Concilium an. 451. fuisse scriptam, quod tum ipse tum D. Brett argumentis non levibus probant (d). Ut autem Clementinam, ita & Marci Liturgiam silentio penitus præterunt Concilium Trullanum, quam tamen ante habitum istud Concilium trecentos circiter annos extitisse deprehendimus. Quod autem Liturgiæ haud meminerint, cum Apostolicas Constitutiones damnaverent, id sane in causa fuit, quod de rebus Liturgicis minimè tum agerent, nec nisi Canones Apostolicos de novo sancirent. Quoniam autem his Canonibus præceptum est, ut Constitutiones susciperentur, eas igitur, utpote ab Hæreticis interpolatas, quod expresse dicunt, non tamen ut fictas, rejiciunt. Hoc verò adeo causæ nostræ non repugnat, ut eam planè firmitus stabiliat. Verisimile enim non est introductam fuisse Liturgiam, postquam Constitutiones rejecisset Concilium Oecumenicum, quoniam Operi damnato inseruisse Liturgiam, ipsam videretur Liturgiam damnassee. Nec sanè magis probabile est circa ea tempora, quibus habitum est Concilium Trullanum, eandem fuisse interpolatam, quoniam interpolationes olim & ex antiquo factas (e) testantur. Objectio Balsamonis auctoritate fundata, ex iis, quæ modo dixerim, refellitur, & ab ipso quoque Renaudotio evertitur, qui & hominis imperitiā miratur, & argumenta (f) ridet.

Frustra quidem Clementinam antiquis Liturgiis non annumerasse, aut ejus nunquam meminisse Græcos (g) miraris. Si enim in nulla Orientis Ecclesia usurpata

(c) Concil. Trull. can. 32. (d) Ren. Dissert. ad Vol. 1. p. 35. Dr. Brett's Liturgies. Dissert. p. 291.

(e) Concil. Trullan. Can. 32. (f) Renaud. Dissert. ad Vol. 1. p. 87, 90. (g) Epist. p. 89.

fuisse reperiatur, sed tantum formam legitimam quandam sacri officii Eucharistici juxta Græcam Disciplinam repræsentet, ut Renaudotius (h) perhibet, nil mirum est Græcos ejus, in Liturgiæ, quas usui habuerint, Catalogo, non meminisse. Quod ad Clementis titulos & dignitatem attinet, id quoque parum in rem cedit. Basilium enim & Chrysostomum Liturgias composuisse constat, ab iisdem Græcis communi usu adhibitas, qui à Jacobo Apostolo eam, quæ nomine ejus circumfertur, Liturgiam scriptam crediderint. Nequicquam porro urges Eruditos ideo Jacobi Liturgiam eo nomine insigniri existimasse, quod in Ecclesiis Palæstinis, quarum gerebat Episcopatum Jacobus, in Sacris fuerit celebrandis mysteriis (i) usurpata. Inde enim evincitur tantum (si modo hoc evincitur) Clementinam, quæ dicitur Liturgiam, à Clemente non esse scriptam, cui nemo repugnat. Ut verbo omnia. Nemo Proclo antiquior Liturgiæ Apostolicarum alicujus meminisse deprehenditur. Hic vero & Clementinæ fecit mentionem. Qui porro Jacobi Missam memoraverit, ante concilium Trullanum, ne unum comperi. Illi vero & de Marci Liturgia prorsus silent, quam tamen illorum temporibus longè antevisse confirmavit Renaudotius.

Eam tandem Sententiam ultro visus est accedere, qua statuitur, ex Stichometria Nicephori satis minime ostendi octavum Constitutionum Librum universis exemplaribus nono sæculo desideratum fuisse, auctoremque operis imperfecti fuisse istis temporibus (k) posteriorem. Contendis tamen luculenter inde probari in urbe nobilissima Constantinopoli exemplaria haud potuisse inveniri perfectiora; rarissima fuisse, ac planè noviter (l) confecta. At, 1º Nec hoc probat. siquidem à Nicephoro memorati singuli forsitan plus complexi sunt quam quos Arabica versio Grabeana prætulit: Nemo enim non novit, quantum sæpius ultra Textus Limites excurrat interpretatio. Si autem in singulis stichis plus esset comprehensum, vero proximè accedit, in integro opere Græco plures quàm in Arabico duos Libros fuisse contentos. 2º Dato tamen in urbe Constantinopoli exemplaria haud potuisse inveniri perfectiora, nequaquam sequitur octavum Constitutionum Librum

(h) Renaud. Dissert. ad Vol. I. p. 10. (i) Epist. p. 89, 90.

(k) Epist. p. 90. (l) Ibid.

fuisse

fuisse noviter confectum. Fieri enim quam facillimè potuit, ut exemplaria minimè confecta essent rarissima, Liturgiaque ab antiquo scripta, Orientalis Ecclesiæ consuetudine usuve, nono sæculo, haud agnosceretur, cum recentiores quasdam formulas adhibuerint, Legibusque obtemperaverint : Nisi id tibi affirmandum videtur, quod nemini usquam in mentem venerit, nempe Manuscriptum nullum antiquius scriptura posse rarefcere, aut Liturgiam in desuetudinem abire.

Quam Apostolici Canonis interpretationem dederis, non argumenta contra allata evertendo, sed, quos olim protuleris, auctores iterum appellando propugnas. Satis igitur me fecisse existimo, si Lectorem ad id, quod olim quoque reddidi, responsum, à te præteritum omnino & intactum, remittam : nempe, 1° Aquæ usum à Canone nequaquam prohiberi, etiam posito vinum pro mero in eodem adhiberi. 2° *Siceram* minimè denotare vinum aqua mixtum. 3° Parallela sequentium Conciliorum Decreta aquæ disertis verbis (m) meminisse. Quibus hic quoque adjungo, nec Zonaram, nec Balsamonem, nec Josephum denique Ægyptium, prout se habent in Concione, vel semel dicere id fuisse concilii institutum, ut aquam excluderent. Imo nec Cl. Beveregius in explicando Josepho aliam ullam vini cum aqua mixtionem negari tradit, quàm quæ igne parata esset, quod & fieri posse non certo sed fortassis pronuciat. Nil sane aliud comperi, quod vel minimam argumenti speciem habeat, præter Josephi *purum putum vinum*, quod tamen non cramati opponitur, sed *potui inebrianti, vino inusitato, igne aut aliter parato*, & à nobis proinde ultro recipitur. Necessè enim est, ut vinum aqua miscendum, æquè sit purum, ac si aqua miscendum non esset. Si autem aliter se res haberet : cum quod hic appositè omnino urgetur, id universum Josephi Ægyptii auctoritate pendeat, nihil prorsus valet contra cognitam planè & perspectam Ecclesiæ Consuetudinem, Conciliorumque, quæ in medium produxerim, statuta & sententias : Maximè si advertas Synodum illam Trullanam, miscendi usum, utpote Dei præceptum (*Θεὸς δὲ τὸ μέλι,*) confirmasse tum, cum Apostolicos Canones obsignaverint, ratosque & stabiles, & probatos (n) decreve-

(m) Resp. p. 57. 58. (n) Concil. Trull. Can. 2. 32.

rint. Quod tamen nequaquam fecissent, si secundum Canonem, te interprete, exposuissent.

De Etymologia vocis *Sicera* proximè agendum est. Cum autem ad ea, quæ supra objeceris, remittas; ad ea quoque, quæ supra responderim, Lectori recurrendum (o) est.

Ut vero manum de tabula. Quæcunque tandem conjecturæ, probationesque negativæ; quæcunque deficientes Librorum Versiones & silentes manu exarati codices contra Liturgiæ Clementinæ antiquitatem adduci possint, Cardinalis Bona & Renaudotius, qui non solum inter summos de Rebus Liturgicis scriptores annumerantur, sed & ipsi præ omnibus maxime enitent, & pro se & pro erudito orbe testantur Concilio Nicæno antiquiorem esse, quæ in Constitutionibus Apostolicis habetur, Liturgiæ (p) formulam.

Quo in Arianismum moveris, animi impetum fervoremque tuum miror sane laudoque, & maximè vellem, Christiani omnes in unam tandem sententiam coalescerent, ut ingravescenti huic Hæresi sæliciori quodam conatu occurreretur. Cùm autem Antiquitati inhærendo Catholicæ fidei veritas ab Hæreticæ pravitaris falsitate optimè defenditur, impia hæc tempora & inversi mores non extinguere, non minuire, sed stimulos potius ardoremque votis nostris & studiis admoveere debent, ut Disciplinam cultumque optimis & antiquissimis temporibus congruum omnino habeamus & conformem.

Quodd serius exiit hæc responsio, alio nullo prætextu excusatum dabo (licet & ipse quoque *itineræ, occupationes, alia studia, curasque*, quodque omnium est maximum, valetudinem incommodam & infirmam causari possem) nisi quem simili de ratione adhibuerit scriptor de vicina quadam gente candidus admodum & eruditus: Nempe Arcanum hoc esse, quod auctoris solius interest novisse, momentum vero in eo positum esse maximum, ut ubicunque edatur, Deo in gloriam, Hominibus in utilitatem (q) vertat.

Dat. ex Hospitio Grayensi,
Id. Octob. 1724.

V A L E.

(o) P. xi. seq; (p) Bona de Reb. Liturg. lib. i. c. 8. §. 4. Renaud. Dissert. ad Vol. i. p. 10. (q) Dissert. sur la validité des Ordinations des Anglois. Pref.

I N D E X.

A

- Αἷμα τῆς σαφῆς** Pag. 73
Clausula illa apud Clem. Alexandrinum — τῆ αἵματος τῆς σαφῆς ὁδῶν κίρνασθαι ἰθαλῆσαντος τῆ λόγῃ Grammatice resolvitur p. 92
- Ἀκρατον** corruptè pro ἑκκρατον p. 112, 113. Non semper negat quàm p. 114
- Ανακτορεν** p. 8
- Aqua** sanctificatur, p. 77, 104. Aqua sola apud Cyp. quid? p. 99, 137. Aqua humana in Christo natura Symbolum, p. 83, 84, 85, 89, 97. Aqua Christi Sanguinem ex porta representat, p. 96, 97, 104, 120, 124, 126, 127
- Arabica Versio Evangelii** p. 18
- Arianismus** haud quaquàm sapit Liturgia Clementina p. 148
- Aristoteles** p. 20
- Azymus** p. 68
- B**
- Balsamon** p. 151, 155
- Basilus Magnus** p. 142
- C**
- Calix N. Testamenti**, p. 116, Suppliciorum Ibid.
- De Canonis Apostolico** p. 157
- Canonicum, &c.** p. 67
- Totus Catus, quid?** p. 44
- Chion** p. 8
- Clementis Alexandrinus** p. 85
- Commixtio Ebionitarum** p. 82
- Constitutiones Apostolicae** p. 139, 150
- Cyprianus** p. 97, 98, 99, 100, 121, 123
- D**
- R. David** p. 11
- De Decisionum Talmudicarum arare, vi & fide** p. 35 ad 39
- Doner, πρίν, &c.** p. 59
- E**
- R. Eleazar** p. 43, 44, 45
- E. Eliezer** Sapientius proponitur, p. 40, 41, 47. Discipulus ejus fuit, qui titulo Rabban ornatus est, imò & Hillelis, qui supra omnem Titulum amicit, Discipuli alumnus, p. 41, 42. Omnibus Israelitarum Sapientibus ab istius temporis Rabbano

praefertur, p. 42. Eleazari nequius quam proponitur, p. 44. Citatur in Mishna ob aliam planè & diversam à R. Eleazore rationem, p. 45. Non habes R. Eleazorem sibi repugnantem, sed R. Akibam & R. Josuam, p. 45, 46, 51. Christo assentitur & Rabbini puriores Doctrinam amplectentibus, p. 47. In utroque Talmuda, tam Hierosolymitano quam Babylonico pro miscendi precepto adducitur, & Sapientes in Beracoth sibi minime contrarios habuisse dicitur p. 48, 49, 50

Essentialius ex partibus altera alteri sepe praefertur p. 132

F

Fidei à Judais petita insimulatio refutatur p. 20

De Hebus fortuito factis p. 66

Fructus vitis à fructu arboris Distinctio, p. 34. Ex antiquiorum, quibus Talmud constat, Codicum aliquo desumitur, nempe ex Baraita, quæ sex seculis ante Digestum Talmud compositus fuerit p. 38

Fructus ligni vitis p. 80

G

Γέννημα ἀμπέλου p. 5, 6, 8, 9, 10, 13, 18, 62, 63

Gemara p. 38

H

Hebraismus p. 7, 10, 16, 18

Hermas p. 32, 63

I

R. Jochanan p. 42

Irenaeus p. 78

Judeorum testimonia à Patribus adhibita, p. 21, 22, 23, 28. Christianis utilia, quod probatur ex Drusio, eruditisque aliis quàm plurimis, p. 24 ad 32

Judai poculum miscere semper solebant, p. 52 ad 61. Vel merum vel dilutum ex consuetudine nunquam biberunt p. 64

Juda Benedictio p. 131

Justinus Martyr p. 71

K

Κεραυνῶμα vino & aqua miscere apud Iren. p. 78

Κεραυνῶμα

I N D E X.

Κράμα καὶ οἶνος pro οἶνος κεκρα-
μένος P. 74

L

Liturgia Clementina, p. 137. *Primi*
saeculi διδασκαλίας pars, p. 139.
Saltim ante Conc. Nicen. composita,
p. 140, 141. *In Constitutionibus*
Epiphaniensis extitit, p. 139. *Li-*
turgiarum omnium antiquissima,
p. 142. *Ante factam Syriacam*
Versionem plus trecentis annis pro-
diit, Ibid. *Paucis rubricis ornatur*,
p. 146. *Arianismum minimè sapit*,
p. 148. *Nihil patitur ex Conc.*
Trullani silentio, &c. p. 154. *Non*
Ecclesia alicujus usu recepta, sed
Apostolica forma exemplar p. 155

M

Magisterium, quid? p. 128, 135
De Auctore, operis imperfecti in
Matthæum p. 149.
Melchisedecianus Typus p. 100, 128,
130

Meracium p. 114
Miscendi institutum novo quodam &
luculentissimo Irenæi testimonio com-
probatur p. 80
Miscendi usus apud Judæos multiplices
testimonio evincitur p. 52 ad 61

N

De Sticheometria Nicephori p. 156
Noacicus Typus p. 125, 128

O

Οἶνος καὶ κράμα pro οἶνος κεκρα-
μένος P. 74
Οἶνος pro mixto apud Plutarch. &
Aristotel. p. 20
Origenes p. 109
Οὐρανὸν per esse rectè exponitur p. 119
Οὐχ, apud Originem interpolatur
p. 111, 113

P

Pagninus p. 12
Πάγεται p. 14
Plantus p. 9
Plutarchus p. 20
Pocula Origeniana, Quot? p. 115

De Potu qui ex vite accipitur p. 81
Proculus p. 153
Proverbiorum Calix p. 20, 115, 116,
125, 130, 131

R

Rabban p. 41
Rabbinistarum laus & utilitas p. 21
ad 32
Rubricarum novitas p. 146

S

Sanguis Christi, Realis & Symbolicus.
p. 94. *Appellatur Lac*, p. 102.
Quomodo unum dicitur? p. 95,
97, 104, 120, 124, 126, 127.
Sapientes, pro uno positi, p. 39 *Pro*
R. Jose. p. 40. Postponuntur R. Elie-
zeri, p. 41, 47. *Et R. Jeimda,*
& R. Jehanân Ben Neri. p. 46.
Idem cum R. Eliezer in Beracoth
sentiant p. 49, 50
De Siccis p. 11 ad 15 & 158
Syriaca Versio Constitutionum p. 141,
142

T

Talmud, p. 34, *usus ejus & auctoritas*
p. 24 ad 32. *Babylonicum*, p. 38,
39, 49, 50, 56. *Hierosolymita-*
nium, p. 48, 49, 56
Tertullianus p. 107, 121
Traditio Sacreorum Voluminum p. 142
Tarrivius p. 149

V

Vincetius p. 121
De Vitis, palmitibus, brachiis, &c.
ap Irenæum p. 82
Vinum, quæmobrem sp. Judæis singu-
lari benedictique insignitum? p. 34.
A Christo ex more Gentis aque ac
aqua exhibitum, p. 65, 66. *Quo-*
modo Christi Sanguis? p. 95,
97, 104, 120, 124, 126, 127,
134. *Divina natura Symbolum in*
Eucharistia, p. 83, 84, 85, 89,
97. *A Domino benedictum*, p. 103.
Potius offerri dicitur quàm omitti
apud Cyprianum, p. 133. *De Vitis*
& Acinis expressum p. 135
Vorsius p. 18

E R R A T A.

P. 32. l. 4. leg. *Dissentientium*, p. 49. l. 4. l. *Benedicatur*. Ib. not. (n). אֲבִיבִי.
p. 53. ult. l. *infunderetur*, p. 75. l. 1. post κράμα inf. eadem sic cum una
aut aqua substantia, sed utrum ὕδωρ & κράμα. p. 79. l. penult. l. *concinque*.
p. 103. l. 8. l. hic. p. 112. l. 13. l. *ἐκράται*.

